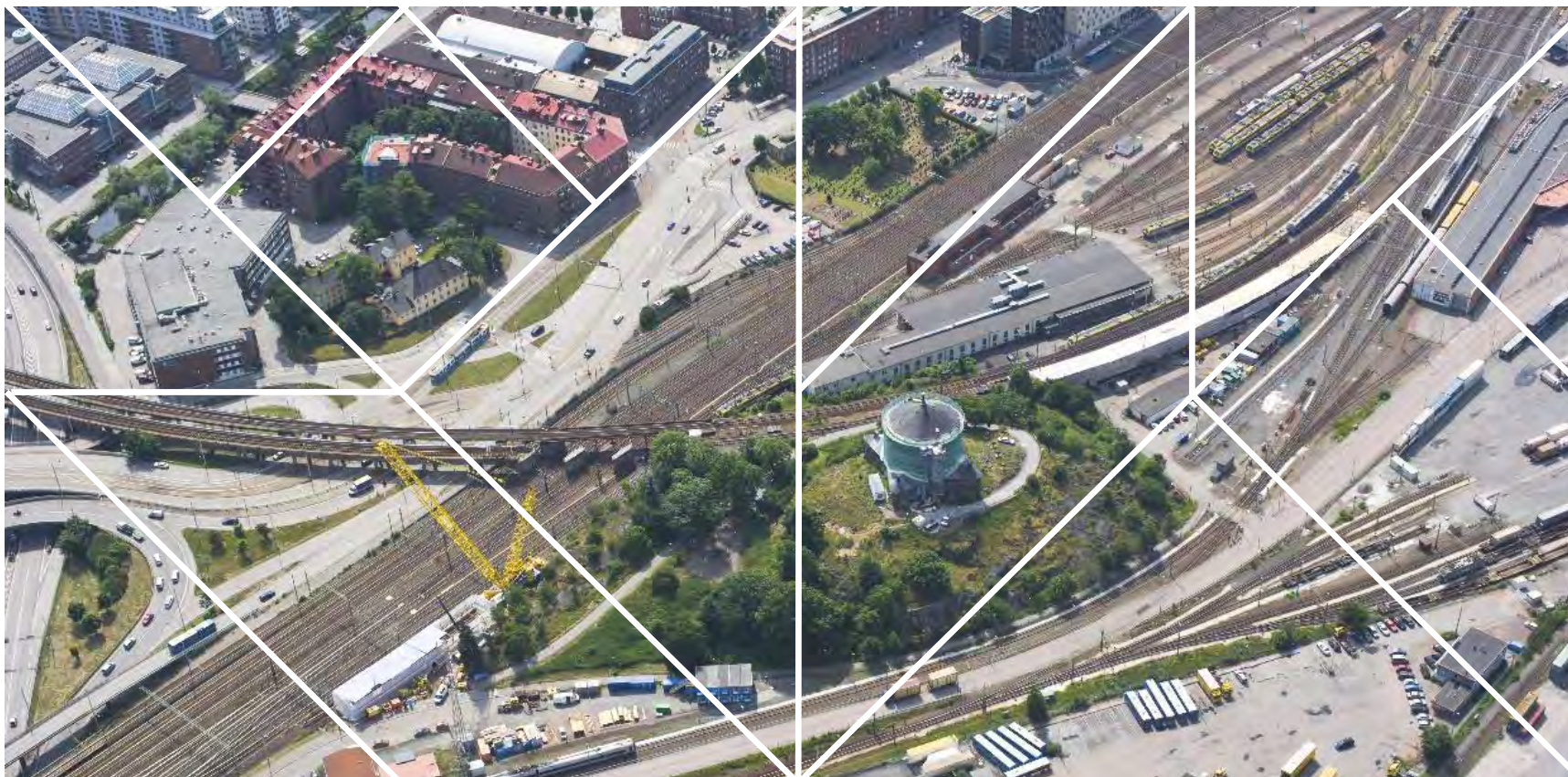

KULTURMILJÖBILAGA TILL MILJÖKONSEKVENSBESKRIVNING FÖR VÄSTLÄNKEN; JÄRNVÄGSTUNNELN

Uppdrag:

254647, Kulturmiljöunderlag för
detaljplaner för Västlänken

Titel på rapport:

Kulturmiljöbilaga till
miljökonsekvensbeskrivning för
Västlänken; järnvägstunneln

Status:

Slutversion

Datum:

2014-11-10

Medverkande

Beställare:

Göteborgs stad, SBK

Kontaktperson:

Sören Holmström

Konsult:

Tyréns

Uppdragsansvarig:

Anna Reuter Metelius, Tyréns

Handläggare:

Anna Reuter Metelius, Tyréns

Kvalitetsgranskare:

Paul Hansson, Tyréns AB

Tyréns AB

Lilla Badhusgatan 2
411 21 Göteborg
Besök: Lilla Badhusgatan 2

Tel: 010 452 20 00

www.tyrens.se

Säte: Stockholm

Revideringar

Revideringsdatum

ÅR-MÅN-DAG

Version:

Namn, Företag

Initialer:

Namn, Företag

Författare:

Datum: ÅR-MÅN-DAG

Handlingen granskad av:

Datum: ÅR-MÅN-DAG

BAKGRUND, SYFTE, METOD	2
SAMLAD KONSEKVENSBEDÖMNING	4
SAMMANFATTNING	6
PLANFÖRSLAGETS SYFTE OCH INNEHÅLL	10
AKTUELL KUNSKAP	12
BEDÖMNINGSMETODER	13
STUDERADE ALTERNATIV	15
KONSEKVENSER AV NOLLALTERNATIVET FÖR KULTURMILJÖN	19
KONSEKVENSER AV STUDERADE ALTERNATIV FÖR KULTURMILJÖN	20

SKANSEN LEJONET

Sammanfattning - historik och nuläge	22
Befintligt skydd	24
Kulturmiljövärden	26
Aktuellt planförslag	27
Samlad konsekvensbedömning	29
Konsekvensbedömning	31
Kumulativa effekter	34
Åtgärder för minskade negativa konsekvenser	35

CENTRALEN MED HAMNSTRÅKET

Sammanfattning - historik och nuläge	38
Befintligt skydd	41
Kulturmiljövärden	44
Aktuellt planförslag	48
Samlad konsekvensbedömning	51
Konsekvensbedömning	52
Kumulativa effekter	56
Åtgärder för minskade negativa konsekvenser	57

HAGA KYRKOPLAN MED OMGIVNING

Sammanfattning - historik och nuläge	60
Befintligt skydd	63
Kulturmiljövärden	65
Aktuellt planförslag	74
Samlad konsekvensbedömning	76
Konsekvensbedömning	77
Kumulativa effekter	82
Åtgärder för minskade negativa konsekvenser	83

KORSVÄGEN MED OMGIVNING

Sammanfattning - historik och nuläge	86
Befintligt skydd	88
Kulturmiljövärden	90
Aktuellt planförslag	94
Samlad konsekvensbedömning	96
Konsekvensbedömning	97
Kumulativa effekter	100
Åtgärder för minskade negativa konsekvenser	101

TEKNISKA SCHAKT UTANFÖR STATIONERNA

Inledning och förutsättningar	104
Samlad konsekvensbedömning	105
Konsekvensbedömningar:	
Smedjegatans norr ände, Hamnstråket	106
Sankt Eriksgatan	107
Lorendberg vid Fogelbergsparken	109
Ovanför Föreningsgatans villaområde	110
Linnéplatsen	111
Johanneberg med Carlanderska sjukhemmet	112
Skår	113
Öppet schakt mellan Operan och Packhusplatsen	114

KÄLLOR

BAKGRUND, SYFTE, METOD

Västlänken

Västlänken är en del av de satsningar som görs inom Västsvenska paketet. Satsningarna omfattar vägar och järnvägar för tåg, bussar, spårvagnar, cyklar och bilar. Västlänken är en järnvägstunnel under Göteborg som möjliggör genomgående tågtrafik mellan Olskroken och Almedal. Tunneln ska ha stationer vid Göteborgs Central, Haga och Korsvägen. Syftet med Västlänken är att öka järnvägens kapacitet så att resandet i Göteborg och Västsverige underlättas.

Detaljplanering

Stadsbyggnadskontoret har i uppdrag att skapa planmässiga förutsättningar för genomförandet av Västlänkenprojektet. Detta sker genom ändringar av gällande berörda detaljplaner och genom upprättandet av nya. Västlänkenprojektet omfattar fyra planprojekt:

- Järvägstunneln/Linjen (behandlas i denna rapport)
- Station Centralen (samråd under hösten 2014)
- Station Haga (samråd under hösten 2014)
- Station Korsvägen (samråd 2015)

Nämnda stationsplaner, som upprättas separat för varje stationsområde, kommer att beskriva hur stationerna fungerar i staden och hur stadsutvecklingen i stationernas närhet ska se ut. De kommer bland annat att behandla uppgångar, stationsbyggnader, anläggandet av gator, angöringsytor, cykelparkering samt buss- och spårvagnshållplatser.

Behovsbedömning och MKB

Genomförandet av detaljplanerna har av kommunen bedömts kunna medföra betydande miljöpåverkan varför en miljöbedömning ska

göras. Likaså är merparten av föreslagna, fysiska åtgärder av sådan art att de är tillståndspliktiga och därmed ska miljöbedömas. I miljökonsekvensbeskrivningen (MKB) behandlas samtliga i projektet ingående delar.

Syftet med miljökonsekvensbeskrivningen är bl a att möjliggöra en samlad bedömning av den inverkan de olika alternativen till markanvändning får på miljön, människors hälsa och hushållning med mark, vatten och andra resurser. Dokumentet ska belysa direkta och indirekta effekter som planens genomförande medför på människor, djur, växter, mark, vatten, luft, klimat, landskap och kulturmiljö, samt på hushållningen med mark, vatten och andra resurser och på den fysiska miljön i övrigt. MKB:n ska också föreslå åtgärder, exempelvis skadaminskande eller miljöförbättrande. MKB:n utgör ett beslutsunderlag för kommunens politiker inför antagande av planen, men syftar också till att ge alla berörda en samlad bild av planens miljökonsekvenser.

Kulturmiljöbilaga

Korridoren som Västlänken ryms inom berör ett flertal kulturhistoriska värden. Bland dessa finns riksintresse för kulturmiljövård, ett flertal fornlämningar, byggnadsminnen och områden utpekade som kulturhistoriskt värdefulla i kommunens bevarandeprogram. Föreliggande rapport; "Kulturmiljöbilaga till miljökonsekvensbeskrivning för Västlänken; järnvägstunneln", bedömer de planerade åtgärdernas konsekvenser för berörda kulturmiljöer. Arbetet har avgränsats till följande områden; Skansen Lejonet/Gullberget, Centralen med hamnstråket, Haga Kyrkoplan med omgivning samt Korsvägen med omgivning. I två fall har även den kulturmiljövårdande bedömningsgrunden kompletterats med nya värdekriterier; dels uttryck för residensstaden som utvidgat bedömningsspektrat i området Centralen med hamnstråket och dels Rosenlundsbron som tillkommer. Smyrnakyrkan tas bort. Den del av

MKB:n som behandlar de tekniska anläggningar som placerats mellan de olika stationslägena har i granskningsskedet kompletterats med nya placeringar, vilka också ersätter en del av de tidigare tekniska anläggningarna.

Medverkande

Det huvudsakliga arbetet med rapporten genomfördes i samrådsskedet av Antiquum under juni 2013. Under september-oktober 2014 har Tyréns gjort en uppdatering och komplettering av materialet relativt aktuella planförändringar i granskningsskedet. Tyréns uppdrag har omfattat en redaktionell genomgång av helheten. Bebyggelseantikvarie Anna Reuter Metelius, Tyréns, har varit uppdragsledare och utförare. Arkeolog Carina Bramstång Plura, Riksantikvarieämbetet UV Väst, har medverkat i arbetet med de delar som behandlar arkeologin. Granskare har varit Bebyggelseantikvarie Paul Hansson, Tyréns. I arbetet har även Sören Holmström, bebyggelseantikvarie på Stadsbyggnadskontoret, och Tom Wennberg, arkeolog på Göteborgs stadsmuseum/Kulturförvaltningen, medverkat. Sören Holmström och Joanna Hagstedt har samordnat projektet internt på Stadsbyggnadskontoret och inom projekt Västlänken.

Upplägg och innehåll

Föreliggande kulturmiljöbilaga är utformad för att arbetas in i MKB:n för detaljplanen för järnvägstunneln/linjen och använder sig därmed av samma bedömningsmodell (se vidare under bedömningsmetoder).

Det inledande kapitlet innehåller bakgrund, syfte och metod. Därefter följer samlad konsekvensbedömning. Vidare behandlas sammanfattning av konsekvenser som detaljplanernas genomförande får för kulturmiljön, de kumulativa effekter som bedöms uppstå samt de åtgärder som föreslås för att mildra miljöpåverkan.

I nästa del beskrivs utgångspunkter för bedömningar av kumulativa effekter, föreliggande nollalternativ samt valda alternativ.

Rapporten är därefter uppdelad i fyra delområden som separata delar; Skansen Lejonet, Centralen med hamnstråket, Haga Kyrkoplan med omgivning samt Korsvägen med omgivning. Varje delområde inleds med en översiktlig beskrivning och historik över området samt en sammanfattning av områdets kulturmiljövärden och dess lagstadgade skydd. Berörda kulturvärden mellan delområdena har samlats i ett separat avsnitt.

Konsekvensbedömningen beskriver planförslagets innebörd samt den effekt och konsekvens detta innebär för kulturmiljön. I avsnittet ingår även en sammanställning av kumulativa lokala effekter samt förslag till undvikande/minimering av miljöpåverkan.

Detaljplanen kan komma att justeras fram till granskningsutskicket, vilket kan innebära förändrade förutsättningar. Vidare bör det understrykas att konsekvensbedömningarna på vissa punkter har en inbyggd osäkerhet, läs mer om detta på sidan 12.

Underlag

Kulturmiljöbeskrivningarna i föreliggande kulturmiljöbilaga är sammanfattningar av tidigare upprättat underlag "Kulturmiljöunderlag för detaljplaner inför Västlänken", Antiquum m fl. 2013, kompletterat och justerat av Tyréns under 2014. Därutöver har ett antal arkeologiska förundersökningar genomförda av Riksantikvarieämbetet UV Väst respektive Göteborgs stadsmuseum varit underlag.

SAMLAD KONSEKVENSBEDÖMNING

Konsekvenser

Påverkan på kulturmiljö och fornlämningar är en kritisk fråga i detaljplanearbetet för Västlänken. Påverkan på kulturmiljö och fornlämningar kommer främst att ske genom bortschaktning av fornlämningar, parkanläggningar, äldre träd och eventuellt kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Nya stationsuppgångar och tekniska anläggningar orsakar stor visuell påverkan på stadsbilden inom områden av riksintresse för kulturmiljövården. Därutöver finns risk för kumulativa effekter under byggskede och drift som riskerar att ytterligare förstärka de negativa konsekvenserna.

Trots tidigare inarbetade miljöåtgärder bedöms det i kvarstå stora eller mycket stora negativa konsekvenser för flera kulturmiljöer samt fasta fornlämningar enligt följande:

Skansen Lejonet

- Ett irreversibelt ingrepp görs i Gullberget. Eftersom platsen omges av berg i dagen kommer det inte att vara möjligt att dölja ingreppet fullständigt på bergets nordöstra sida. Ingreppet påverkar inte landmärket eller utsikten på något avgörande sätt, men bergschaktens omfattning och närheten till skansen gör att konsekvensen för det historiska Gullberget i sin helhet blir mycket stor. Jordschakten fram till bergspåslagen på östra och västra sidan om Gullberget innebär ett irreversibelt borttagande av fast fornlämning.
- Den möjliga övertäckningen förändrar topografin i området på ett avgörande sätt. Bilden av den karaktäristiska klippan som skjuter upp ur det flacka omgivande landskapet blir otydligare. Konsekvensen för upplevelsen av den historiska miljön är betydande.

Station Centralen

- Sammantaget kan schaktningen vid Centralen med hamnstråket innebära en betydande negativ konsekvens för områdets

fornlämningar samt resterna av parken vid Bergslagsbananan.

- Uppförandet av tekniska anläggningar tillhörande Västlänken kan få en betydande konsekvens för fornlämningsmiljön beroende på schaktdjup och placering.

Station Haga

- Schaktningen vid Haga kommer att innebära omfattande ingrepp i parkmiljö och fornlämningar vilket innebär en mycket stor negativ konsekvens för kulturmiljön i området.
- Sammantaget innebär de planerade uppgångarna i området en stor eller mycket stor negativ konsekvens för kulturmiljön. Även de planerade tekniska anläggningarna medför en mycket stor negativ konsekvens.

Station Korsvägen

- Schaktningen vid Korsvägen och Liseberg kommer att medföra en mycket stor negativ konsekvens för kulturmiljön om den exempelvis innebär att kulturhistoriskt värdefulla byggnader innom Liseberg rivs eller att tillhörande parkområden påverkas i större utsträckning.
- En stationsuppgång i Renströmsparken bedöms medföra en stor negativ konsekvens för miljöns parkhistoriska och upplevelsemässiga värde.
- Bortschaktning av fornlämningen Johannebergs landeri, park- och trädgårdsanläggning innebär en mycket stor negativ konsekvens för kulturmiljön.
- De planerade tekniska anläggningarna medför en stor eller mycket stor negativ konsekvens.

Övrigt mellan stationsområdena

- Fem planerade tekniska anläggningar mellan stationerna bedöms få stor till mycket negativ konsekvens för kulturmiljön.
- Även det öppna schakt som grävs mellan Operan och Packhusen

SAMLAD KONSEKVENSBEDÖMNING

innebära stor negativ konsekvens för kulturmiljön i form av irreversibla skador på fornlämningsmiljön.

Miljöpåverkan

Den sammanlagda negativa miljöpåverkan på kulturmiljön vid ett genomförande av planförslaget bedöms därmed bli betydande. Därför är det av vikt att alla de åtgärder som rimligen kan vidtas för en minimering av skadan integreras i det fortsatta planarbetet.

Områden som är av riksintresse för kulturmiljövården skall skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 1,6 §§). Flera av ovan nämnda kulturmiljöer utgör riksintressen för kulturmiljövården (Göteborgs innerstad O 2:1-5). I de fall detaljplanens genomförande innebär betydande miljöpåverkan på kulturmiljön kan det också innebära påtaglig skada på riksintresset. Det är länsstyrelsen som gör bedömningen av graden av skada på riksintresset.

SAMMANFATTNING

Västlänkens miljöpåverkan på kulturmiljö

Detaljplaneförslaget för Västlänkens järnvägstunnel medför allvarliga ingrepp i flera kulturmiljöer av riksintresse för kulturmiljövården. Irreversibla ingrepp över och under mark samt lokaliseringen av en del av de tekniska anläggningarna och stationsuppgångarna medför betydande miljöpåverkan på kulturmiljön. Gullberget med Skansen Lejonet, Stora Hamnkanalen med närmaste omgivning, Haga Kyrkoplan, Johannebergs landeri och Liseberg utgör särskilt värdefulla och känsliga stadsrum där detaljplaneförslaget innebär särskilt stor påverkan.

Påverkan på fornlämningar

Detaljplanen möjliggör ett oåterkalleligt borttagande av lämningar från 1600-talets befästa stad, vilket innebär en urlakning av det kulturhistoriska innehållet. Längs linjedragningen innebär schaktning för tunneln irreversibla ingrepp i följande fornlämningar (Göteborg 216:1):

- Befästningsstråket längs älven och hamnstråket med en anlagd gördel av bastioner och kurtinmurar, pålspärrar och sänkverk samt lämningar av f d masthamnen.
- Stora Hamnkanalen, anlagd på 1620-talet. Kanalen är en del av den ursprungliga holländska stadsplanen och är Göteborgs första hamnanläggning.
- Haga Kyrkoplan med rester av de tidigare försvarsanläggningarna Kristina Regina samt vallgraven och fältvallen (glacisen) som är av stor betydelse för förståelsen av den befästa staden Göteborg.
- Johannebergs landeris trädgård och park, från 1700-talet. En stor kunskapsbank finns bevarad i fornlämningen vilket gör den vetenskapligt mycket värdefull, speciellt vad gäller hortologihistoria.

Åtgärderna innebär en betydande miljöpåverkan.

Påverkan på Skansen Lejonet

Skansen Lejonet påverkas främst genom den omfattande bergschakt i Gullberget som tunneln innebär. Bergsschaktet innebär ett irreversibelt ingrepp i försvarsklippan med borttagande av fast fornlämning och en omfattande håltagning i försvarsklippan Gullberget, befäst sedan 1300-talet och är därmed en av de äldsta försvarshistoriska miljöerna i Göteborg.

Åtgärderna innebär en betydande miljöpåverkan.

Påverkan på stadsrum och bebyggelsemiljö

Detaljplaneförslaget medför följande ingrepp i värdefulla stadsrum och bebyggelsemiljöer:

- Skansen Lejonet. Tillskapandet av ett betongtråg invid Gullberget, med eller utan övertäckning, skulle innebära en kraftig förvanskning av den kulturhistoriska miljön.
- Uppgångar, inklusive tekniska anläggningar, i Kungsparken (Haga), en av de mest karakteristiska inslagen i Göteborgs stadsmiljö, skulle riskera att få stor negativ påverkan på Kungsparkens karaktär. Möjligheten att avläsa Göteborgs historia skulle försämrats eftersom parkens roll som gräns mellan stadens olika utbyggnadsskeden skulle försvagas. Beroende på placering och hur uppgången utformas kan den även få stor påverkan på det i princip ostörda historiska rummet, präglad av omsorgsfullt utformad bebyggelse enligt 1800-talets ideal.
- En uppgång i Handels skulle, förutsatt en till kulturmiljön anpassad utformning, innebära mindre påverkan på stadsmiljön men får mycket stora negativa konsekvenser för Handelshögskolans lågdel som rivs.
- Delar av de kvarvarande spåren från den för Göteborg så viktiga milstolpen Jubileumsutställningen 1923 rivs eller demonteras vilket innebär en kulturhistorisk förlust.

SAMMANFATTNING

Åtgärderna innebär sammantaget en betydande miljöpåverkan. Men inom vissa delar, så som t ex Centralen, får åtgärderna mindre allvarliga konsekvenser för kulturmiljön.

Borttagande av äldre träd och ingrepp i parkmiljöer

Detaljplanen medför ett oåterkalleligt borttagande av flera äldre och värdefulla träd samt ingrepp i och reducering av värdefulla parkmiljöer längs Västlänkens linjedragning.

- Vid f d Bergslagsbanans stationsbyggnad berörs den f d stationsparken med äldre träd samt en trädrad vid Nils Ericsonsgatan av schaktning. Dessa har historiskt ingått i ett grönt "resenärsstråk" och ingreppen riskerar att minska förståelsen av den historiska kommunikationsmiljön.
- Vid Kungsparken/Nya Allén/Haga Kyrkoplan berörs ett flertal stora och gamla träd med avgörande betydelse för platsens karaktär och kopplingen mellan Kungsparken och Haga Kyrkoplan. Parken som gräns mellan stadens olika utbyggnadsskeden riskerar att i betydande grad suddas ut.
- Vid Johannebergs landeri påverkas sannolikt landeriparken genom borttagande av äldre och värdefulla träd vilket avsevärt reducerar den tidigare så storslagna parken ytterligare. Även Lisebergs landerimiljö påverkas negativt.

Sammantaget innebär ingreppen betydande negativ miljöpåverkan på kulturmiljön.

Åtgärder för att minska negativ kulturmiljöpåverkan

Sammantaget innebär ingreppen i stadsrum och bebyggelsemiljön en mycket stor påverkan på det kulturhistoriska berättarinnehållet och stadsrummens karaktär. Följande åtgärder bidrar till att minska den negativa miljöpåverkan:

- Stor omsorg vid utformning av tunnelmynning och tråg vid Skansen Lejonet. Gestaltning anpassad till omgivande kulturmiljö. Säkerställande av att alternativet med ett övertäckt tråg genomförs.
- Påverkan på fornlämningsmiljön ska minimeras och öppna schakt justeras så att största möjliga hänsyn tas till lämningarna. Det förutsätts att nödvändiga åtgärder genomförs med metoder anpassade till kulturmiljön. Ytterligare kartläggning av fornlämningsmiljön.
- Kring Centralen och f d Bergslagsbanans station bör de historiska gröna sambanden stärkas genom anläggande av en stationspark och trädrader. Detta bör detaljplaneläggas inom fortsatt arbete med Västlänken.
- Återmontering av originalstenarna i ursprungligt läge vid återställande av Stora Hamnkanalens naturstensbeklädning. Varsamhet ska säkerställas genom avtal med Trafikverket.
- Återställande av Rosenlundskanalens kajer (inklusive trappor, belysningsstolpar, pollare, kättingar osv.) och Rosenlundsbron likt befintligt utseende med originalmaterial. Varsamhet ska säkerställas genom avtal med Trafikverket.

SAMMANFATTNING

- Säkerställande av att träkonstruktioner för sänkverken samt rustbäddar tillhörande bl a kanalmurar, kurtinmur, befästningsmur och bastioner, som inte direkt påverkas vid schaktning, inte torkar ut på grund av förändrade grundvattennivåer som kan uppstå under arbetet med Västlänken.
- Alternativa placeringar av de föreslagna stationsuppgångarna vid Kungsparken/Allén. Placeringar utanför Västlänkens korridor bör provas.
- Tekniska anläggningar bör samordnas med uppgångarna samt undvikas helt på Haga Kyrkoplan. Tekniska anläggningar bör anpassas till kulturmiljön avseende storlek och utformning vilket bör säkerställas i stationsplanen samt i gestaltungsprogram via genomförandeavtal.
- Vid sprängning, pålning, schaktning och borrarbete kan vibrationer och jordrörelser uppstå som är skadliga för fornlämningarna. Kompaktering av kulturlager måste beaktas.
- Bevarande i möjligaste mån av stora och gamla träd. Vid exempelvis Haga Kyrkoplan förutsätts att alla åtgärder provas för att bevara de mest värdefulla träden. I de fall äldre träd måste tas bort bör man i det längsta pröva möjligheten till flytt för återplantering efter arbetenas slutförande. I de fall detta inte är möjligt bör återplantering ske med nya och så långt möjligt likvärdiga träd. Detaljplanen innehåller anvisningar om att träd som fälls ska ersättas. Där återplantering inte är möjlig bör alternativt trädläge studeras i det fortsatta detaljplanearbetet.
- Begränsad höjd och utbredning på stationsbyggnad i Korsvägens mitt.
- Bevarande, på befintlig plats, av Johannebergs landeri och landeriparken. Nedmontering för återuppförande av Lisebergs

landeribyggnader samt de byggnader som uppfördes för Jubileumsutställningen 1923.

- Återställande av landeriparken, Johannebergs landeri.
- En till kulturmiljön anpassad utformning av tekniska anläggningar i Korsvägens mitt säkerställs i stationsplanen.
- Vad gäller planerade tekniska anläggningar mellan stationsområdena förutsätts det att byggnadernas utformning och materialval anpassas till platsens karaktär för att minska den visuella påverkan på kulturmiljön.
- Vad gäller öppna schakt mellan stationsområdena som berör fornlämningar förutsätts det att påverkan minimeras och öppna schakt justeras så att största möjliga hänsyn tas till lämningarna.

Med nu tillgänglig kunskap identifieras i kulturmiljöbedömningen ovan ett flertal åtgärder som, förutsatt att de beaktas i det fortsatta planarbetet, kan bidra till att betydande miljöpåverkan minimeras.

Kumulativa effekter

Till tidigare redovisade konsekvenser kan följande effekter sannolikt påverka kulturmiljöerna.

SAMMANFATTNING

Schakt

Schaktbredd och även angränsande arbetsområden för tillgänglighet till schakten kan komma att innebära ytterligare nedtagning av träd samt ingrepp i parkmiljöerna vid Centralen, Haga, korsvägen och Liseberg. Schaktningen kan också medföra kumulativa effekter på:

- Träkonstruktioner tillhörande fornlämningar och grundläggningar som inte berörs direkt, men som riskerar att torka ut på grund av förändrade vattennivåer under byggskedet.
- Träd som inte berörs direkt riskerar uttorkning till följd av förändrade vattennivåer under byggskedet.
- Byggnader kan under byggskede och drift komma att påverkas av vibrationer
- Vid sprängning, pålning, schaktning och borrning kan vibrationer och jordrörelser uppstå som är skadliga för fornlämningar.

Stationsbyggnader

Stationsbyggnadernas höjd, utformning, materialbehandling och gestaltning behandlas ej i detaljplanen och har således inte konsekvensbedömts i detta skede. Beroende på hur stationsbyggnaderna utformas och gestaltas kan det komma att innebära ytterligare negativa/postiva konsekvenser för kulturmiljöerna.

Angöring, hårdgjorda ytor mm

Stationsuppgångarna antas föra med sig kumulativa effekter i form av nya hårdgjorda ytor som tar ytterligare kulturhistoriskt värdefull parkmark i anspråk samt kräver fällning av ytterligare träd och omöjliggör återplantering.

Ovan antagna kumulativa effekter riskerar att ytterligare förstärka de negativa konsekvenserna som redan identifierats inom ramen för linjeplanen. Ovanstående punkter är viktiga att beakta i arbetet med

kommande detaljplaner för stationslägenas utformning ovan mark i syfte att undvika eller minimera ytterligare betydande negativ miljöpåverkan.

PLANFÖRSLAGETS SYFTE OCH INNEHÅLL

Konsekvenser för kulturmiljön vid förverkligande av Nollalternativet

Trots att utveckling enligt nollalternativet kan förväntas innebära negativ kulturmiljöpåverkan på fornlämningsmiljön och värdefull parkmiljö har denna bedömts som betydligt mer ringa än utvecklingen enligt detaljplaneförslaget. Att schaktning för Västlänken uteblir innebär att stora och irreversibla ingrepp i fornlämningen Göteborg 216:1 undviks samtidigt som stora negativa konsekvenser för värdefulla parkmiljöer och äldre träd mildras avsevärt. Dessutom innebär nollalternativet en mindre påverkan på Skansen Lejonet samt att flera byggnader som direkt hotas av rivning i och med byggandet av Västlänken kommer att kunna bevaras.

Detaljplanernas alternativ

I MKB:n görs inga jämförelser mot andra alternativ än de som rymms inom den aktuella järnvägskorridoren, vilket innebär att de studerade alternativen endast utgör alternativ för Västlänkens sträckning *inom korridoren*.

De studerade alternativen är:

- Alternativ sträckning vid Skansen Lejonet
- Alternativa lägen i plan för stationerna
- Alternativa lägen i höjddled för stationerna
- Alternativ sträckning vid Liseberg/Örgrytevägen

Samtliga alternativa sträckningar vid Skansen Lejonet innebär stora ingrepp i en för Göteborg mycket värdefull miljö som sedan tidigare blivit hårt trängd från flera håll.

Alternativt läge i plan för centralen skulle sannolikt innebära ett större ingrepp fornlämningsmiljön än valt alternativ. Det alternativa ytliga läget

bedöms inte få några andra konsekvenser för kulturmiljön än det valda alternativet.

Alternativt läge i plan för station Haga innebär ur fornlämnings synpunkt ett mycket stort och irreversibelt ingrepp och negativ konsekvens för fornlämningen Göteborg 216:1. Påverkan på parkmiljön och äldre värdefulla träd skulle sannolikt bli detsamma som i valt alternativ.

Alternativt läge i höjddled för station Korsvägen innebär samma konsekvenser för kulturmiljön under förutsättning att djupläget inte påverkar Västlänkens ingång i berget vid Johannebergs landeri samt att det ytliga lägets minskade flexibilitet för stadsplaneringen ovan mark inte får negativ påverkan på kulturmiljön.

Alternativ sträckning under Örgrytevägen skulle ur kulturmiljösynpunkt innebära en avsevärd mildring av den negativa kulturmiljöpåverkan då Johannebergs landeris fornlämning och spåren av Jubileumsutställningen på Liseberg skulle kunna bevaras intakt på plats.

PLANFÖRSLAGETS SYFTE OCH INNEHÅLL

Syftet med Västlänken är att öka järnvägens kapacitet så att resandet i Göteborg och Västsverige underlättas. Västlänken är en järnvägstunnel under Göteborg som möjliggör genomgående tågtrafik mellan Olskroken och Almedal. Tunneln ska ha stationer vid Göteborgs centralstation, Haga och Korsvägen.

Detaljplanernas syfte är att möjliggöra byggandet av en järnvägstunnel under Göteborg. Planområdet är sammanlagt drygt 7 km långt mellan Gullbergsvass och Almedal. Den största delen är järnvägstunnel under mark. Detaljplanen för järnvägstunneln är en ändring av detaljplan. Syftet med denna detaljplan är att ändra gällande detaljplaner så att det blir möjligt att bygga den del av Västlänken som går i tunnel under marken. I denna detaljplan finns även byggrätter för flera ventilationsanläggningar och serviceschakt. Ändringen innebär att tilläggsbestämmelser upprättas. Gällande detaljplaner gäller jämsides med denna ändring.

Där järnvägsanläggningen bryter markytan tas en ny detaljplan fram på vissa platser. Detta sker där järnvägstunneln kommer upp ur marken (i Gullbergsvass och i Almedal) och en ny markanvändning skapas. Det kan också ske där ventilationsanläggningar, serviceschakt eller tunnelmynningar placeras på mark som i gällande detaljplan har en användning som inte tillåts ändras genom tillägg för denna nya användning. Även här provas alltså ett nytt förslag på markanvändning. Syftet med denna detaljplan är att göra det möjligt att bygga den del av järnvägen som går ovanpå marken eller i tråg samt göra det möjligt att bygga vissa ventilationsanläggningar, schakt och tunnelmynningar.

Detaljplanen för linjen omfattar huvudsakligen:

- *Område för järnvägstrafik.* Område för järnvägstrafik i tunnel varierar i bredd mellan 35 och 90 meter. På vissa sträckor finns endast en tunnel för dubbelspårig järnväg, på andra finns också en parallell servicetunnel. Vid stationerna är bredden tilltagen så att det finns plats för fyra spår.

- *Västlänkens sänkning under marknivå vid Skansen Lejonet.*
- *Ventilationsanläggningar.* Brandgasventilation för att evakuera brandgaser från stationen i händelse av utrymning. Brandgaserna evakueras via schakt till det fria. Vid Haga finns fyra schakt, vid Centralen och Korsvägen finns två för vardera station. Schakten ska utföras minst 1 meter höga, eventuellt 2 meter om risken för skadegörelse bedöms som hög (för att försvåra klättring på schakten). Schakten avslutas med galler. Schakten ska placeras minst 8 meter från bostadsfasad. Tryckutjämningschakt som skall begränsa tryckändringarna i anläggningen utformas på samma sätt som brandgasventilationen; dvs ett galler minst 1 meter ovan mark. Det finns två anläggningar vid varje station i perrongernas förlängning.
- *Serviceschakt och servicetunnlar.* För att kunna inspektera och underhålla järnvägstunneln behövs serviceschakt eller servicetunnlar. Dessa används både för tekniska anläggningar och utrymning. Vid utrymning ska tunneln vara nåbar för brand- och räddningsinsatser. Serviceschakten placeras mellan stationerna med ett avstånd av cirka 300 meter. Inom stationerna innehåller serviceschakten endast tekniska anläggningar eftersom uppgångarna används som utrymning. Serviceschakten som inkluderar utrymning har en trappa och hiss som mynnar i en byggnad ovan mark. I anslutning till anläggningen ska finnas en yta på 500 m² för uppställning av räddningsfordon. Detaljplanen reglerar anläggningens maximala area och höjd.
- *Stationernas uppgångar.* I detaljplanen för järnvägstunneln finns egenskapsbestämmelser som anger var marken är tillgänglig för uppgång, tekniska anläggningar samt utrymningsväg. Vid alla tre stationerna finns byggrätter för ventilationsschakt. Det är anläggningar för allmänventilation, brandgasventilation och tryckutjämning. I "Ändring av detaljplan för järnvägstunneln" redovisas var marken

AKTUELL KUNSKAP

ska vara tillgänglig för ventilationsanläggning, en exploateringsgrad för anläggningen och en maximal byggnadshöjd. Den angivna exploateringsgraden ska fördelas mellan de olika anläggningarna. Det finns i varje station en bestämmelse som anger att marken ska vara tillgänglig för uppgång från järnvägstunnel. Denna bestämmelse ger ingen byggrätt vare sig i exploateringsgrad eller höjd. I detaljplanen ges möjlighet att bygga uppgångar vid stationerna. Uppgångarna har en bestämmelse som medger att en öppning görs i marken. Dock redovisar inte detaljplanen preciserad placering av uppgångars läge och inte heller någon utnyttjandegrad eller utformning. Uppgångarnas placering och utformning kommer istället att studeras vidare i kommande detaljplan för respektive station.

Detaljplanerna för stationerna ska också innehålla det som krävs för att skydda staden ovanpå tunneln. Detta innebär:

- *Avgränsning av tunnelns placering i höjdded.* I planförslaget finns en djupbyggnadsbegränsning som anger till vilken nivå schaktning, spontning, borrhning, pålning eller andra ingrepp i undergrunden får ske från markytan för andra ändamål än byggande av järnvägstunnel.
- *Skydda träd.* På vissa platser finns en bestämmelse som säger att träd som fälls ska ersättas och att Stora och gamla träd bevaras på plats så långt som tekniskt möjligt.
- *Pröva placeringar av de tekniska anläggningarna ovan mark.*
- *Föreslå ny markanvändning där tunneln kommer upp ur marken.* I planbeskrivningen för järnvägstunneln beskrivs endast översiktligt hur områdena kring stationerna skulle kunna fungera i framtiden och konsekvenser av detta.

Ämnet för bedömningar i föreliggande bilaga är detaljplan för tågtunneln samt en ändring av gällande detaljplaner genom tilläggsbestämmelser till dessa. Planernas huvudsakliga innehåll redogörs nedan under respektive delområde under rubriken "aktuellt planförslag".

Osäkerheter och antaganden

Befintligt bedömningsunderlag innehåller ett flertal osäkerheter vilka gör kulturmiljöbedömningen osäker i motsvarande grad. Denna version ska ej ses som slutgiltig utan kräver uppdatering parallellt med att detaljplanförslagen och underlagen successivt färdigställs.

Vid tolkningen av detaljplanerna noteras följande osäkerheter och följande antaganden har gjorts:

- Då **uppgångarnas utformning och gestaltning** ej behandlas i detaljplanerna behandlar konsekvensbedömningen endast uppgångarnas läge inklusive rimliga antaganden om byggnadsbehov och ytmässiga kumulativa effekter i deras direkta närområde vad gäller angöringsbehov. Vad gäller "ny byggnad" utgår bedömningen från att det tillkommer någon form av väderskydd/byggnad på platsen oaktat utformning. I planen förekommer olika förutsättningar för de olika delområdena. Konsekvensbeskrivningen utgår från att uppgångarna kan placeras var som helst inom det angivna området.

För att göra samlad konsekvensbedömning har följande kunskapsunderlag saknats:

- Konsekvenser av schaktning och sprängningsarbeten för kulturhistorisk bebyggelse under byggtiden. Denna typ av konsekvenser hanteras av Trafikverket inom ramen för järnvägsplanens MKB och i de efterföljande prövningarna enligt miljöbalken och har inte kunnat beaktas då detaljplanens tidplan ligger före Trafikverkets.
- Konsekvenser och omfattning av tillkommande arbetsområde samt bortförsel av schaktmassor.

Tidshorisont och pågående planering

Utbyggnaden av det totala Västlänksprojektet bedöms pågå under en lång period med beräknad start 2018. Det kan ej uteslutas att vissa förändringar vad gäller fysiska åtgärder kan komma att aktualiseras under utbyggnadstiden. Det går inte heller att i dagsläget förutspå vilka andra detaljplaner eller bygglov som beviljas och hur dessa påverkar kulturmiljön. Det är därför av största vikt att påverkan på vitala kulturhistoriska värden följs upp under genomförandetiden så att åtgärder kan vidtas i syfte att värna dessa värden.

Kumulativa effekter

Då stora osäkerheter i detta läge råder vad gäller styrning i detaljplanen är beskrivningarna av kumulativa effekter belastad med motsvarande osäkerhet. Då fortfarande väsentliga fysiska delar av det fullständiga projektet kvarstår att redovisas kan bedömningen komma att revideras.

Kulturhistorisk värdering

Den i föreliggande rapport sammanfattande kulturmiljöbeskrivningen baseras på tidigare utarbetade och mer omfattande kulturmiljöutredningar. Dessa utredningar utgör en fördjupning av de kulturhistoriska värdena som finns för varje delområde, dvs Skansen Lejonet, Centralen med hamnstråket, Haga med omgivning och Korsvägen med omgivning. Kulturmiljöbeskrivningen har för varje delområde beskrivits utifrån olika, för området adekvata, teman och för varje tema har en värdering gjorts.

Den kulturhistoriska värderingen/bedömningen utgår från de värden som finns på platsen och ställs inte i relation till andra kulturhistoriska platser i staden. Värderingen utgår från platsspecifika miljöaspekter av strategisk betydelse för respektive områdes kulturhistoriska och upplevelsemässiga kvaliteter, strukturerade i ett antal utvärderingskategorier. Värdena är

BEDÖMNINGSMETODER

konkretiserade utifrån aspekter så som historiskt berättarinnehåll, karaktärsdrag, upplevelsevärden och rumsliga samband samt arkitektur och materialsammansättning.

Avsnittet som berör områden mellan stationerna har bedömts utifrån visuell påverkan på den omedelbara närmiljön och har inte kategoriserats utifrån teman likt övriga delområden i rapporten.

Bedömningsmodell

Bedömningen är upplagd med utgångspunkt från de bedömningsgrunder och metoder som används i den övergripande miljökonsekvensbeskrivningen.

Bedömningsskalor

Graden av effekt bedöms i skalan:

- Ingen
- Liten
- Måttlig
- Stor

Graden av påverkan är beroende av vilket värde som det berörda objektet har. En miljöaspekts värde bedöms i skalan:

- Litet
- Måttligt
- Stort

Konsekvenser bedöms i skalan:

- Ingen
- Marginell
- Måttlig
- Stor

- Mycket stor

Bedömning av konsekvenser för kulturmiljön

Detaljplanens konsekvenser

I rapporten beskrivs och miljöbedöms förslaget med dess konsekvenser separat för de olika delområdena Skansen Lejonet/Gullberget, Centralen med omnejd, Haga Kyrkoplan med omgivning, Korsvägen med omgivning samt för anläggningar mellan dessa delområden.

I tabellerna för respektive delområde sammanfattas miljökonsekvenserna av detaljplanens olika åtgärder så som tunneldragning/schakt, uppgångar och tekniska anläggningar. Denna bedömning avser endast linjeplanens konsekvenser på kulturmiljön och inbegriper således inte kumulativa effekter, varken i relation till sådant som har skett eller kommer att ske i framtiden.

Kumulativa effekter

Härutöver görs en sammanvägd bedömning av påverkan på kulturmiljöerna. Till planförslagets konsekvenser vägs tidigare skador på värdena in liksom förväntade effekter av tillkommande åtgärder. Då samtliga detaljplaner liksom planerna för stationsområdena förutsätts bli genomförda för att Västlänksprojektet ska kunna realiseras, blir de kumulativa effekterna i huvudsak desamma vid bedömning av kumulativa effekter knutna till respektive delområde. En slutlig bedömning av projektets samlade konsekvenser kan göras först då förändringar ovan mark klarläggs i kommande detaljplaner för stationsområdena. Utifrån nuvarande kunskap kan dock följande antaganden göras rörande stationsplanernas genomförande och deras konsekvenser med tillkommande nybyggnader, hållplatslägen etc.

- Eftersom uppgångarnas utformning och gestaltning ej behandlas i detaljplanen görs rimliga antaganden om byggnads- och

- angöringsbehov i deras direkta närområde.
- Schaktning och sprängningsarbeten kan komma att orsaka skador och sättningar på befintlig bebyggelse. Förändrade grundvattennivåer i samband med schaktning kan även komma att påverka byggnaders rustbäddar. Det kan också leda till att vissa byggnader behöver grundförstärkas. Denna typ av konsekvenser behandlas av Trafikverket i en rapport som behandlar byggskedet och tas inte upp i denna MKB-bilaga. Det bedöms dock vara en kumulativ effekt som inte kan bedömas utifrån dagens kunskapsläge.
 - Konsekvenser och omfattning av tillkommande arbetsområde samt bortförsel av schaktmassor.

Samlad konsekvensbedömning

För de miljöaspekter där det, trots inarbetade miljöåtgärder, bedöms kvarstå negativa konsekvenser som är stora eller mycket stora bedöms det föreligga en risk att ett fullständigt genomförande av planen kan medföra betydande miljöpåverkan.

Vid utvärderingen av konsekvenserna för kulturmiljön har det också bedömts huruvida miljöpåverkan är att ses som betydande eller ej. Betydande miljöpåverkan anses uppnås då konsekvenserna är stora eller mycket stora. Flera måttliga konsekvenser kan sammantaget och/eller tillsammans med redan skedd skada också medföra en betydande miljöpåverkan. *Läs mer om bedömningsmodellen ovan.*

STUDERADE ALTERNATIV

Nollalternativ

Nollalternativet är ett referensalternativ för att bedöma detaljplanernas föreslagna markanvändning med avseende på miljöeffekter och konsekvenser.

Nollalternativet beskriver miljöns sannolika utveckling i området om inte planförslagen genomförs. Nollalternativet är inte en beskrivning av aktuella förhållanden eller ett antagande om oförändrat tillstånd, utan inkluderar de åtgärder och de förändringar som kan förväntas även utan att planerna genomförs.

Syftet med nollalternativet är att skapa en referensram som gör det lättare att särskilja konsekvenser som uppstår vid genomförandet av planerna, anläggandet av Västlänken, från konsekvenser som beror på regionens och stadens utveckling för övrigt.

Göteborgs Stad och Trafikverket driver ett pågående arbete för att definiera vad som kännetecknar nollalternativet. I detta läge har nollalternativet för de aktuella detaljplanerna bedömts utgöras av en situation som i stor utsträckning liknar utbyggnadsalternativet men med den skillnaden att Västlänken och dess följdinvesteringar inte ingår. För infrastruktur har det således förutsatts att de investeringar som inte är direkt kopplade till Västlänken kommer att genomföras. Det inbegriper bland annat flera åtgärder inom det Västsvenska paketet.

Översiktsplanen och andra strategiska dokument kommer att vara styrande för utvecklingen av bland annat Göteborgs innerstad. Det kommer dock inte vara möjligt att nå de målsättningar som finns om en tät och tillgänglig stadskärna eftersom större markytor kommer att krävas för trafikändamål om inte Västlänken anläggs.

Göteborgs central har under 2013 nått kapacitetstaket och klarar inte

fler tåg i rusningstid. Detta medför att kapaciteten i tågtrafiken blir lägre och färre tåg kommer att trafikera det regionala järnvägsnätet jämfört med ett utbyggnadsalternativ. Större andel av resandet förväntas också ske med bil och buss, vilket innebär att mer utrymme krävs i staden för dessa transportslag. Göteborgs central kommer fortsättningsvis att vara en flaskhals för tågtrafiken och de andra investeringarna i regionens järnvägsnät kan inte bidra till ökad tågtrafik.

Alternativen som innebär utbyggnad enligt planförslagen och nollalternativet ska jämföras med samma tidshorisont. Horisontåret eller jämförelseåret har i miljöbedömningen av de aktuella planerna satts till 2030. Då kan Västlänken vara i drift och flera andra infrastrukturåtgärder och utbyggnadsplaner som samspelar också ha genomförts.

Andra studerade alternativ

Alternativ sträckning av Västlänken har utretts av Trafikverket i samband med järnvägsutredningen och beslut har därefter fattats om vilken järnvägskorridor som ska vara gällande (Reviderad järnvägskorridor efter beredningsremiss, augusti 2012, tillåtlighetsansökan Trafikverket). Det har därför inte bedömts som aktuellt att i MKB:n göra jämförelser mot andra alternativ än de som rymmer inom den aktuella järnvägskorridoren. Detta innebär att de studerade alternativen i MKB:n inte utgör verkliga alternativ till Västlänken, utan endast alternativ för Västlänkens sträckning *inom korridoren*. Trafikverket och staden har prövat olika förslag till sträckning inom järnvägskorridoren. Några av dessa är:

- Alternativ sträckning vid Skansen Lejonet
- Alternativa lägen i plan för stationerna
- Alternativa lägen i höjddled för stationerna
- Alternativ sträckning vid Liseberg/Örgrytevägen

Alternativ sträckning vid Skansen Lejonet

Västlänkens läge förbi Skansen Lejonet påverkar planerna på utveckling av stadsdelen Gullbergsvass där Skansen Lejonet och Gullberget avses ingå och bli navet i en ny park. Västlänkens sträckning påverkar möjligheterna att direktkoppla Skansen Lejonet och parkmiljön till det nya Gullbergsvass och även att binda ihop området med stadsdelarna söder om Skansen (Redbergsplatsen/Olskroken).

Valt alternativ

Alternativet innebär att järnvägen går i öppet tråg nordost om berget och i tunnel genom Gullberget. I planen finns en möjlighet till övertäckning med planterbart bjälklag.

Alternativa lägen i plan för Station Centralen med hamnstråket

Utöver valt alternativ har ytterligare ett läge studerats för station Centralen. Alternativen som studerats för stationens läge har främst sitt ursprung i att minimera påverkan på befästningsverken och att klara passagen av Götatunneln i det förberedda läget som finns i konstruktionen, samt att undvika en markhöjning vid Kanaltorget.

Valt alternativ

Det nordvästra alternativet förespråkas i detaljplanen eftersom det ökar marginalen till skyddade fornlämningar i form av Göteborgs befästningar. Detta alternativ klarar passagen av Götatunneln i förberett läge utan att orsaka en förhöjning vid Kanaltorget.

Övrigt studerat alternativ

I det alternativa läget har plattformen en något sydligare placering, medan dragningen längs älven ligger något närmre älven än i valt alternativ. Alternativet har valts bort, bland annat på grund av den större påverkan på fornlämningsmiljön.

Alternativt läge Station Haga*Valt alternativ*

Valt alternativ vid Haga innebär att station Haga i princip helt kommer att ligga under Haga kyrkoplan och Kungsparken.

Övrigt studerat alternativ

Ett alternativ där stationen är förskjuten norrut, mot Rosenlund, har studerats. Alternativet möjliggör en kortare gångväg förutsatt en uppgång norr om Rosenlundskanalen och därmed bättre koppling till City. Läget är dock mer komplicerat avseende geoteknik och hydrogeologi. Större omfattning av djupa schakt innebär ökade byggkostnader som inte uppväger de kortare gångavstånden. Stationens läge i sidled bestäms till stor del av bergets läge och alternativ är därför inte aktuella att studera i detta avseende.

Alternativ sträckning vid Liseberg/Örgrytevägen*Valt alternativ*

Det valda alternativet innebär att järnvägen går i tunnel under Liseberg. Lisebergsalternativet ger, jämfört med alternativ sträckning under Örgrytevägen, en kortare byggtid och därmed mindre störningar för kringboende, verksamheter, kollektivtrafik och övriga trafikanter.

Övrigt studerat alternativ

Den alternativa sträckningen har en nordligare sträckning och går under Örgrytevägen. Även plattformen har en nordligare placering. Sträckningen har bedömts svår att kombinera med planerna på att lägga en del av Korsvägens vägtrafik under mark. Påverkan under byggtiden blir också betydligt besvärligare både för trafiken på Örgrytevägen och för verksamhetsutövarna i området.

STUDERADE ALTERNATIV

Alternativa höjdlägen för stationerna

Station Centralen

Utöver valt alternativ har ett alternativ för station Centralens grundare läge i höjddled studerats. Detaljplanerna för järnvägstunneln ger utrymme för båda alternativen, men Göteborgs Stad har tagit ställning för det djupare läget.

Valt alternativ ligger ca 1,5 m djupare än det ytliga. Stationens läge under mark blir i båda alternativen, ca 10-12 m under markytan. Det djupare läget förespråkas i detaljplanen eftersom det ger möjlighet att placera uppgångar och tekniska anläggningar där de passar i stadsmiljön.

Det ytliga läget innebär att uppgångarna leder direkt från plattformarna till markytan vilket leder till minskad flexibilitet i stadsplaneringen ovan mark. Det något djupare läget ger möjlighet till ett mellanplan där resenärer kan byta plattform under mark, vilket innebär att uppgångar kan placeras närmare exempelvis hållplatser för kollektivtrafik och andra målpunkter i gatuplanet.

Station Korsvägen

Utöver valt alternativ har ett grundare läge i höjddled studerats. Detaljplanerna för järnvägstunneln ger möjlighet för båda alternativen, men Staden har i planbeskrivningen tagit ställning för det djupare läget eftersom det ger möjlighet till två mellanplan, varav ett kan användas som utrymme för framtida kollektivtrafik. Därigenom kan Korsvägen utvecklas som en effektiv bytespunkt i kollektivtrafiken.

Det högre läget innebär att ett enda mellanplan medges, vilket innebär kortare väg från stationen upp till markplan. Alternativet blir billigare men ger inte den möjlighet till stadsutveckling som är önskvärd för den framtida utvecklingen av Göteborg och regionen.

Konsekvenser av studerade alternativ

Skansen Lejonet

Alternativet innebär stora ingrepp i en för Göteborg mycket värdefull miljö som sedan tidigare blivit hårt trängd från flera håll. Upplevelsen av försvarsanläggningen på klippan kommer att påverkas mot nordväst. Alternativet innebär dessutom en stark barriärverkan mellan Gullberget och Gullbergsvass.

Alternativt läge i plan för Station Centralen med hamnstråket

Hela området ingår i det fd befästningsstråket som är en del i den mycket värdefulla fornlämningen Göteborg 216:1. Här finns troligen lämningar efter f d Masthamnen och befästningsanläggningarna mot älven. Det bör påpekas att det finns osäkerheter i lämningarnas exakta läge, varför en jämförelse mellan alternativen inte är helt möjlig. Alternativet innebär dock sannolikt ett större ingrepp i befästningsanläggningarna och rester av Masthamnen som måste schaktas bort. Sammantaget skulle alternativet innebära en mycket stor och irreversibel konsekvens för den värdefulla fornlämningsmiljön.

Alternativt läge Station Haga

Då det alternativa läget för station Haga inte presenterar något exakt läge för vare sig plattform eller uppgångar har endast en översiktlig bedömning kunnat göras. Ur fornlämningssynpunkt innebär alternativet ett mycket stort och irreversibelt ingrepp och negativ konsekvens för fornlämningen Göteborg 216:1 med lämningar efter bastionen Christina Regina (äldre delen) samt vallgravens tidigare sträckning och yttre vallar. Sannolikt skulle större delen av bastionen behöva grävas bort.

Vad gäller parkmiljön med äldre och värdefulla träd samt den i det närmaste intakta 1800-talsmiljön i och kring Haga Kyrkoplan skulle de negativa konsekvenserna sannolikt bli samma eller möjligen något mindre än i

valt alternativ. Detta då förskjutning norrut inte innebär någon väsentlig förändring i behov av uppgångar.

Alternativ sträckning vid Liseberg/Örgrytevägen

Den alternativa sträckningen under Örgrytevägen skulle ur kulturmiljösynpunkt innebära en avsevärd mildring av den negativa kulturmiljöpåverkan då Johannebergs landeris fornlämning sannolikt skulle påverkas i mindre grad, de enda kvarvarande spåren av Jubileumsutställningen 1923 på Liseberg i form av huvudrestaurangen och en tornbyggnad skulle kunna bevaras intakt på plats.

Alternativa höjdlägen för stationerna

Station Centralen

Det alternativa ytliga läget bedöms inte få några andra konsekvenser för kulturmiljön än det djupare alternativet.

Station Korsvägen

Då det alternativa höjdläget för station Korsvägen inte innehåller några konkreta angivelser har endast en översiktlig bedömning kunnat göras. Om djupläget inte påverkar Västlänkens ingång i berget vid Johannebergs landeri blir konsekvenserna de samma för kulturmiljön som i valt alternativ. Det ytliga läget kan dock innebära minskad flexibilitet i stadsplaneringen ovan mark, vilket i sin tur kan leda till negativ kulturmiljöpåverkan.

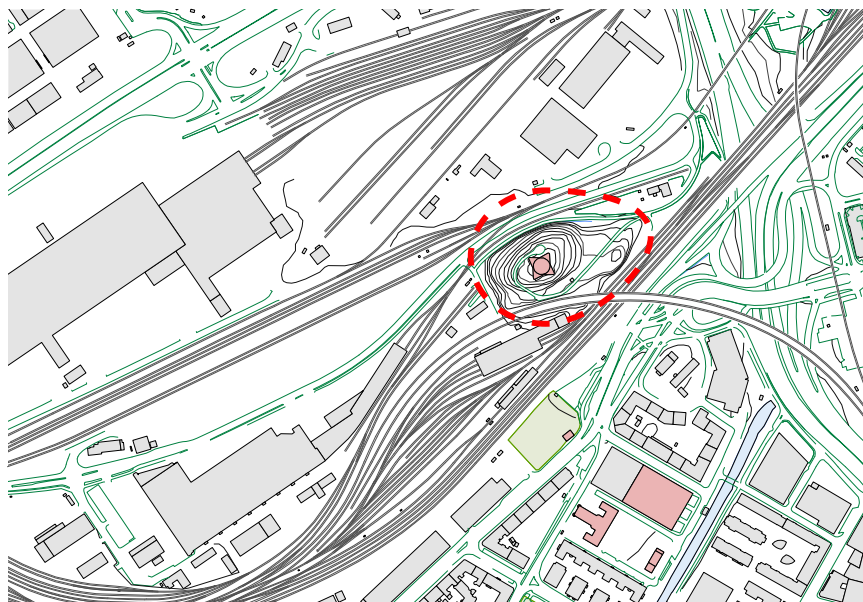
SKANSEN LEJONET

SAMMANFATTNING - HISTORIK OCH NULÄGE

Utredningsområdet utgörs av Gullberget med Skansen Lejonet. Gullberget är beläget ca 1 km nordost om Göteborgs stadskärna.

Tidigt ett viktigt försvarsläge

Platsen har varit befäst sedan början av 1300-talet, d v s långt innan anläggandet av staden Göteborg. Syftet var att tillsammans med bl.a. Gamla Älvsborgs fästning försvara den smala kil utmed Göta Älv som under lång tid var Sveriges enda förbindelse med Västerhavet. Försvarsverket raserades upprepade gånger av danskarna men återuppfördes av svenskarna. År 1568 erhöll klippan ett fäste bestående av vallar, vattengravar och yttre försvarsverk. Denna skans förstördes dock under Kalmarkriget 1611-13.

Skansen Lejonet förstärkte fästningen "Göteborg"

Efter erläggandet av Älvsborgs andra lösen kom berget åter i svenska händer och försågs då med en stjärnformad skans uppförd i jord och sten. Den nuvarande skansen uppfördes på 1680-talet efter ritningar av fortifikationsarkitekt Erik Dahlbergh och avsåg främst att utgöra en förstärkning av Göteborgs fästning. Byggnaden som fick namnet Wästgöta Lejonet utformades med ett runt torn och ett nedre, stjärnformat tenaljverk. På takkrönet placerades ett lejon med svärd.

I början av 1800-talet beslutades att riva de då föråldrade befästningsanläggningarna kring Göteborg. De båda skansarna Lejonet och Kronan undantogs dock från rasering. Skansen Lejonet fick under 1800-talet olika uppgifter som bl.a. förråd. På 1890-talet rustades den då rätt förfallna skansen upp och ett nytt lejon av koppar sattes upp på takets krön.

År 1935 upptogs Skansen Lejonet som byggnadsminnesmärke. På 1970-talet gjordes ombyggnader och restaureringar som bl a syftade till att ställa i ordning delar av interiören som fest- och utställningslokaler. Götiska förbundet disponerar skansen sedan 1970-talet och upplåter den för bl a visningar och fester. År 1993 övergick förvaltningen av Skansen Lejonet från Fortifikationsförvaltningen till Statens fastighetsverk.

Än idag väl synligt i stadslandskapet

Skansen låg ursprungligen omgiven av öppna betesmarker och av den vidsträckt Gullbergsvass. Under 1800-talet kom dessa områden att mer och mer tas i anspråk för kommunikationer, framför allt järnvägen. Idag är Skansen Lejonet fortfarande väl synlig i stadslandskapet, men relativt svåråtkomlig p g a de järnvägsspår som omger Gullberget. Skansen utgör för de flesta göteborgare en välkänd profil, men få har besökt anläggningen.

SAMMANFATTNING - HISTORIK OCH NULÄGE

BEFINTLIGT SKYDD

Riksintresse

Även om en geografisk avgränsning saknas gör stadsbyggnadskontoret bedömningen att Skansen Lejonet utgör en vital del av riksintresset för staden inom Vallgraven med parkbältet. I riksintressebeskrivningen omnämns både Skansarna Lejonet och Kronan som viktiga delar i Göteborgs tidiga historia enligt följande beskrivning; *“Storstadsmiljö, formad av funktionen som “Sveriges port mot väster” och det för sjöfart, handel och försvar strategiska läget vid mynningen av Göta älvs vattensystem. /.../ 1600- och 1700-talens fästnings- och kanalstad med bevarade delar av stadsbefästningarna, och strax utanför stadskärnan skansarna Göta Lejon och Kronan samt Exercisheden.”*

Statligt byggnadsminne

Skansen Lejonet utsågs till byggnadsminnesmärke år 1935. Idag är Skansen Lejonet statligt byggnadsminne och råder under “Förordning (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m.” År 2006 fastställdes nya skyddsföreskrifter för byggnadsminnet. Byggnadsminnet omfattar hela fastigheten Gullbergsvass 703:4, d v s den fastighet som Statens fastighetsverk förvaltar. Förutom skydd för stentornet anges i skyddsföreskrifterna att området runt byggnaden inte får bebyggas och att det skall vårdas och underhållas så att områdets karaktär bibehålls.

Följande skyddsföreskrifter gäller för byggnadsminnet:

1. Skansen får inte rivas, byggas om eller byggas till på ett sätt som ändrar dess enhetliga, slutna karaktär. Fönstrens karaktär av muröppningar skall bibehållas så väl exteriör som interiört.
2. Byggnaden skall vårdas och underhållas med material och metoder som är anpassade till dess egenart.
3. I byggnaden får inte göras ingrepp i eller ändring av stomme. Härmed menas bärande murar eller annan bärande konstruktion samt bjälklag och pelare före år 1970. Andra spår av den militära funktionen såsom

synliga bjälklagsändar och hålrum för tidigare bjälklagsbalkar skall bevaras.

4. Mittornets öppna planlösning skall behållas.
5. Fasta inredningsdetaljer som synliggör militära funktionen såsom rester av anordningar för upphissning och manövrerande av utrustning skall bibehållas.
6. Ursprungliga stenmurar i bottenvåningens golv skall bevaras. Golvbrunnen skall bevaras och vara tillgänglig.
7. Området runt byggnaden får inte ytterligare bebyggas och skall vårdas och underhållas så att områdets karaktär bibehålls.

Fornlämning

Skansen Lejonet med omgivning är registrerad i FMIS (Fornminnesregistret) som övrig kulturhistorisk lämning. Fasta fornlämningar skyddas av KML och övriga kulturhistoriska lämningar av § 30 i Skogsvårdslagen (SVL). Det är länsstyrelserna som fattar beslut om vad som är en fornlämning.

Det finns åtskilliga rester av försvarsverk från tiden före den nuvarande skansen, troligen från 1500- och 1600-talen (eller t o m ännu tidigare). Dessa är belägna främst i bergets sluttningar söder och öster om skansen. Berget innehåller även tydliga spår av 1600-talets bergsprängning. Öster och sydost om skansen är lämningar av bebyggelse från 1800- och 1900-talen och ett skyttevärn från andra världskriget.

Två arkeologiska förundersökningar genomfördes av UV Väst genom arkeolog Carina Bramstång Plura under 2013 och 2014. Undersökningarnas syfte var främst att fastställa fornlämningens omfattning och avgränsning. Lämningar av äldre försvarsanläggningar; vallar och blockhus från senmedeltid och fram till 1600-tal, finns bevarade på Gullberget. Det som har kunnat konstateras är att det finns rikt fyndförande lager med konstruktioner öster om Skansen Lejonet, vilka kan ha samröre med de byggnadsrester som tidigare iakttagits. Dessutom förekommer vallar

uppbbyggda i sten på många sänkor och avsatser över Gullberget, också på den västra sidan där nu schakt har grävts i slänten. Dessa vallämningar hör med all sannolikhet till de fästen och hus som föregått skansen. Någon egentlig avgränsning kan inte fastställas då lämningar iakttogs över stora delar av berget. Bitvis finns yttre begränsningar kvar i form av vallar, men i dagsläget är det oklar om dessa vallar utgör en yttersta begränsning. Den nuvarande ungefärliga fornlämningsbegränsningen bör utvidgas särskilt mot öst för att inbegripa den vall som så tydligt syns mot järnvägens upplagsområde. Någon yttre begränsning i form av vallgrav har heller inte kunnat konstateras inom de nu utgrävda områdena. För att få fram en datering krävs ytterligare undersökningar.

Göteborgs stads bevarandeprogram

Skansen Lejonet finns upptaget i "Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Ett program för bevarande" från år 2000 och i denna finns följande beskrivning: "Platsen som tidigare kallades Gullbergsskippan har varit befäst sedan början av 1300-talet men först 1687-89 då Skansen Lejonet byggdes fick den en permanent försvarsanläggning. Den ritades av Erik Dahlbergh och var en del av hans stora befästningsprojekt runt Göteborg. Skansen restaurerades efter en brand år 1893 och interiören byggdes om för bl a samlingslokal 1974. Skansen Lejonet (704:47) ligger på ett relativt lågt bergsparti och har kraftiga gråstensmurar. Den består av ett s k stjärnverk med fyra kassematter i bottenvåningen och ett runt torn. På takkrönet står ett lejon som är en kopia av det ursprungliga. Skansen Lejonet är en välbevarad och unik försvarsanläggning från 1600-talet. Den är också ett mycket viktigt blickfång i staden."

Stadsplan

Stadsplanen från år 1962 anger planbestämmelsen Ea för Skansen Lejonet. Detta innebär att med "Ea betecknat område får endast användas

som Kulturresevat, dock får bostäder uppföras i den utsträckning som Byggnadsnämnden prövar det erforderligt för bevakning."

Försvarsanläggningens kulturmiljövärden

Skansen Lejonets dominerande och strategiskt viktiga läge på krönet av Gullberget är ännu tydligt avläsbart, med sina fria skottlinjer åt alla väderstreck. Skansens kraftfulla och slutna stenmurar framträder som uppväxta ur Gullbergets försvarsklippa, en klippa som varit befäst sedan början av 1300-talet. Den cirkulära tornbyggnaden, som med sitt omgivande kvadratisk/stjärnformade tenaljverk tar stöd mot klippkrönet, framträder på sin suveräna höjd som ett kraftfullt och ointagligt bålverk av sten och berg, ett respektingivande uttryck för den svenska stormaktens beslutsamma bevakning av landets befästa port mot väster. Det samlade försvarsverket, klassificerat som både en fornlämning och ett statligt byggnadsminne, utgör också en vital del av riksintresset staden inom vallgraven med parkbältet. Försvarsskippan och dess skans berättar en fortifikatorisk historia som sträcker sig långt bak i historien före Göteborgs tillkomst. Lämningar efter äldre murverk från 1500- och 1600-talet har också kunnat registreras längre ned utmed klippans södra och östra sidor. Historiska uppgifter finns också som talar för att klippan varit befäst sedan 1300-talet.

Särskilt bör i detta sammanhang också framhållas att skyddsföreskrifterna till detta statliga byggnadsminne helt följdriktigt framhåller betydelsen av att skansens enhetliga och slutna karaktär bibehålls samt att området runt byggnaden inte får bebyggas och att det skall vårdas och underhållas så att områdets karaktär bibehålls.

KULTURMILJÖVÄRDEN

Konkretisering av riksintresset

A. Välbevarad försvarsanläggning med skans och befäst klippa

- Skansen Lejonet är ett av de mest välbevarade minnesmärkena över Göteborgs äldsta historia. Erik Dahlberghs arbete med att förstärka fästningen Göteborg på 1680-talet gjorde Göteborg till en av Europas starkast befästa städer - där Skansen Lejonet och Kronan ingick som viktiga delar. Stentornet är oförändrat sedan det färdigställdes på 1690-talet och bär ett stort byggnadshistoriskt och fortifikationshistoriskt värde. Byggnaden har en sluten och symmetrisk form och försvarstekniskt kunde skansen försvara sig med samma kraft åt alla håll. Tillsammans med Skansen Kronan är tornet det bäst bevarade försvarsverket på den en gång i tiden så mäktiga fästningen "Göteborg".
- Tornet avspeglar en tid då Sverige som stormakt stod under hård press från grannländerna och flera historiskt viktiga och dramatiska händelser har utspelat sig på platsen. Gullberget var tidigare en isolerad klippa i ett flackt landskap – en plats av stor strategisk betydelse i Göta Älvdalens nedre del. En besökare på skansen kan ännu uppleva något av denna dominans över landskapet eftersom den omgivande bebyggelsen är gles och låg.
- Skansen Lejonet och Kronan är exempel på s k satellitfästningar, isolerade, mindre fästningar som haft till uppgift att försvara en bakomliggande huvudfästning (dvs Göteborg) och det finns få eller inga liknande fästningsbyggnader bevarade i Europa.
- Ur ett såväl historiskt som upplevelsemässigt perspektiv kan skansen och försvarsklippan sägas bilda en symbios med inbördes beroende berättarkraft.

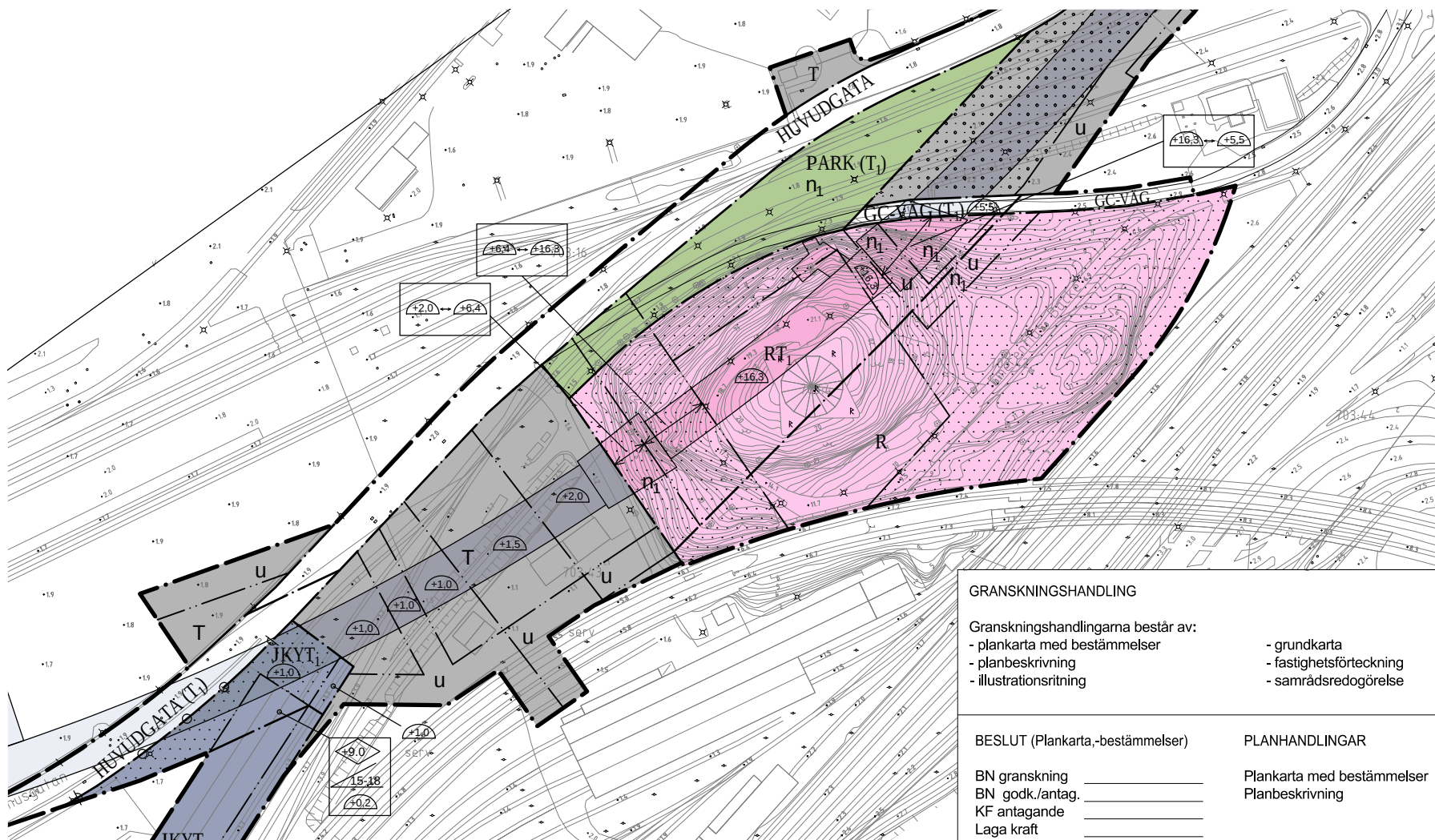
B. Fornlämning efter befäst klippa före 1600-talet

- Platsen i Göta älvs mynningsområde har varit befäst sedan 1300-talet och på platsen finns rester av äldre försvarsanläggningar från tiden före tornets uppbyggnad.

C. Landmärke

- Skansen Lejonet har en viktig funktion som landmärke i Göteborg och det är centralt att tornet förblir väl synligt från många håll. Tornet skapar stämning i staden genom sin gåtfullhet och genom den tidsdimension som det tillför stadslandskapet.

AKTUELLT PLANFÖRSLAG

Utsnitt ur ny detaljplan för Järnvägstunnel Västlänken; tunnelmynningar, schakt mm. SBK november 2014

AKTUELLT PLANFÖRSLAG

BETECKNINGAR PÅ PLANKARTA 1 —•— Planområdesgräns —•— Användningsgräns —•— Egenskapsgräns ■ Illustrerat läge för spårtunnel ==== Illustrerat läge för järnvägs-spår — Illustrerad gata	2. ANVÄNDNING AV KVARTERSMARK JKY Industri, kontor eller idrott R Kulturresevat T Järnvägsändamål T₁ Järnvägstrafik i tunnel får anläggas upp till den nivå som anges i halvcirkel (T₁) Järnvägstrafik i tunnel får anläggas under allmän plats upp till den nivå som anges i halvcirkel (T₂) Bro för järnvägsändamål, som med en fri höjd av 4,7 meter får anläggas över allmän lokalgata	6. PLACERING; UTFORMNING; UTFÖRANDE ◊^{+0,0} Högsta byggnadshöjd i meter över nollplanet 00 Största taklutning i grader ◊^{+0,0} Lägsta nivå i meter över stadens nollplan för schaktning, spontning, pålning, borming eller andra ingrepp i undergrunden. Nivån får underskridas vid byggande av järnvägstunnel
PLANBESTÄMMELSER Följande gäller inom det särskilt avgränsade området. Där beteckning saknas gäller bestämmelsen inom hela planområdet. 1. ANVÄNDNING AV ALLMÄN PLATS HUVUDGATA Trafik mellan områden, som där så anges får underbyggas med tunnel för järnvägsändamål LOKALGATA Lokal trafik, som där så anges får överbyggas med bro eller underbyggas med tunnel för järnvägsändamål GC-VÄG Gång- och cykelväg PARK Parkmark, som där så anges får underbyggas med tunnel för järnvägs-ändamål	3. UTFORMNING AV ALLMÄNNA PLATSER n₁ Träd som berörs ska flyttas eller ersättas 4. BEGRÄNSNINGAR AV MARKENS BEBYGGANDE Byggnad får inte uppföras Marken får byggas över med planterbart bjälklag g Marken ska vara tillgänglig för gemensamhets-anläggning 5. MARKENS ANORDNANDE —○— Körbar utfart får inte anordnas n₁ Träd som berörs ska flyttas eller ersättas	7. ADMINISTRATIVA BESTÄMMELSER Genomförandetiden är 5 år från den dag planen vinner laga kraft. Marklov krävs för trädfällning inom områden markerade med n₁. UPPLYSNINGAR Tunnelanläggningar utformas så att skadlig grundvattenpåverkan inte uppstår. Specifika krav och villkor för omgivningspåverkan fastställs i miljöprövningsprocess enligt MB 11 kap. Tomtindelningar och fastighetsplaner upphävs inom planområdet. Dessa förtecknas i bilaga 3 till planbeskrivningen.

Förtydliganden och antaganden

Västlänken ska passera området Gullbergsvass mellan E6 och station Centralen. Västlänken går på en ny bro över E6. Landfästet på E6-brons västra sida går sömlöst över i ett betongtråg i vilket Västlänken sedan gradvis sänks för att slutligen gå i tunnel under Gullberget. Tråget och tunnelmynningen ligger i anslutning till den kulturhistoriskt värdefulla skansen Lejonet och även inom området Gullbergsvass som är ett av Göteborgs största centrala utbyggnadsområden under den kommande 20-40- årsperioden. Skansen Lejonet och Gullberget ingår i det framtida Gullbergsvass och kan bli navet i en ny park.

Betongtråget, som gradvis sänks, från anslutningen vid E6-bron till tunnelmynningen, har en bottennivå på cirka -1,3 meter under nollplanet vid tunnelmynningen. Trågets väggar har däremot en konstant nivå på +4 meter. Detta är en lösning för att skydda tunneln mot framtida översvämningar.

Gullberget ska vara tillgängligt både för det framtida Gullbergsvass och för områdena söder om Skansen (Redbergsplatsen/Olskroken). Ovanpå tunneltråget löper en gång- och cykelväg som länkar samman kopplingar mellan stadsdelarna. Längs Kruthusgatan/Gullbergsgatan finns en gång- och cykelväg, liksom idag. Den befintliga gång- och cykelvägen som idag finns på den bro där järnvägen till Posten går ersätts med en ny gång- och cykelväg på Västlänksbron. I detaljplanen finns en möjlighet att täcka över tråget med ett planterbart bjälklag från tunnelmynningen i Gullberget och upp till drygt 100 meter österut.

Västlänken skär av nuvarande Kruthusgatan. I planförslaget dras Kruthusgatan en bit norr om nuvarande sträckning och kopplas samman med Gullbergsvägen så att den även i framtiden blir genomgående. För att nå Skansen Lejonet med bil dras en ny lokalgata från Gullbergsgatan söderut under Västlänken.

Järnvägsspåren som idag leder fram till Posten kommer att skäras av när Västlänken byggs. En ny lösning finns presenterad av Trafikverket.

SAMLAD KONSEKVENSBEDÖMNING

Bergsschakt

Bergschaktet innebär ett irreversibelt ingrepp i försvarsklippan med borttagande av fast fornlämning och en omfattande håltagning i försvarsklippan under Skansen. Sprängningsarbetena innebär också risk för materiella skador på Skansen som byggnadsverk. Bergschaktens omfattning och närheten till skansen gör att konsekvensen för det historiska Gullberget i sin helhet med Skansen innebär en mycket stor negativ konsekvens.

Schakt för och bygge av tråg/betongtunnel

Jordschakten fram till bergspåslagen på östra och västra sidan om Gullberget innebär ett irreversibelt borttagande av fast fornlämning. Tillförandet av ett betongtråg på östra sidan med direkt anslutning mot en öppning i Gullberget och nära anslutning till Skansen innebär en mycket stor negativ konsekvens för det historiska Gullberget i sin helhet med Skansen.

Alternativ; Tråg med begränsad övertäckning mot Gullberget (visuell påverkan)

En tunnelmyrning i nära anslutning till Gullberget i enlighet med planförslaget skulle innebära att tunnelöppning och tråg visuellt relaterade sig till försvarsklippan och skansen på ett för den samlade försvarsanläggningen starkt förvanskande sätt som ett inträngande i försvarsanläggningen. Den samlade påverkan på upplevelsen av den historiska miljön skulle innebära en mycket stor negativ konsekvens för anläggningens berättarpotential, betydligt större än i nedanstående alternativ med övertäckt betongtråg. Till detta kommer tråget som ett i kulturmiljösammanhanget ytterligare främmande inslag som kommer att ytterligare förstärka omlandets redan teknifierade miljö.

Alternativ; Tråg med övertäckning (visuell påverkan)

Planförslaget ger möjlighet till övertäckning av tråget ytterligare hundra meter österut med en konstgjord ås, vilket skulle innebära att inträngningen i försvarsklippan doldes och att tunnelöppningen inte relaterade sig till Gullberget och skansen på ett lika påtagligt sätt. Å andra sidan skulle topografin i området ändras på ett negativt sätt. Avläsbarheten av Gullberget som naturligt formad grund till en skans inom stadens ursprungliga befästningsverk, skulle minskas som följd av att den karaktäristiska konturen av en brant klippa som skjuter upp ur ett flackt landskap förändras mot nordost. Den negativa konsekvensen för anläggningens berättarpotential skulle sammantaget vara stor, om än inte lika stor som utan övertäckning.

Angöring till Skansen Lejonet

Den förlängda angöringen innebär sammantaget en måttlig, eller marginell, påverkan på den historiska miljön.

Väg- och järnvägsområdet i närområdet

Konsekvensen för kulturmiljön genom flytt av spårområde och utvidgning av grönområde kan betraktas som måttligt positiv.

Underjordiska ledningar

Konsekvensen för kulturmiljön har inte kunnat bedömmas i och med att påverkan är eventuell i och med att fornlämningsområdet inte har begränsats.

SAMLAD KONSEKVENSBEDÖMNING

Bergschaktet samt dess mynning och tråg på östra sidan om Gullberget är de åtgärder som bedöms innebära störst negativ konsekvens för platsens kulturhistoriska värden. En övertäckning av tråget kan mildra den negativa konsekvensen något.

	Välbevarad försvarsanläggning med skans och befäst klippa	Fornlämningar efter befäst klippa före 1600-talet	Landmärke Viktiga siktlinjer (Stadsbild)
Bergschakt	Mycket stor	Mycket stor	Måttlig
Schakt för tråg	Mycket stor	Mycket stor	Måttlig
Tråg med begränsad övertäckning. (Visuell påverkan)	Mycket stor	Ingen	Ingen
Tråg med övertäckning. (Visuell påverkan)	Stor -	Ingen	Ingen
	Mycket stor		
Angöring till Skansen Lejonet	Måttlig	Marginell	Marginell
Väg- och järnsvägsområdet i närområdet	Ingen	Ingen	Ingen
Underjordiska ledningar	Ingen	Har inte bedömts	Ingen

KONSEKVENSBEDÖMNING

Bergschakt

Aktuellt planförslag

Västlänken föreslås gå genom ett schakt i berget nordost om och vidare under Skansen Lejonet.

Effekt

Planförslaget medför att en bergschakt för bergtunnelns mynning kommer att utföras nordost om Skansen Lejonet. Själva bergschakten påbörjas på ett avstånd av ca 32 meter från den närmast belägna delen av byggnaden. Tunnelöppningen exponeras inte direkt mot naket berg, utan förmedlas via en kort övertäckning nära bergsformationen synlig från omgivningen åt nordost. Schakten får en högsta höjd av ca 10 meter över angränsande gatunivå. Planförslaget medför borttagande av fast fornlämning och en omfattande håltagning i försvarsklippan under Skansen. Då detta kommer att genomföras genom sprängningsarbeten föreligger också risk för direkta skador på själva skansen som byggnadsverk.

Konsekvenser

Bergschaktet innebär ett irreversibelt ingrepp i försvarsklippan med borttagande av fast fornlämning och en omfattande håltagning i försvarsklippan under Skansen. Sprängningsarbetena innebär också risk för materiella skador på Skansen som kulturhistoriskt mycket värdefullt byggnadsverk. Bergschaktens omfattning och närheten till skansen gör att påverkan på det historiska Gullberget i sin helhet med Skansen innebär en mycket stor negativ konsekvens. Ingreppet påverkar inte landmärket eller utsikten på något avgörande sätt, men bergschaktens omfattning och närheten till skansen gör att konsekvensen för det historiska Gullberget i sin helhet med fast fornlämning och skans innebär betydande kulturmiljöpåverkan.

Schakt för och bygge av tråg/betongtunnel

Aktuellt planförslag

Planen medger jordschakt för anläggningen av ett tråg för järnvägen fram till bergspåslaget på Gullbergets nordöstra och sydvästra sida.

Effekt

Även dessa arbeten medför ett irreversibelt borttagande av fast fornlämning samt tillförandet av ett tråg i nära anslutning till Gullbergets östra sida.

Konsekvenser

Jordschakten fram till bergspåslagen på östra och västra sidan om Gullberget innebär ett irreversibelt borttagande av fast fornlämning. Tillförandet av ett betongtråg på östra sidan med direkt anslutning mot en öppning i Gullberget och nära anslutning till Skansen innebär en mycket stor negativ konsekvens för det historiska Gullberget i sin helhet med Skansen, visuellt och fysiskt.

Tunnelmynning med begränsad övertäckning mot Gullberget (visuell påverkan)

Aktuellt planförslag

Planen medger tillförandet av ett tråg utan övertäckning med tunnelmynning i nära anslutning till Gullbergets fot nordost om Skansen Lejonet.

Effekt

Gullberget får en tunnelmynning nordost om Skansen, och i anslutning till denna ett oövertäckt över 100 meter långt betongtråg. Detta innebär en exponering av betongtråget och tunnelöppningen tätt inpå försvarsklippan och Skansen, vilka just genom sin närhet visuellt kommer att relatera sig till varandra på ett tydligt sätt.

KONSEKVENSBEDÖMNING

Konsekvenser

Då åtgärden skulle få effekten att tunnelöppningen och betongtråget visuellt relaterade sig till försvarsklippan och skansen på ett tydligt avläsbart sätt, skulle det innebära en kraftig förvanskning av den samlade försvarsanläggningens historiska integritet genom att bli visuellt läsbart som ett bokstavligt inträngande i Gullberget och under Skansen. Den samlade påverkan på upplevelsen av den historiska miljön skulle innebära en mycket stor negativ konsekvens för anläggningens berättarpotential, betydligt större än i nedanstående alternativ med övertäckt betongtråg. Till detta kommer tråget som ett i kulturmiljösammanhanget ytterligare främmande inslag som kommer att ytterligare förstärka omlandets redan teknifierade miljö, med den negativa konsekvensen att upplevelsen av Skansen historiska dominans över landskapet ytterligare undermineras. Sammantaget med övriga ingrepp innebär åtgärderna en betydande kulturmiljöpåverkan.

Tråg med övertäckning (visuell påverkan)

Aktuellt planförslag

Det aktuella planförslaget möjliggör även alternativet att ansluta en 120 meter lång järnvägstunnel av betong till den ovan omnämnda bergtunnelmynningen. Betongtunneln kan täckas med ett planterbart bjälklag.

Effekt

Det möjliga alternativet med en betongtunnel innebär att Gullberget kan få en konstgjord förlängning mot nordost i form av en ca 120 meter lång vegetationsklädd ås. Åsen täcker en del av Gullbergets hällmark på ömse sidor om bergschakten (vilket även gäller utan övertäckning!?). Åsens krön kommer i den sydvästra delen att ligga på en höjd av ca 10 meter över omgivande planmark. Vid betongtunnelpåslaget i nordost kommer åsen att ligga på en höjd av ca 8 meter över omgivande planmark. Som

jämförelse kan nämnas att vändplanen framför skansen ligger på ca 19 meter över omgivande planmark. Den eventuella åsen skulle förändra topografin i området mot nordost.

Konsekvenser

Den karakteristiska klippan som skjuter upp ur det flacka omgivande landskapet skulle till del förlora sin form mot nordost. Överdäckningen av spårområdet är positiv jämfört med ett öppet tråg, då tunnelöppningen inte skulle relatera sig till Gullberget och skansen på ett lika uppenbart sätt och områdets i nordost skulle tillföras ett naturligt markslag som döljer tråget. Men det är ofrånkomligt att åsen blir ett artificiellt inslag i miljön som förtar något av platsens karaktäristiska kvaliteter. Avläsbarheten av Gullberget som naturligt formad grund till en skans inom stadens ursprungliga befästningsverk minskas som följd av att den karaktäristiska konturen av en brant klippa som skjuter upp ur ett flackt landskap förändras mot nordost. Sammantaget med övriga ingrepp innebär åtgärden en betydande kulturmiljöpåverkan.

Angöring till Skansen Lejonet

Aktuellt planförslag

I planen föreslås en ny angöring till Skansen Lejonet, föranledd av att Västlänken skär av den nuvarande angöringen och en ny gång- och cykelbana på överdäckningen.

Effekt

Vid korsningen med Västlänken vid Kungsbackaleden går angöringsvägen i ett tråg under järnvägen. Under järnvägen ligger angöringsgatan ca 4,5 meter under omgivande planmark. Planförslaget innebär en förlängd angöringsväg. GC-vägens korsning av Västlänken vid Gullbergets fot sker ovan tråget, vilket betyder att den här får ett högre läge, men i samma sträckning.

KONSEKVENSBEDÖMNING

Konsekvenser

Att angöringsvägen blir längre och kommer att gå i ett tråg under Västlänken försämrar angöringsförhållandena. Sammantaget kan konsekvensen för möjligheten till upplevelsen av den historiska miljön betraktas som måttligt/marginellt negativ.

Väg- och järnvägsområde i närområdet

Aktuellt planförslag

Nuvarande spår, del av Kruthusgatan och del av cykelbana norr och nordost om Gullberget kommer att ersättas av parkmark och, eventuellt, den vegetationsklädda åsen. Norr om Gullberget flyttas Kruthusgatan något längre bort från Gullberget.

Effekt

Planförslaget innebär att befintligt grönområde vidgas, i större eller mindre utsträckning, och ersätter asfalterade ytor.

Konsekvenser

Att Kruthusgatan och spårområdena flyttas längre bort från berget är en positiv konsekvens. Flyttningen påverkar emellertid inte Kruthusgatan där den går som närmast skansen. Utvidgningen av grönområdet är likaså en positiv konsekvens. Konsekvensen för kulturmiljön bedöms som måttligt positiv.

KUMULATIVA EFFEKTER

Aktuellt planförslag

Inom ramen för detaljplanearbetet kan inga kumulativa effekter på kulturmiljön förutses.

Övriga detaljplaner

På sikt är det sannolikt att en utbyggnad av Gullbergsvassområdet kan medföra kumulativa effekter på kulturmiljön.

ÅTGÄRDER FÖR MINSKADE NEGATIVA KONSEKVENSER

Övertäckning av tråg

Det är viktigt att Skansen Lejonet behåller sin monumentala roll och fortsätter vara ett landmärke och en ikonbyggnad i Göteborg och inte störs visuellt av en tunnelmynning strax nedanför Skansen Lejonet. En åtgärd för att minska negativ konsekvens är att lägga tunnelmynningen så långt bort från berget som möjligt genom att tunneln förlängs åt öster och döljs av ett planterbart bjälklag som blir del i en framtida park kring Skansen. Planen möjliggör två olika alternativ. En åtgärd för minskad negativ konsekvens är att säkerställa att alternativet med övertäckt tråg genomförs.

Till kulturmiljön anpassad gestaltning av trågen

För att minska den negativa konsekvensen är det av avgörande betydelse att trågen får en gestaltning anpassad till den omgivande kulturmiljön. Gestaltningen bör ske i samråd med antikvarisk expertis.

Till kulturmiljön anpassad gestaltning av parken

För att minska den negativa konsekvensen är det av avgörande betydelse att parken får en gestaltning anpassad till den omgivande kulturmiljön. Gestaltningen bör ske i samråd med antikvarisk expertis.

Till kulturmiljön anpassad gestaltning av gång- och cykelbana inklusive eventuell bro

För att minska den negativa konsekvensen är det av avgörande betydelse att gång- och cykelbana inklusive eventuell bro får en gestaltning anpassad till den omgivande kulturmiljön och siktlinjer mot Göta älv samt mot Centralen / Lilla Bommen. Gestaltningen bör ske i samråd med antikvarisk expertis.

Ytterligare kartläggning av fornlämningsmiljö

För att kunna definiera en fysisk avgränsning av fornlämningen i sin helhet bör ytterligare kartläggning av fornlämningsmiljön genomföras. Detta för att säkra den information som fornlämningarna bär på om den befästa staden Göteborg.

CENTRALEN MED HAMNSTRÅKET

SAMMANFATTNING - HISTORIK OCH NULÄGE

Större delen av utredningsområdet ingår i riksintresset *“Staden inom vallgraven med parkbältet”*, ligger inom det fd befästningsstråket och är en del av fornlämningen Göteborg 216:1. Förutom de värdefulla miljöerna ovan mark finns rester av äldre befästningsanläggningar kvar under mark.

Stora hamnkanalen

Området kring nuvarande Stora Bommen, Packhusplatsen och Skeppsbroplatsen var huvudentré till staden från älvsidan och utgör en känslig kulturmiljö. Stora Hamnkanalen, anlagd under 1620-talet, är en del av den ursprungliga holländska stadsplanen och har sedan 1600-talet varit stadens centrum och *“finrum”*. Detta var dessutom Göteborgs första hamnanläggning. Miljön präglas fortfarande av den holländska stadsplanen med sitt kanalsystem. Området längs hela kanalen omfattar ett koncentrat av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, kajkanter, broar m m som speglar utvecklingen från 1620-talet.

Hamnstråket

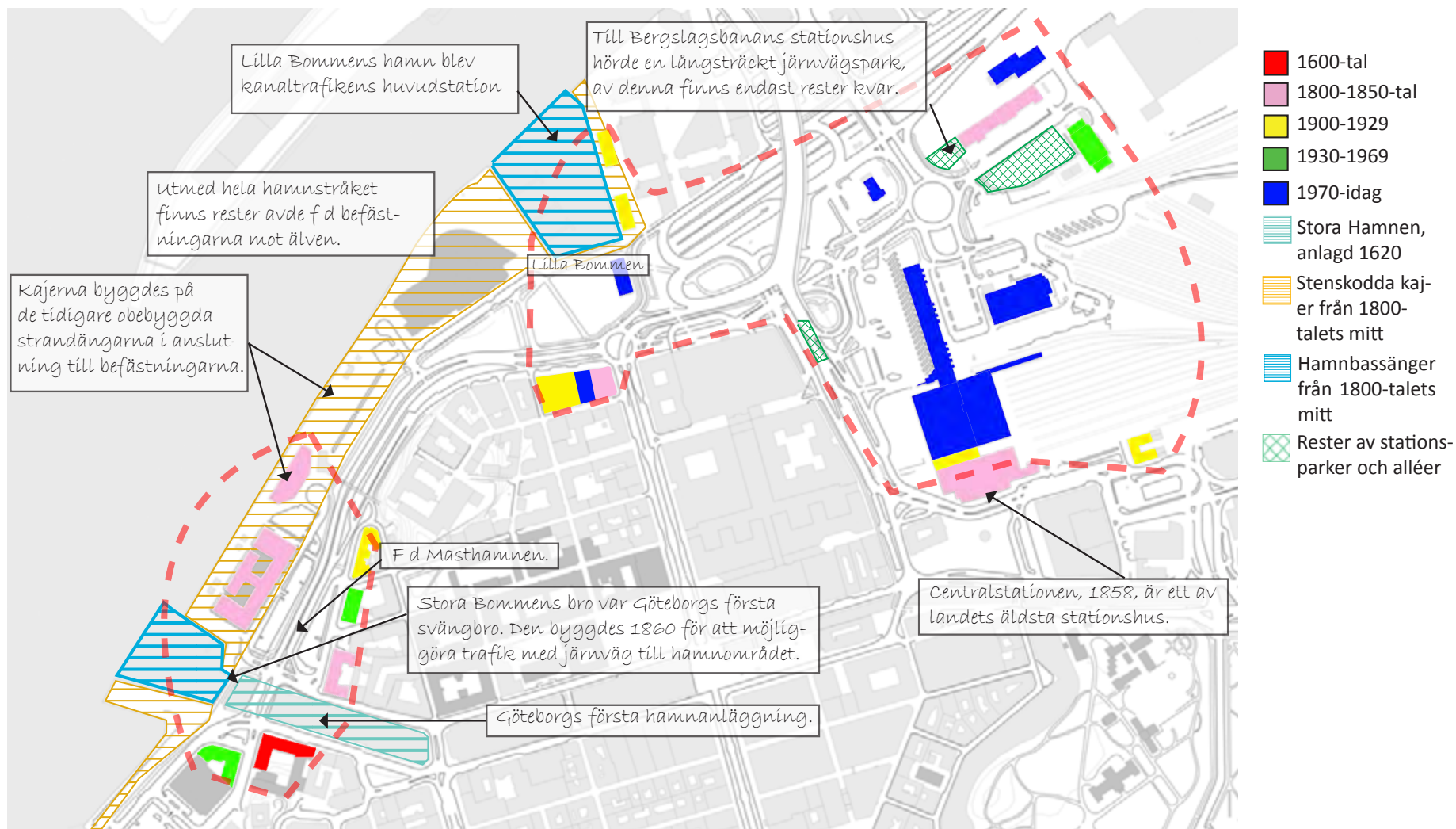
Under 1800-talets andra hälft utvecklades Göteborg till en utskeppningshamn och industriort. Hamnen och kajerna längs älven anlades vid denna tid och miljön omfattar kajer och byggnader som påminner om områdets tidigare roll som centrum för sjöfart och handel. Sammantaget bär Hamnstråket och den yttre delen av Stora hamnkanalen på flera viktiga berättelser om Göteborgs grundande och utveckling. Här manifesteras såväl den befästa handelsstaden Göteborg med landets främsta exempel på holländskt inspirerad kanalstadsplan som residensstaden Göteborg uttryckt genom Residenset och Landstatshuset samt handels- och sjöfartsstaden Göteborg – genom Stora Hamnkanalen, Packhuskajen samt sjöfarten och rederinäringens byggnader.

Centralstationen

Göteborgs starka utveckling som utskeppningshamn och industriort under 1800-talets andra hälft har ett nära samband med järnvägen och dess utveckling. År 1853 utfylldes delar av vallgraven och ny mark skapades för järnvägen och Drottningtorget. Västra stambanan var Göteborgs första järnväg och den första av de statliga banorna som byggdes. Järnvägen öppnades 1856 och Västra stambanans stationshus (nuvarande centralstationen) stod klart 1858 efter ritningar av AW Edelsvärd. På 1870-talet drogs järnvägsspår fram utmed kajerna ända fram till Järnvågspiren vid Järntorget som ett resultat av de ökade varuströmmarna i handels- och sjöfartsstaden Göteborg.

Kring sekelskiftet 1900 upplevde Göteborg en *“järnvägsboom”* då fem nya järnvägslinjer tillkom – Bergslagsbanan, som blev Sveriges största privata järnväg, 1877, Västkustbanan 1888, Boråsbanan 1894, Bohusbanan 1909 och Västgötabanan 1900. Omkring 1930 sammanfördes all persontrafik till en centralstation, Göteborgs Centralstation. Området kring Göteborgs centralstation är kommunikationshistoriskt intressant med en lång tradition som berättar om järnvägens och kommunikationsmiljöns tillkomst och utveckling under mer än 150 år.

SAMMANFATTNING - HISTORIK OCH NULÄGE

Illustrationen ger en översikt över bl a ålder på byggnader och miljöer. Illustration: Antiquum

SAMMANFATTNING - HISTORIK OCH NULÄGE

Trafikintensivt område kring fd Bergslagsbanans station och stationspark.

Lilla Bommens hamn.

Göteborgs Centralstation och Drottningtorget.

Stora Hamnkanalen och hamnstråket vid Packhusplatsen.

BEFINTLIGT SKYDD

Riksintresse

Utredningsområdet Centralen med hamnstråket utgör sammantaget en mycket värdefull kulturmiljö. Större delen utredningsområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården (Miljöbalken 3 kap.) Göteborgs innerstad O 2:1-5, Staden inom vallgraven med parkbältet. Dock ligger Bergslagsbanan utanför riksintresseområdet.

Staden inom vallgraven med parkbältet (citrat ur riksintressebeskrivning)

“Stadskärnan inom Vallgraven är en unik miljö med en rikt varierad, i huvudsak småskalig, bebyggelse. Området speglar Göteborgs utveckling från grundläggning till nutid. Stora delar av den ursprungliga stadsplanen med vallgrav, kanaler, befästningsrester och gatusträckningar är bevarade. Flera gatustråk präglas av äldre tiders tomtindelning och byggande. Områden med samlad bebyggelse av mycket stort arkitektur- och byggnadshistoriskt värde är bl. a. Gustav Adolfs Torg, Stora Hamnkanalen, kvarteren kring Domkyrkan och Stora Nygatan. I området inom Vallgraven finns också många välbevarade exempel på olika tiders arkitektur där gult tegel utgör ett viktigt karaktärsdrag. Grönstråket utanför Vallgraven vittnar om den stora roll parker och andra planteringar hade i 1800-talets stadsplanering.”

Skyddad bebyggelse

Flera byggnader vid Centralen och längs hamnstråket har höga kulturhistoriska värden och är försedda med skydd. Centralstationen och Bergslagsbanans station (inkl del av park) är byggnadsminnen och skyddas enligt Kulturminneslagen (KML) kap. 3. Länsresidenset är statligt byggnadsminne och skyddas enligt Förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m. Dessutom är ett antal byggnader försedda rivningsförbud och skyddsföreskrifter i gällande detaljplaner och ytterligare ett antal byggnader är upptagna i Göteborgs bevarandeprogram

Riksintresset Staden inom vallgraven med parkbältet. Notera att Bergslagsbanans stationshus ligger utanför området. (Länsstyrelsens informationskarta)

■ Byggnadsminne ■ Skydd i Dp ■ Ingår i bevarandeprogrammet

Observera att stora delar av området ingår i bevarandeprogrammet. Illustration: Antiquum

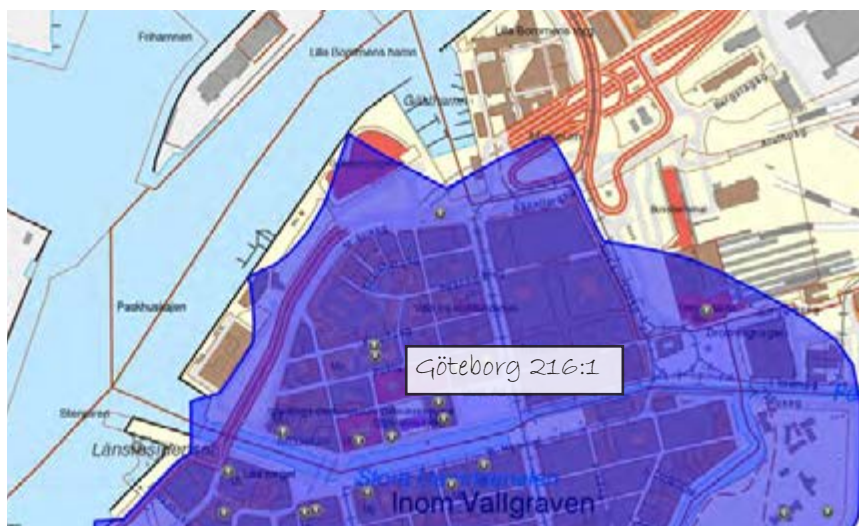
BEFINTLIGT SKYDD

Fornlämningar

Stora delar av undersökningsområdet ingår i det f d befästningsstråket och är en del av fornlämningen Göteborg 216:1. Det utgör en helhet med mycket högt kulturhistoriskt värde som ingår som en väsentlig del i riksintresset. Två särskilt värdefulla delar är lämningarna efter befästningsstråket runt staden och Stora Hamnkanalen med omgivning. Fornlämningen skyddas genom KML. Ytterligare en lämning finns registrerad i FMIS, denna är dock undersökt och borttagen.

Området vid Centralstationen och Lilla Bommen

Västlänken kommer att direkt eller indirekt påverka sänkverk, Bastion Gustavus Primus, kurtinmur och Lilla Bommens, på 1930-talet, igenlagda kanalöppning och kanalmur. Eventuellt kan resterande del av pålspärr också påverkas. Även kulturlager som kan dateras till 1600-talet och 1700-talet, kan komma att påverkas.

- Sänkverk – vid Göta älvbrons södra fäste (Göteborg 216:1)
- Pålspärr (Göteborg 216:1)
- Bastion Gustavus Primus (Göteborg 216:1)
- Kanalmur och hamnbassäng vid Östra Hamnkanalen (Göteborg 216:1)
- Kurtinmur mellan bastionerna Gustavus Primus och Sankt Erik (Göteborg 216:1)

Hamnstråket vid älven

För att undvika att korridoren för Västlänken skulle komma i konflikt med befästningsverken längs med älven så har järnvägens sträckning anpassats så att befästningsmurarna i möjligaste mån skonas. Dock ligger Masthamnen mitt i Västlänkens sträckning, vilket innebär omfattande ingrepp. Detta gäller också passagen över Stora Hamnkanalen och här ställs krav på ett väl planerat återställande av delar av Göteborgs befästningslämningar. Västlänken kan komma att innebära irreversibla skador på lämningar som har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Här kan kurtinmurar och bastionsmurar påverkas direkt eller indirekt liksom bevarade kulturlager innanför murarna. Möjligt är att det kan finnas rester efter anläggningar eller byggnader innanför muren mot staden.

- Kurtinmur och bastionerna Sandbastionen och Stora Bommen (Göteborg 216:1)
- Masthamnen (Göteborg 216:1)
- Stora Hamnkanalen (Göteborg 216:1)

BEFINTLIGT SKYDD

Till vänster: Befästningslämningarnas läge utifrån insamlad kunskap. Kurtinmuren i rött med sin antagna faktiska bredd. Skyddszon för muren anges med streckad svart linje. Lila: Bastioner. Blått: Troligt läge för den gamla masthamnen. Grönt: Västlänken Grått: Götatunneln. Till höger: Ett utsnitt ur karta från 1769 och dagens fastighetskarta med områden prospekterade med markradar markerade. Rödmarkerat fält, Norra Hamngatan, tolkas vara masthamnsbassängen. Illustrationer ur UV Rapport 2014:99

KULTURMILJÖVÄRDEN

Centralen med hamnstråket innehåller flera kulturhistoriskt värdefulla och känsliga stadsrum. Området kring centralstationen är en kommunikationshistoriskt mycket intressant miljö som även ligger inom fd befästningsstråket (här låg stadens entré från öster under 1600-talet). Stora Hamnkanalen samt området kring Packhusplatsen är som helhet en värdefull miljö med mycket höga kulturhistoriska värden. Miljön rymmer även det fd befästningsstråket och är synnerligen intressant från arkeologisk synpunkt.

Värdeteman

Områdets kulturmiljövärden har delats in i följande teman:

- A) Sammanhållen stationsmiljö med lång tradition
- B) Det gröna resenårsstråket
- C) Ett unikt och högtidligt finrum från 1600-talet
- D) Den befästa staden
- E) Viktiga minnesmärken över den göteborgska handeln och sjöfarten
- F) Uttryck för residensstaden
- H) Övrig stadsbild

Av dessa utgör temana C-F konkretisering av riksintresset för kulturmiljövård.

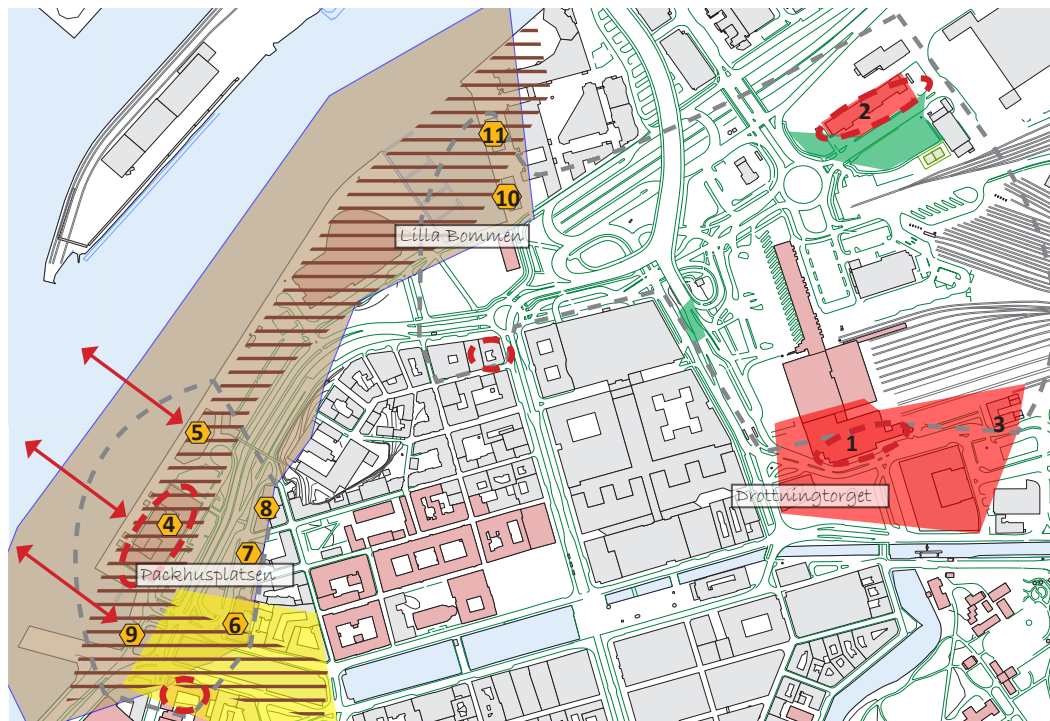

Illustration över områdets mest centrala värden utöver enskilda byggnader.

— — — Gräns för utredningsområdet. Illustration: Antiquum

≡ Värdefulla spår av den befästa staden under mark, manifesterad genom Stora hamnkanalen och fd befästningsstråket.

■ Stora hamnkanalen som en unik miljö med högtidlig karaktär som är viktig att slå vakt om.

■ Kommunikationshistoriskt viktig miljö präglad av påkostade byggnader och gedigna material.

■ Stråk med välbevarad hamnkaraktär

■ Viktiga rester av stationspark som positivt avbrott.

↔ Viktigt visuellt samband mot älven/hamnen.

⊞ Särskilt viktiga fondmotiv/blickfång.

⬡ Byggnadsverk som är särskilt betydelsefulla för hamnkaraktären.

A. Sammanhållen stationsmiljö med lång tradition

Området kring Göteborgs Centralstation har som helhet ett högt kommunikationshistoriskt värde och berättar om *järnvägens och kommunikationsmiljöns tillkomst och utveckling under mer än 150 år*.

- Förståelsen för kommunikationsmiljöns tidiga historia är starkt beroende på bevarandet av de äldre stationsbyggnaderna - *Centralstationen (1), Bergslagsbanans stationsbyggnad (2) och Fd Västgötabanans stationshus*. Befintliga byggnaders gestaltning, volym och detaljomsorg bör uppmärksammas vid ev gestaltning av nybyggnationer i närområdet.
- *Centralstationen är ett av landets äldsta stationshus* och skyddas som byggnadsminne enligt KML kap. 3. Den är mycket känslig för förändringar.
- Drottningtorgets karaktär av *representativt kommunikationscentrum* präglad av höga arkitektoniska anspråk, gedigna material och färgskala i framförallt jordfärger är mycket viktig att bevara och ta hänsyn till.
- Bergslagsbanans stationshus berättar om *Sveriges största privata järnväg* och skyddas som byggnadsminne enligt KML kap. 3. Förståelsen av såväl stationsmiljön som stationsbyggnadens arkitektoniska betydelse är intimt förknippad med resterna av stationsparken.

B. Det gröna resenärstråket

Rester av det fd resenärstråket med stationspark och trädader har ett *högt kommunikations- och parkhistoriskt värde*.

- Bergslagsbanans fd stationshus representativitet förstärks av resterna efter en tidigare järnvägsplan framför västra gaveln. Förståelsen av såväl stationsmiljön som stationsbyggnadens arkitektoniska betydelse är intimt förknippad med resterna av stationsparken. Stationsparken har redan förminskats avsevärt och är därmed

ytterst känslig för ytterligare förminskning. Kvarstående delar av *den ursprungliga järnvägsplanen har en strategisk berättarfunktion*.

- Längs Nils Ericsonsgatan finns rester av en trädad som tidigare sträckte sig ut mot Gullbergskajen och kopplades samman med en allé längs Bergslagsgatan. Resterna av *trädraden längs Nils Ericsonsgatan är viktiga för den historiska förståelsen för hur området en gång såg ut*.

C. Ett unikt och högtidligt finrum från 1600-talet

Området kring Stora hamnkanalen har ett mycket högt kulturhistoriskt värde och bär på flera viktiga berättelser om staden Göteborg. Här manifesteras såväl den befästa handelsstaden Göteborg med *landets främsta exempel på holländskt inspirerad kanalstadsplan* uttryckt genom Stora hamnkanalen och *bevarade delar av 1600-talets befästningar* under mark som residensstaden Göteborg uttryckt genom *Länsresidenset*. Stora hamnkanalen är den enda bevarade i det ursprungliga inre kanalsystemet.

- *Stora hamnkanalen* är en mycket värdefull del av stadens tidiga historia som är känslig för förändringar. *Miljön som helhet är unik och är ett oersättligt inslag i stadsbilden som bör visas största hänsyn*. Den stenkädda kanalen med trappor och andra originaldetaljer är mycket värdefulla delar av miljön och det kulturhistoriska berättarinnhållet som bör bevaras både vad gäller utseende och originalmaterial.
- *Stora Bommens bro* har ett högt samhälls- och industrihistoriskt värde och åskådliggör Stora hamnkanalens tidigare funktion som huvudhamn. Järnvägsbron från 1860 är Sveriges äldsta svängbro och utgör en mycket viktig del i områdets karaktär och berättarinnhållet.
- *Länsresidenset* har ett mycket högt kulturhistoriskt värde och är ett synnerligen värdefullt inslag i stadsbilden. Byggnaden är en av stadens äldsta, skyddas som statligt byggnadsminne och bör betraktas som omistlig.

KULTURMILJÖVÄRDEN

D. Den befästa staden

Delar av undersökningsområdet ingår i det f d befästningsstråket och är en del av fornlämningen Göteborg 216:1 som har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Här finns flera befästningslämningar, bl a efter kurtinmurar, sänkverk, pålspärrar och bastioner. Stora hamnkanalen ingår i fornlämningen och är den enda bevarade i det ursprungliga inre kanalsystemet. Längs hamnstråket finns troligen lämningar efter Masthamnen och befästningsanläggningarna mot älven bl a Stora Bommen, Sandgårdsbastionen och Lilla Bommen samt sammanbindande murar. Befästningslämningarna i området, med lämningar över och under mark, har ett mycket stort kulturhistoriskt och pedagogiskt värde, dessutom ett mycket stort vetenskapligt värde, inte minst av vikt för fortifikationshistorisk forskning. Varje del är lika värdefull och ingår i en försvarsanläggning som är unik och omistlig.

Fornlämningsmiljön inom området inrymmer bl a restera av:

- Befästningslämningar mot sjösidan (den sk Sjöfronten) vid Lilla Bommen och packhuskajen med en anlagd gördel av bastioner och kurtinmurar.
- Utanför befästningsmurarna anlades en pålspärr på 1650-talet, nedsänkta stående pålar vars spetsar var belägna strax under eller ovan vattenytan med syfte var att hindra fienden att ta sig in i staden.
- Sänkverk utanför befästningsmurarna som ersatte pålspärren på 1680-talet.
- Bastionerna Gustavus Primus och Johannes Rex.
- Rester av Västra Hamnkanalen (igenlagd 1936).
- Rester av en f d kurtinmur mellan bastionerna Gustavus Primus och Sankt Erik. Kurtinmuren låg direkt öster om bastionen Sankt Erik och de bevarade resterna av muren är från det äldsta utbyggnadsskedet av Göteborgs befästning.
- Kurtinmur mellan Sankt Eriks bastion och Stora Bohus bastion vid Stora Bommen. Här fanns också en mindre bastion, Sandbastionen.

- Mitt emot Packhuset låg den sk Masthamnen. Här har också funnits kajer mellan Stora kanalen och Kvarnberget. Område är idag utfyllt. Här finns sannolikt rester av masthamnen, utfyllnad mellan sänkverk och strandmur samt slopade fartyg.
- Stora Bommens kanalmurar, två generationer; den äldre finns det rester av innanför 1800-talets kanalmur.

E. Viktiga minnesmärken över den göteborgska sjöfarten

Kajerna längs älven och Packhusplatsen med sina hamnanläggningar och sjöfartsanknutna bebyggelse är ett värdefullt minnesmärke över den göteborgska sjöfarten. Miljön som helhet är unik, har ett mycket högt kulturhistoriskt värde och är ett oersättligt inslag i Göteborgs stadskärna. *Den sammanhållna hamnkaraktären är mycket viktig att upprätthålla* och den konstitueras av flera delar som samspelar. Följande punkter är viktiga för att bevara hamnkaraktären:

- *De naturstensklädda kajerna* och gatukaraktären med gatsten i bohusgranit är en viktig del av miljön som bör bevaras.
- *Bebyggelse präglad av uttrycksfull arkitektur med anknytning till hamn- och sjöfarten* i en färgskala dominerad av gult tegel alternativt ljus puts i kombination med enklare skulbyggnader i trä.
- *Mötet med älven och tillgången till kajkanterna* som promenadstråk är centralt för upplevelsen av hamnstaden.
- *Den visuella kopplingen till Götaverken* på Hisingssidan med sina stora kranar bidrar starkt till områdets karaktär och är därmed känslig för förändringar som bryter detta samband.

Särskilt värdefulla byggnadsverk, känsliga för förändringar

- (4) *Tull- och Packhuset* (nuvarande Casino Cosmopol) bär ett stort kulturhistoriskt värde och utgör ett viktigt blickfång både från älven och från landsidan.
- (5) *Kajskjul 8*, som är ett av de få bevarade träskjulen i Göteborgs hamn, är en viktig del i stråkets karaktär.

KULTURMILJÖVÄRDEN

- (6-8) De monumentala kontorsbyggnaderna *Hertziahuset, fd Transatlantic och fd Broströmia* (Packhusplatsen 2-6) utgör värdefulla minnesmärken över den göteborgska sjöfarten och rederinäringen och är tillsammans ett viktigt inslag i hamnmiljön.
- (9) *Stora Bommens bro* från 1860 är Sveriges äldsta och utgör en viktig del i hamnkaraktären. Bron har ett högt industrihistoriskt värde.
- (10-11) *Hamnskjul 205 och 207* utgör de enda bevarade hamnbyggnaderna kring Lilla Bommens hamn och har därför stor betydelse för miljön och dess hamnkaraktär.

F. Uttryck för residensstaden

Kvarteret Residenset 53:16 är beläget inom vallgraven, vid Stora Hamnkanalens mynning i Göta älv. Komplexet består av fyra sammanbyggda byggnader från olika tider, en innergård samt en trädgård. Byggnaderna innehåller lokaler för länsstyrelsen och Statens fastighetsverk samt bostad och representationsvåning för landshövdingen. Residenset och Landstatshus A är statliga byggnadsminnen med skyddsföreskrifter. Residenset byggdes som ett privat stadspalats 1640-50 och är en av stadens äldsta byggnader och har ett mycket högt kulturhistoriskt värde som ett uttryck för residensstaden. Landstatshus A ritades av arkitekt Sigge Cronstedt och uppfördes 1923. Kvarterets värde ligger huvudsakligen i den statliga verksamhetens långa kontinuitet, i byggnadernas arkitektoniska kvaliteter och i den historia som byggnader och trädgård förmedlar. Kvarteret utgör ett synnerligen värdefullt inslag i stadsbilden vid Stora Bommen.

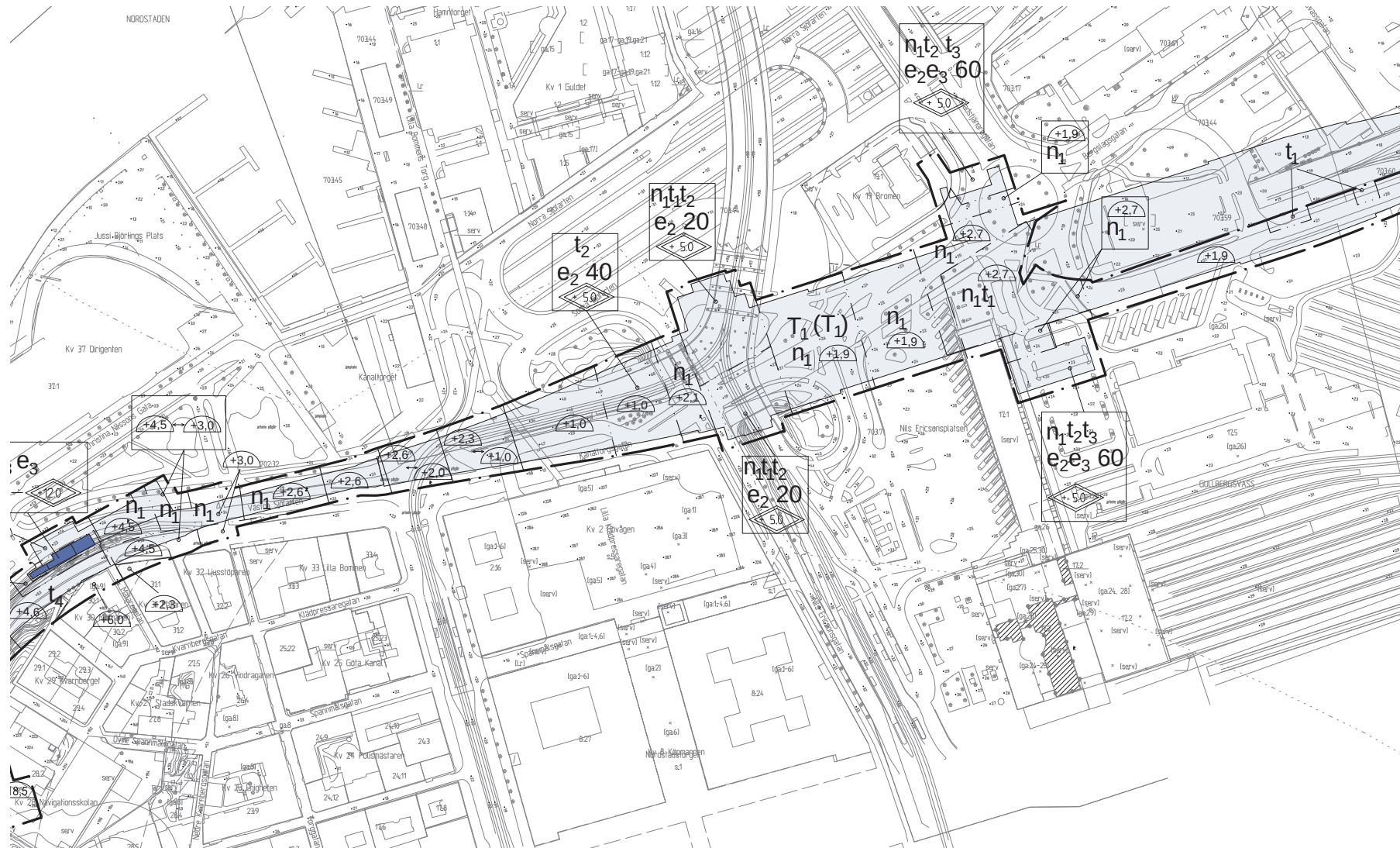
G. Övrig stadsbildskvalitet

Byggnaderna på Kvarnberget vänder fasaderna mot Göta Älv, 1800-talets kajstråk och den parallella kommunikationsleden Västra Sjöfarten. Detta är stadens framsida och entré. Fasadorienteringen är därför avsiktlig och konsekvent från 1800-talet genom decenniernas varierande

arkitektoniska tillägg fram till vår tid. Bebyggelsen på Kvarnberget och byggnaderna vid den norra sidan om detta har medvetet placerats för att hålla den linje Kvarnbergets bergssida, Västra Sjöfarten, kajkanterna och älven bildar. Effekten är ett gaturum med långsträckta utblickar mot Operan och Läppstiftet respektive Masthuggsberget.

Berget utgör ett viktigt element i stadsbilden. Bebyggelsen på Kvarnberget förhåller sig till bergets form. Påverkansområdet är del i stadens front mot Älven, del i vy mot Operan och Läppstiftet innan vägen kröker sig samt del i infarten mot staden vid Västra Sjöfarten. Miljö med berg, trappor och bebyggelse.

AKTUELLT PLANFÖRSLAG

Utsnitt ur ändrad detaljplan för Järnvägstunnel Västlänken; tunnelmynningar, schakt mm. SBK november 2014

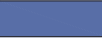
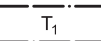
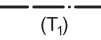
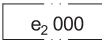
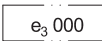
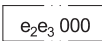
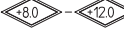
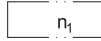
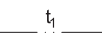
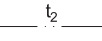
AKTUELLT PLANFÖRSLAG

Förtydliganden och antaganden

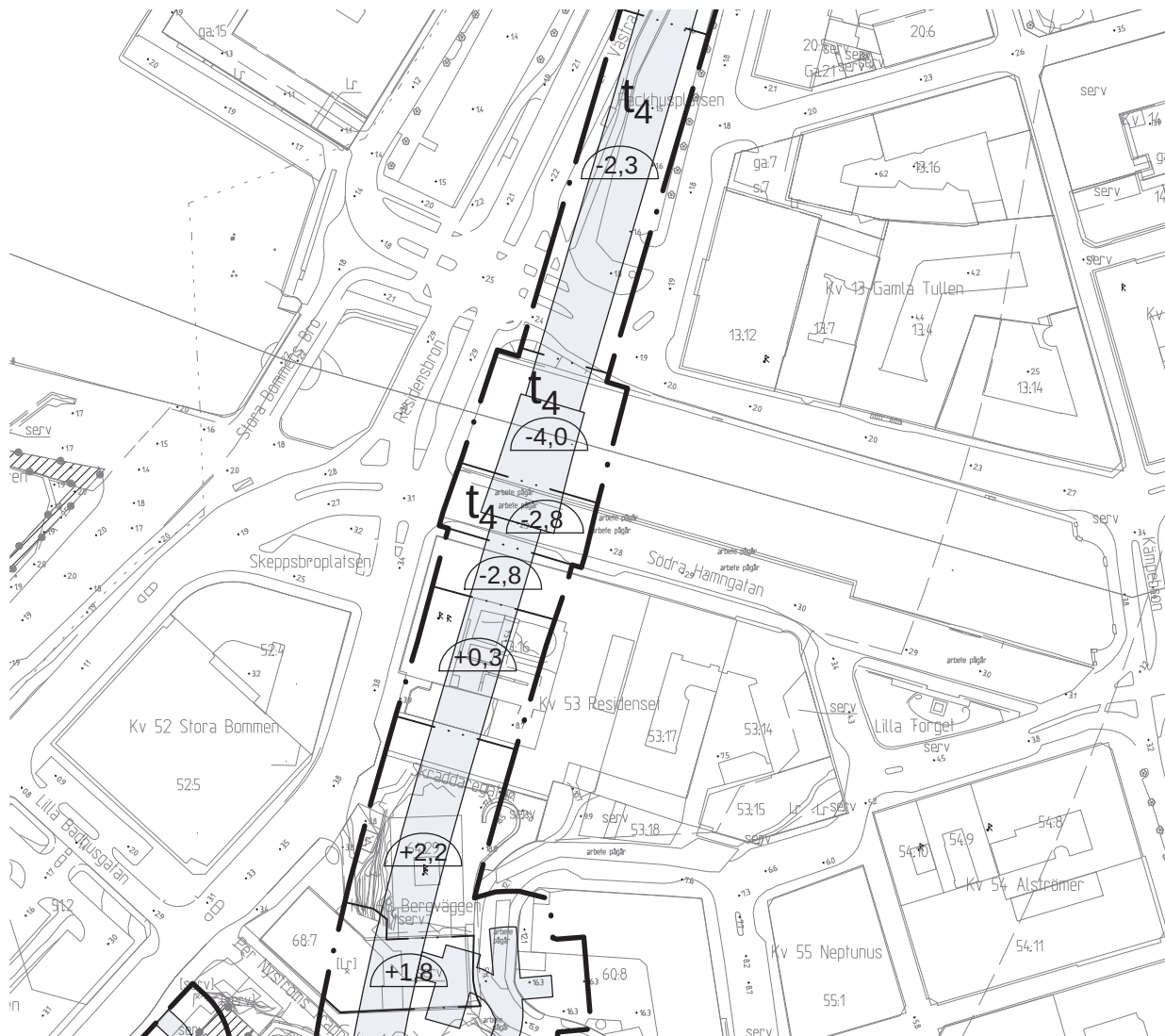
För området kring Centralen med hamnstråket har en ändring av detaljplan tagits fram. Station Centralen blir en fyrsparstation med två plattformar. Stationen kommer att ha uppgångar i tre lägen; vid stationens östra ände, i stationens mitt och vid stationens västra ände.

Utformningen av stationsområdet, vad gäller uppgångarnas exakta placering och gestaltning, stationsbyggnader, allmänna ytor, angöring och trafik kommer att definieras i den kommande stationsplanen.

Efter passagen av Götatunneln rundar Västlänken Kvarnberget vid Göteborgsoperan, passerar under Stora Hamnkanalen och går in i bergtunnel under Länsresidenset. Hela sträckan mellan sänkningen vid Skansen Lejonet och Länsresidenset byggs i schakt uppifrån. På denna sträcka finns serviceschakt med max 300 meters mellanrum som bland annat används för utrymning.

BETECKNINGAR PÅ PLANKARTA 1 — · — Gräns för område där tillägg till planbestämmelser ska gälla — · — Egenskapsgräns Illustrerad järnvägstunnel Illustrerade tekniska anläggningar ovan mark	1. ANVÄNDNING AV ALLMÄN PLATS Järnvägstrafik i tunnel får anläggas under allmän plats upp till den nivå som anges i halvcirkel. 2. ANVÄNDNING AV KVARTERSMARK Järnvägstrafik i tunnel får anläggas upp till den nivå som anges i halvcirkel Järnvägstrafik i tunnel får anläggas under allmän plats upp till den nivå som anges i halvcirkel	4. UTNYTTJANDEGRAD Största byggnadsarea i kvadratmeter för ventilationsanläggning Största byggnadsarea i kvadratmeter för utrymningsväg Största byggnadsarea i kvadratmeter för ventilationsanläggning och serviceschakt för angivna ytor sammanlagt	 Marken ska vara tillgänglig för service och utrymning för järnvägstunnel Stödkonstruktion får placeras upp till 1,7 m under markytan 6. PLACERING; UTFORMNING; UTFÖRANDE Högsta totalhöjd i meter över stadens nollplan för ventilationsanläggning eller serviceschakt Högst 110 kvm får vara +12.5 över stadens nollplan Lägsta nivå i meter över stadens nollplan för schaktning, spontning, pålning, borming eller andra ingrepp i undergrunden. Nivån får underskridas vid byggande av järnvägstunnel	7. ADMINISTRATIVA BESTÄMMELSER Genomförandetiden för detta tillägg är 5 år från den dag planen vinner laga kraft. Tomtindelningar och fastighetsplaner upphävs inom planområdet under den nivå som anges i halvcirkel. Dessa förtecknas i bilaga 3 till planbeskrivning. Marklov krävs för trädfällning inom område markerat med n_1.
TILLÄGG TILL PLANBESTÄMMELSER Följande gäller inom det särskilt avgränsade området. Där beteckning saknas gäller bestämmelsen inom hela planområdet. Underliggande detaljplaner gäller jämsides. Dessa (150 stycken) förtecknas i tillägg till planbeskrivning.	3. UTFORMNING AV ALLMÄNNA PLATSER Träd som berörs av markarbeten ska flyttas eller ersättas.	5. BEGRÄNSNINGAR AV MARKENS BEBYGGANDE Marken ska vara tillgänglig för uppgång från järnvägstunnel Marken ska vara tillgänglig för ventilationsanläggning för järnvägstunnel		UPPLYSNING Tunnelanläggningar utformas så att skadlig grundvattenpåverkan inte uppstår. Specifika krav och villkor för omgivningspåverkan fastställs i miljöprövningsprocess enligt MB 11 kap.

AKTUELLT PLANFÖRSLAG

Utsnitt ur ändrad detaljplan för Järnvägstunnel Västlänken; tunnelmyningar, schakt mm. SBK november 2014

6. SKYDD

- q_1 Särskilt värdefull bro som inte får rivas efter återuppbyggnad.
- q_2 Särskilt värdefull parkmiljö. Parkmiljön inklusive trädbestånd ska så långt tekniskt möjligt bevaras. Där ingrepp inte kan undvikas ska återställning och återplantering ske. Parkmiljön inklusive trädbestånd ska efter återplantering bevaras och vårdas så att parkens kulturhistoriska kvaliteter, upplevelsemässiga egenart och betydelse i stadsrummet inte förvanskas.
- k_1 Vid underhåll och ändring av bro, brofästen samt kaj ska detta ske med material och metoder som är anpassade till brons tekniska, historiska och estetiska egenskaper, så att dess kulturhistoriska värde inte förvanskas.
- n_1 Träd som berörs av markarbeten ska flyttas eller ersättas.

SAMLAD KONSEKVENSBEDÖMNING

Schaktning är den åtgärd som riskerar få störst negativ effekt på kulturmiljön. Sammantaget kan schaktningen inom området Centralen med hamnstråket innebära en betydande miljöpåverkan för områdets fornlämningar, Stora Hamnkanalen samt resterna av parken vid Bergslagsbanan. Även schaktning för uppgångar och tekniska anläggningar kan få en betydande miljöpåverkan på fornlämningsmiljön

beroende på schaktdjup och placering. Därutöver kan schaktning och sprängningsarbeten få indirekta effekter på Länsresidenset och andra värdefulla byggnader (se sid 46) inom planområdet. Tillkomsten av stationsuppgångar vad gäller kulturmiljön ovan mark bedöms dock endast få marginell påverkan på kulturmiljön.

	A) Sammanhållen stationsmiljö med lång tradition	B) Det gröna rese- närstråket	C) Ett unikt och högtidligt finrum från 1600-talet	D) Den befästa staden (arkeologi)	E) Viktiga minnesmärken över den göteborgska sjöfarten	F) Uttryck för residensstaden	G) Övrig stadsbild
Tunneldragning & öpp- na schakt	Stor	Stor	Måttlig	Mycket stor <i>Beroende på hur stort ingreppet blir i fornlämningen</i>	Måttlig	Stor	Ingen
Stationsuppgångar inkl. ventilationsschakt	Marginell	Ingen	Ingen	Måttlig	Ingen	Ingen	Ingen
Teknisk anläggning vid Bergslagsparken	Måttlig	Ingen	Ingen	Ingen bedömning	Ingen	Ingen	Måttlig

Temana C-G, markerade i röd ram, utgör värden direkt kopplade till riksintresset.

KONSEKVENSBEDÖMNING

Tunneldragning & öppna schakt

I Trafikverkets Samrådshandling för järnvägsplanen (Maj 2013) anges att sträckningen justerats till ett läge innanför befästningsverken, det kvarstår dock osäkerhet om hur mycket man kommer att kunna undvika ingrepp i befästningsverken. Detta har beaktats i riskbedömningen.

Aktuellt planförslag

Längs med hela sträckan mellan sänkningen vid Skansen Lejonet och Länsresidenset byggs en betongtunnel i öppet schakt eftersom marken vid Station Centralen består av lera. Stationens läge under mark ligger grunt på cirka 10-12 meter under markytan. Plattformarna blir cirka 250 meter långa. Stora Hamnkanalen har i planen försetts med en varsamhetsbestämmelse k1; Vid underhåll och ändring av bro, brofästen samt kaj ska detta ske med material och metoder som är anpassade till brons tekniska, historiska och estetiska egenskaper, så att dess kulturhistoriska egenskaper inte förvanskas.

Effekt

Schaktningen för Västlänken byggd i öppet schakt i lera får följande effekter på kulturmiljön:

Risk för en stor och permanent effekt på lämningar efter fd befästningsstråket längs Södra Älvstranden samt vid Lilla Bommen och vid Göta älvbrons fäste kan inte uteslutas, då schaktning för tunneln kan innebära ingrepp och borttagande av betydande delar av lämningar i fornlämningen Göteborg 216:1 med bl a en anlagd gördel av bastioner och kurtinmurar, påspärrar och sänkverk.

En stor och permanent effekt på eventuella lämningar efter Masthamnen då schaktning för tunneln innebär borttagande av lämningar.

En stor effekt på Stora Hamnkanalen då man på den sträcka där tunneln passerar kanalen måste demontera kanalkantens naturstensbeklädad.

Eventuell stor effekt på Residenset och Landstatshuset och bebyggelse på Kvarnberget genom vibrationer av sprängningar.

Konsekvenser

Schaktningen för Västlänken byggd i öppet schakt i lera har bedömts innebära följande negativa konsekvenser för kulturmiljön:

Schaktningen kan komma att innebära *en mycket stor negativ konsekvens för en mycket värdefull del av fornlämningen Göteborg 216:1 och lämningarna efter befästningsstråket (Tema D)*. Under mark vid Lilla Bommen samt längs Södra Älvstranden finns lämningar efter 1600-talets befästningar i form av en anlagd gördel av bastioner och kurtinmurar, påspärrar och sänkverk. Trots justeringen av linjedragningen med placering innanför befästningsgördeln, kan det inte uteslutas att schaktningen kommer att kräva betydande reduktion av lämningarna. Eventuellt borttagande får en mycket stor och irreversibel konsekvens för fornlämningsmiljön och platsens kulturhistoriska berättarinnehåll. Västlänken innebär vidare irreversibla skador på sänkverket som har ett högt kulturhistoriskt värde. Vidare kommer eventuella lämningar av Masthamnen att tas bort vilket också innebär en mycket stor konsekvens för fornlämningen Göteborg 216:1.

Schaktningen kan komma att innebära en måttlig negativ konsekvens för Stora Hamnkanalens kulturhistoriska värden (Tema C) då tunnelbygget innebär ingrepp i kanalen. Kanalen är den äldsta och enda välbevarade innanför vallgraven som sannolikt även innehåller äldre konstruktioner och lämningar. Dessa äldre lämningar kommer att tas bort på aktuell sträcka, vilket innebär en mycket stor negativ konsekvens för fornlämningsmiljön (se ovan). På den sträcka där tunneln passerar Stora Hamnkanalen måste kanalkantens ursprungliga natursten demonteras och återmonteras. Det kulturhistoriska värdet påverkas vid ombyggnad och det finns risk för förvanskning av den unika miljön.

KONSEKVENSBEDÖMNING

Schaktningen kan komma att innebära en stor negativ konsekvens för stationsmiljön kring Bergslagsbanan samt rester efter det gröna resenärstråket (Tema A och B) då gräsytor och träd måste schaktas bort. Resterna av fd Bergslagsbanans stationspark samt trädraden vid Nils Ericsonsgatan är av strategisk betydelse för det kulturhistoriska berättarinnehållet och återplanteras inte dessa ytor och träd minskar möjligheterna att utläsa områdets historia.

Schaktning och sprängningsarbeten kan få indirekta effekter på Residenset och Landstatshuset och andra värdefulla byggnader inom planområdet.

Sammantaget kan schaktningen inom området Centralen och hamnstråket innebära en betydande miljöpåverkan för områdets fornlämningar, Stora Hamnkanalen samt resterna av parken vid Bergslagsbanan.

Stationsuppgångar

Aktuellt planförslag

Inom Stationsområdet Centralen är tre stycken uppgångar planerade i stationens östra och västra ändar samt i mitten. Dessa är planerade till följande lägen:

En uppgång norr om Bergslagsgatan. Inom egenskapsgränsen ges även utrymme för ventilationsanläggning för järnvägstunneln, vilken sannolikt samordnas med uppgången.

En uppgång i anslutning till "svängen" upp på Göta älvbron, söder om Bergslagsgatan. Inom egenskapsgränsen ges även utrymme för ventilationsanläggning för järnvägstunneln, vilken sannolikt samordnas med uppgången.

En uppgång parallellt med och i anslutning till norra delen av bussterminalen, Nils Ericsonterminalen.

Effekt

Uppgångarnas utformning och gestaltning behandlas ej i detaljplanen, därför avser bedömningen endast uppgångarnas ungefärliga placering, inklusive rimliga antaganden om byggnadsbehov och ytmässiga kumulativa effekter i deras direkta närområde vad gäller t ex angöringsbehov.

Stationsuppgångarna bedöms få liten effekt genom tillförandet av nya byggnader i närhet till äldre stationsbyggnader och måttlig effekt genom att det sannolikt krävs ingrepp i sänkverk tillhörande det fd befästningsverket inom fornlämningen Göteborg 216:1 vad gäller de två uppgångarna vid Göta älvbron.

Konsekvenser

De planerade lägena för nya stationsuppgångar har bedömts få följande konsekvenser för kulturmiljön:

Uppgångarna bedöms endast få *en marginell negativ konsekvens för den kommunikationshistoriska miljöns värde (Tema A)*. Åtgärderna innebär snarare att järnvägen utvecklas vidare på sin traditionella plats. Det finns goda förutsättningar för att de tillkommande inslag som uppgångarna innebär kommer att utgöra positiva inslag i den idag trafikintensiva och stökiga miljön.

De två uppgångarna vid Göta Älvbron bedöms få en måttlig negativ konsekvens för *fornlämningen Göteborg 216:1 och lämningarna efter befästningsstråket (Tema D)*.

Tillkomsten av uppgångar inom området bedöms sammantaget få måttlig miljöpåverkan på kulturmiljön och kan i vissa avseende även påverka miljön positivt.

KONSEKVENSBEDÖMNING

Tekniska anläggningar

Aktuellt planförslag

Inom stationsområdet Centralen planeras sex stycken ventilationsanläggningar enligt följande:

1. Ett ventilationsschakt mitt emot nordöstra hörnet av Nordstaden på Nils Ericsonsgatan (högsta byggnadshöjd är satt till 1,5 meter och största byggnadsarea är satt till 10 m²). Samordnad med uppgång.
2. Två ventilationsschakt i anslutning till brofästet (högsta byggnadshöjd är satt till 1,5 meter och största byggnadsarea är satt till 10 m² per anläggning). Samordnad med uppgång.
3. Två ventilationsschakt i anslutning till Kruthusgatan vid Centralstationens norra parkering (högsta byggnadshöjd är satt till 1,5 meter och största byggnadsarea är satt till 10 m² per anläggning). Samordnad med uppgång!
4. Ett brandgasschakt i anslutning till bensinstationen på Stadstjänaregatan (högsta byggnadshöjd är satt till 1,5 meter och största byggnadsarea är satt till sammanlagt 60 m²).
5. Två ventilationsschakt i anslutning till, eller samordnad med, stationsuppgång i anslutning till Göta älvbron samt uppgången öster om brofästet. (högsta byggnadshöjd är satt till 1,5 meter och största byggnadsarea är satt till 10 m² per anläggning).
6. Två tryckutjämningsschakt vid Kanaltorgsgatan (högsta byggnadshöjd är satt till 1,5 meter och största byggnadsarea är satt till 10 m² per anläggning).

Tillkommande tekniska anläggningar avses att planeras så långt möjligt inom uppgångarna, d v s direkt ovanpå stationsrummet under mark.

Effekt

Läge 1 och 2

En stor och permanent effekt på lämningar efter fd befästningsstråket vid Lilla Bommen då grundläggning av anläggning sannolikt innebär ingrepp i fornlämningen Göteborg 216:1 med bl a sänkverk och bastionen Gustavius Primus.

Läge 3

Marginell effekt på kulturmiljön genom tillförandet av nya anläggningar i närhet till äldre stationsbyggnader.

KONSEKVENSBEDÖMNING

Läge 4

Måttlig effekt. Genom att hålla en distans till omgivande solitärbyggnader försvagas inte avläsbarheten. Anläggningen riskerar emellertid att splittra området som redan upplevs som en uppbruten trafikmiljö.

Läge 5

Liten effekt genom att det sannolikt krävs ingrepp i sänkverk tillhörande det fd befästningsverket inom fornlämningen Göteborg 216:1 vad gäller de två uppgångarna vid Göta älvbron.

Läge 6

Liten effekt genom distans till omgivande solitärbyggnader.

Konsekvenser

Läge 1 och 2

Åtgärden klassas som *mycket stor eller stor avhängigt hur stort ingreppet blir i den värdefulla fornlämningen Göteborg 216:1 (Tema D)* med bl a sänkverk och bastionen Gustavius Primus. Borttagande får en mycket stor och irreversibel konsekvens för fornlämningsmiljön och platsens kulturhistoriska berättarinnehåll.

Läge 3

Anläggningarna bedöms endast få *en marginell konsekvens för den kommunikationshistoriska miljöns värde (Tema A)*.

Läge 4

Den negativa konsekvensen av påverkan på kulturmiljön bedöms som måttlig. Bedömningen görs undantaget eventuella ingrepp i befästningsanläggningen som i dagsläget inte kan bedömas.

Läge 5

Om de tekniska anläggningarna samordnas med planerade uppgångar

innebär de samma konsekvenser för kulturmiljön som beskrivits ovan (uppgångar). Om däremot ventilationsdon/schakt placeras utanför uppgångens läge innebär åtgärden att de ovan beskrivna negativa konsekvenserna förstärks ytterligare.

Läge 6

Marginell negativ konsekvens.

Uppförandet av tekniska anläggningar tillhörande Västlänken kan få en betydande påverkan på fornlämningsmiljön beroende på schaktdjup och placering. Konsekvenserna för kulturmiljön ovan mark bedöms som marginella.

KUMULATIVA EFFEKTER

Påverkan på kulturhistoriskt betydelsefulla byggnader

Ett genomförande av planförslaget kan innebära följande kumulativa effekt på kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnader:

Det går inte att utesluta att byggnader inom aktuellt område i samband med byggskedet och driften av Västlänken kan komma beröras av vibrationer eller påverkan på t ex grundmurar och rustbäddar i och med förändringar av grundvattennivån. Inom plangränsen kan exempelvis särskilt kulturhistoriskt värdefulla byggnader så som Länsresidenset komma att påverkas. Det finns även risk att byggnader i anslutning till schaktområdet och järnvägstunneln kommer att påverkas, däribland Tull- och Packhuset (nuvarande Casino Cosmopol), Kajskjul 8 samt Hertziahuset, fd Transatlantic och fd Broströmia (Packhusplatsen 2-6). Det förutsätts att dessa risker utreds separat.

Påverkan på fornlämningar

Det kan antas att schaktningen för med sig indirekta effekter på sänkverken och rustbäddar under murar, som inte berörs direkt, då de torkar ut på grund av ändrade grundvattennivåer under byggskedet. Vid sprängning, pålning, schaktning och borrhning kan vibrationer och jordrörelser uppstå som är skadliga för fornlämningar.

Delar av fornlämningsmiljön är sedan tidigare arbeten skadad/bortgrävd. Bland annat grävdes delar av Gustavius Primus bort i samband med uppförandet av Nordstan, varför lämningen är känslig för ytterligare ingrepp. Det kan antas att tillkommande schakt för angoringsytor mm innebär ytterligare skada på fornlämningsmiljön.

Påverkan på kulturhistoriska miljöer utanför detaljplanen

Inom ramen för genomförandet av detaljplanen kan följande åtgärder innebära ytterligare skada på kulturhistoriska värden

En stor effekt på "Det gröna resenärsstråket" (Tema B), med rester av fd Bergslagsbanans stationspark samt trädraden vid Nils Ericsonsgatan, kan inte uteslutas då järnvägstunneln byggs i öppet schakt och innebär bland annat bortschaktning av gräsytor och äldre träd. Detta gröna resenärsstråk är sedan tidigare starkt reducerat och därför känsligt för ytterligare förminskning. Resterna av fd Bergslagsbanans stationspark samt trädraden vid Nils Ericsonsgatan är en viktig del i områdets kulturhistoriska berättarinnehåll och återplanteras inte dessa ytor blir områdets historia svårare att läsa av i den fysiska miljön.

Övriga detaljplaner

Detaljplan är framtagen för utbyggnad av spårväg Järntorget - Stenpiren - Lilla Torget. Denna kan antas få kumulativa effekter på kulturmiljön längs hamnstråket.

Bygget av området Skeppsbron (ca 430 lgh + 3000 kvm) pågår. Detta kan antas få kumulativa effekter på kulturmiljön.

ÅTGÄRDSFÖRSLAG FÖR MINSKAD NEGATIV KONSEKVENNS

Justering av schaktens läge

Detaljplanen möjliggör ett oåterkalleligt borttagande av fornlämningar som inte är möjligt att mildra om inte schaktens läge justeras. Påverkan minskar om öppna schakt justeras så att största möjliga hänsyn tas till lämningarna. Vid Centralen passerar tunneln i en trång passage bl a på grund av nytt rampläge för Hisingsbron, vilket kan innebära att det blir svårt att påverka schaktets läge. Det förutsätts dock att nödvändiga åtgärder genomförs med metoder anpassade till kulturmiljön.

Förstärkning av historiska gröna samband

Kring Göteborgs Central och Fd Bergslagsbanans station bör de historiska gröna sambanden stärkas med stationspark och trädtrader som kopplar samman stationsområdets olika delar. Det förutsätts att området detaljplanläggs inom fortsatt arbete med Västlänken. Skyddsbestämmelser införs om behov föreligger.

Säkerställande av varsamhet om Stora hamnkanalen

Detaljplanen möjliggör ingrepp i Stora Hamnkanalens kanalkanter. Vid återställande av Stora Hamnkanalens naturstensbeklädnad ska originalstenarna återmonteras. Eventuella lämningar av tidigare konstruktioner ska dokumenteras. Detta ska säkerställas genom avtal med Trafikverket.

Skydd av Stora Bommens bro

Stora Bommens bro, Sveriges äldsta svängbro/järnvägsbro från 1860, påverkas inte direkt av Västlänken. Den bör dock skyddas om arbeten utförs intill. Säkerställs genom avtal med Trafikverket.

Beakta kompaktering av kulturlager

Vid sprängning, pålning, schaktning och borrhning kan vibrationer och jordrörelser uppstå som är skadliga för fornlämningar. En risk som måste beaktas är kompaktering av kulturlager som pressas samman vid till exempel tung frakt vid byggarbetsplatsen.

Säkerställande av träkonstruktioner

Säkerställande av att träkonstruktioner för sänkverken samt rustbäddar tillhörande bl a kanalmurar, kurtinmur, befästningsmur och bastioner, som inte direkt påverkas vid schaktning, inte torkar ut på grund av förändrade grundvattennivåer som kan uppstå under arbetet med Västlänken. För områden där schaktning sker förutsätts att program för återställande upprättas.

Tekniska anläggningar

En till kulturmiljön anpassad utformning bör säkerställas i stationsplanen genom planbestämmelser samt i gestaltungsprogram via genomförandeavtal.

HAGA KYRKOPLAN MED OMGIVNING

SAMMANFATTNING - HISTORIK OCH NULÄGE

Inom utredningsområdet möts fyra kulturhistoriskt värdefulla och känsliga stadsrum: vallgravsstråket med Nya Allén, Haga Kyrkoplan, Haga och Vasastaden. De samspelar men har samtidigt egna starka karaktärer och bär på berättelser om stadens historia och utveckling.

Grönstruktur

När Göteborg expanderade utanför befästningsgördeln i början av 1800-talet gjordes de gamla befästningsvallarna om till ett brett parkbälte som därmed skilde den gamla staden innanför Vallgraven från den nya staden utanför. På liknande sätt avsattes nuvarande Haga Kyrkoplan som en park som skilde den äldre arbetarstadsdelen Haga från den nya Vasastaden. Den första parken omkring Hagakyrkan (uppförd 1859) anlades på 1850-talet. Områdets norra del var då tänkt som ett torg. När Stadsbiblioteket (idag Samhällsvetenskapliga biblioteket) uppfördes på 1890-talet gjordes hela området om till park, med kyrkan och biblioteket som två solitärer.

Stadsplan

Utredningsområdet är stadsbyggnadshistoriskt intressant med en välbevarad stadsplan från huvudsakligen 1800-talets andra hälft. Stadsplanemönstret domineras av 1866 års stadsplan inspirerad av det parisiska esplanadsystemet vilket illustrerar 1800-talets stadsbyggnadsideal. Planen är än idag tydligt avläsbar i området med sitt rutnätsmönster som strålar ut från Vallgraven med långa, raka gatuperspektiv som ramar in de rektangulärt formade kvarteren. Den berörda delen av Haga planlades tidigare, men präglas på samma sätt av en rutnätsplan med ett gatunät som följer raka linjer.

Bebyggelse

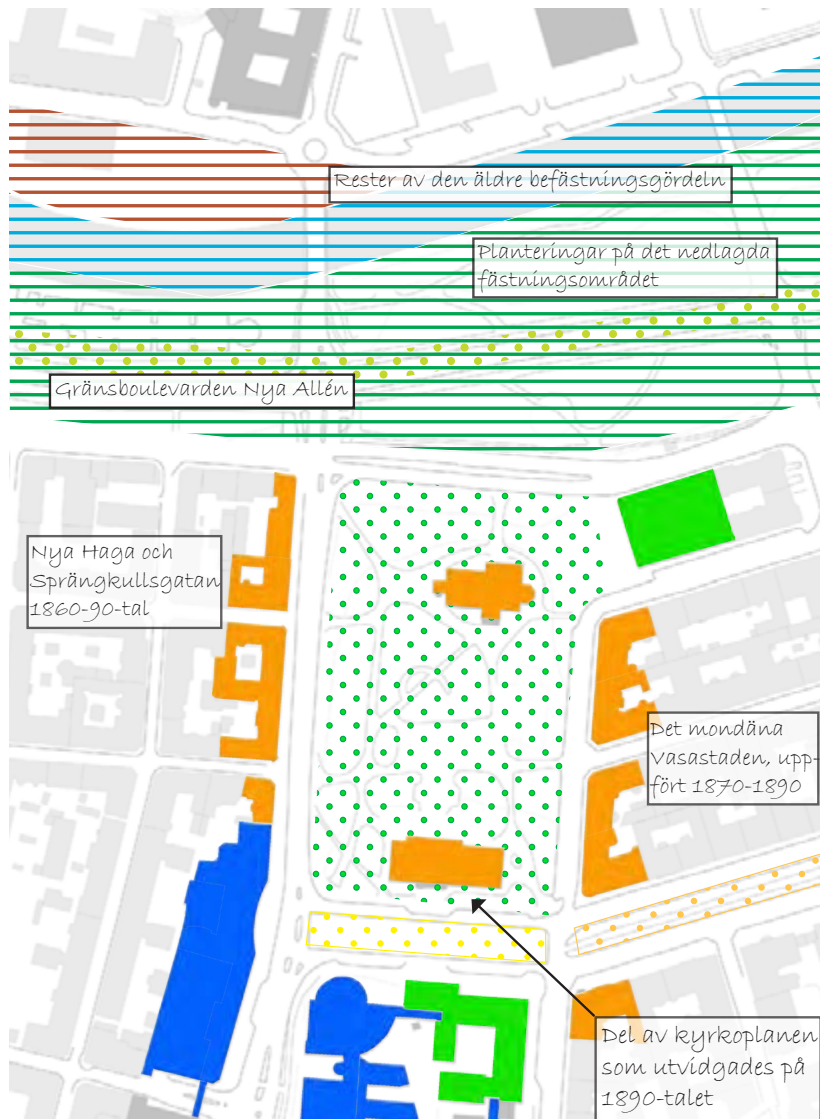
Bebyggelsen inom utredningsområdet illustrerar olika utbyggnadsfaser. Området domineras av bebyggelse från 1800-talets andra hälft (se orange markeringar på karta nedan) som bär på berättelser om olika sociala grupper och deras levnadsvillkor. Här finns bostadsbebyggelse som utformades för olika samhällsskikt och Haga Kyrkoplan fungerar som ett tydligt avbrott mellan den borgerliga stadsdelen Vasastaden och arbetarstadsdelen Haga. På Haga Kyrkoplan står Hagakyrkan som uppfördes för den kraftigt växande befolkningen i Haga vid mitten av 1800-talet. Området speglar också universitetsstaden Göteborgs utveckling genom fd stadsbiblioteket (nuvarande Samhällsvetenskapliga biblioteket) och senare tillkomna universitetsbyggnader från 1900-talets andra hälft.

Bebyggelsen är dessutom arkitekturhistoriskt intressant då den ger uttryck för olika stilepoker. Främst exponeras det sena 1800-talets byggande i form av friliggande monumentalbyggnader, rikt dekorerad stenstadsbebyggelse och tidstypiskt utformade landshövdingehus. Här finns också exempel på senare tillskott genom den modernistiska Handelshögskolan och senare postmoderna infills.

Fornlämningar

Den norra delen av undersökningsområdet ingår i det fd befästningsstråket och är en del av fornlämningen Göteborg 216:1 som utgör en helhet med mycket högt kulturhistoriskt värde och ingår som en väsentlig del i riksintresset. Dessutom ingår delar av stadsdelen Haga i fornlämningen Göteborg 216:1. Den aktuella lämningen utgör fast fornlämning och skyddas av KML. I området finns bl a rester av äldre bastioner och raveliner samt den äldre yttre befästningsvallen (glascisen) som Kungsparken är anlagd på.

SAMMANFATTNING - HISTORIK OCH NULÄGE

Illustrationen visar ålder på byggnader och miljöer. Illustration: Antiquum

Hagakyrkan sett från Sprängkullsgatan. Platsen har en lång kontinuitet som rekreativområde. Här syns källåkande göteborgare kring sekelskiftet 1900. (Källa: Göteborgs stadsmuseum)

Byggnader 1850-1899	Nya Allén, 1823	Förlängning av Vasagatans allé, 1890-tal
Byggnader 1930-1969	Kungsparken 1840-tal (f d yttre befästning)	Rosenlundskanalen, utträdad 1860-tal
Byggnader 1970-IDAG	Kyrkoplan 1850-tal	Kajgata från 1860-tal
	Vasagatans allé, 1860-tal	

SAMMANFATTNING - HISTORIK OCH NULÄGE

Haga Kyrkoplan kopplas samman med Kungsparken och Nya Allén genom slänten med trädplanteringar. Utmed gången på kyrkans norra långsida bildas efter lövsprickningen i det västra avsnittet ett intimt och skyddat grönt rum där staden på vissa punkter nästan helt försvinner ur synfältet.

Riksintresse

Utredningsområdet Haga Kyrkoplan med omgivning utgör sammantaget en mycket känslig kulturmiljö. Hela utredningsområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården (Miljöbalken 3 kap.) Göteborgs innerstad O 2:1-5. Utredningsområdet berörs av tre riksintresseområden; *"Staden inom vallgraven med parkbältet"*, *"Haga – Masthugget"* och *"Vasastaden med omnejd"*.

Staden inom vallgraven med parkbältet

Uttryck för riksintresset:

"(...)1600-talets stadsbyggande, med landets främsta exempel på holländskt inspirerad kanalstadsplan, med omgivande befästningsgördel och vallgrav (...) Det tidiga 1800-talets stadsnydaning med stadsarkitekt Carl W. Carlbergs nyklassicistiska stenstad inom vallgraven och det bälte av ny bebyggelse och planteringar som uppstod på det nedlagda fästningsområdet enligt Carlbergs plan 1808. Längs vallgravens insida kajgator, öppna platser och salutorg samt byggnadskvarter för bostäder och offentliga byggnader. Längs utsidan parker och gränsboulevarderna Nya Allén."

Haga

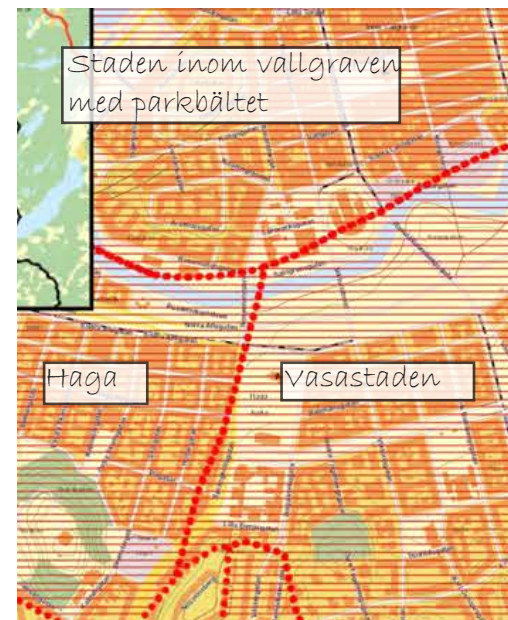
Uttryck för riksintresset:

"(...)1600-talets stadsbyggande, med landets främsta exempel på holländskt inspirerad kanalstadsplan, med omgivande befästningsgördel och vallgrav, och den regelbundet planerade förstaden Haga med sin enklare rutnätsplan.(...)Mönstergilla arbetarbostäder i tegel i Haga och Annedal, och traditionella trähus blandade med stadsmässiga landshövdingehus. Bostadsbebyggelse för olika samhällsskikt och som uttryck för olika stilepoker, och anläggningar för idrott, rekreation och nöjesliv."

Vasastaden

Uttryck för riksintresset:

"(...) Det sena 1800-talets storstadsomdaning och -utbyggnad med anläggningar, områden och bebyggelse som visar på ny samfärdsel teknik, spridningen av olika verksamheter och skilda sociala gruppers levnadsförhållanden. (...)De stora utvidgningsområdena med planmönster, tät stenstadsbebyggelse, gator av olika bredd och karaktär, bestämda hushöjder, parker och trädplanteringar. Det mondäna Vasastaden - Lorensberg - Heden, med breda, trädplanterade huvudgator som Kungssportsavenyn och Vasagatan, de palatslika "parkkvarteren" och den storstadsmässiga, slutna kvartersbebyggelsen med institutioner insprängda bland hyreshusen. (...) Bostadsbebyggelse för olika samhällsskikt och som uttryck för olika stilepoker,(...)."

Inom undersökningsområden möts tre riksintresseområden: *"Staden inom vallgraven med parkbältet"*, *"Haga"* och *"Vasastaden"* (Länsstyrelsens informationskarta)

BEFINTLIGT SKYDD

Skyddad bebyggelse

Byggnaderna i parken samt den omgivande bebyggelsen i Haga och Vasastaden har höga kulturhistoriska värden och flera av byggnaderna är försedda med skyddsbestämmelser i detaljplan. Byggnaderna längs Sprängkullsgatan och Haga Kyrkogata är exempelvis försedda med skydd i gällande detaljplaner. Hela området, inkl t ex f d Stadsbiblioteket (Samhällsvetenskapliga biblioteket) och delar av Handelshögskolan, är upptagna i Göteborgs bevarandeprogram och där klassade som kulturhistoriskt värdefulla.

Fornlämningar

Den norra delen av undersökningsområdet ingår i det fd befästningsstråket och är en del av fornlämningen Göteborg 216:1 som utgör en helhet med mycket högt kulturhistoriskt värde och ingår som en väsentlig del i riksintresset. Dessutom ingår delar av stadsdelen Haga i fornlämningen Göteborg 216:1. Den aktuella lämningen utgör fast fornlämning och skyddas av KML. Lämningstyp "stadslager" definieras som kulturlager i miljöer av stadskaraktär.

Bastion Christina Regina, vallgrav och fältvall (Göteborg 216:1)

Station Haga är placerad genom bastion Christina Regina vid Rosenlundsplatsen, över vallgraven, genom fältvallen och in i förstaden Haga. I området syns Otterhälleverken uppe på Kungshöjd, vilket ökar upplevelsen av befästningen på ett mycket pedagogiskt sätt. Fältvallens grönområde, som idag i stort motsvarar park och alléstråket, har under lång tid ansetts värdefull och har inte påverkats av stadsplanering i Göteborg. Fältvallens grönområde har tillåtits bibehålla sin funktion som park och alléstråk och därmed har också fältvallen bevarats under mark. Befästningslämningarna i området, med lämningar över och under mark, har ett mycket stort kulturhistoriskt och pedagogiskt värde,

dessutom ett mycket stort vetenskapligt värde, inte minst av vikt för fortifikationshistorisk forskning. Varje del är lika värdefull och ingår i en försvarsanläggning som är unik och omistlig.

En arkeologisk förundersökning, utförd i maj 2014, resulterade i att mycket välbevarade lämningar kunde dokumenteras av bastion Christina Regina och yttre befästningsverk i fältvallen. Rustbädden till bastionen dokumenterades. En dendrokronologisk datering av timmer från rustbädden gav fällningsår 1637/1638. På andra sidan vallgraven i park och allé stråket påträffades murlämningar efter banketten, vilken är en del av fältvallen. Vallgravens sträckning rätades ut på 1800-talet men lämningar efter föregångaren kan finnas kvar.

Västlänken kommer att innebära irreversibla skador på bastion Christina Regina som till stor del kommer att grävas bort i linjeschaktet, liksom vallgrav och fältvall i park och allé stråket. Detta innebär mycket stora både förlorade och skadade värden på fornlämningen.

Glacis utanför Vallgraven

Området har tillhört Göteborgs stads marker sedan grundandet och är en del av fd befästningsstråket med obebyggda marker ner mot befästningarna. Idag utgör ytan ett parkområde. Glacisen fungerade som en fältvall, en lågt sluttande jordvall framför vallgraven eller den betäckta vägen i en fästning.

Vallen var uppbyggd av jord- och lermassor och hölls på plats mot vallgraven med vertikalt ställda pålar utmed kanten mot vattenspegeln. I konstruktionen ingår även murade partier, det så kallade banketetet.

KULTURMILJÖVÄRDEN

Haga Kyrkoplan är ett stadsrum med ett högt kulturhistoriskt värde. Utredningsområdet är som helhet välbevarat och bär på flera berättelser om Göteborgs utbyggnad, från grundandet på 1620-talet och etablerandet av Haga förstad till utläggningen av parkbältet på de fd befästningarna under 1800-talet, Hagakyrkan och kyrkoplanens tillkomst på 1850-talet, byggandet av den nya stenstaden utanför vallgraven vid 1800-talets slut och universitetsstadens framväxt och utveckling från sekelskiftet 1900 fram till idag. Området har ett stort stadsbyggnads- och stadsplanehistoriskt värde vilket utgör en väsentlig del i motiveringen till de tre respektive riksintresseområdena.

Värdeteman

Områdets kulturmiljövärden har delats in i sex olika teman utifrån innebörden av riksintresset för kulturmiljövården:

- A) Unik grön kil som åskådliggör historien
- B) Intakt stadsplan med inspiration från kontinenten
- C) Park- och trädgårdshistoriskt värdefull miljö
- D) Ett viktigt historiskt rum präglad av 1800-talets ideal
- E) Viktiga visuella samband
- F) Den befästa staden

Dessutom ingår särskilda beskrivning av fyra särskilt utsatta byggnadsverk:

- G) Handelshögskolan
- H) Samhällsvetenskapliga biblioteket
- I) Hagakyrkan
- J) Rosenlundsbron

■ Byggnadsminne ■ Skydd i detaljplan ■ Ingår i bevarandeprogrammet

Samtliga byggnader inom området ingår i bevarandeprogrammet.

Illustration: Antiquum

KULTURMILJÖVÄRDEN

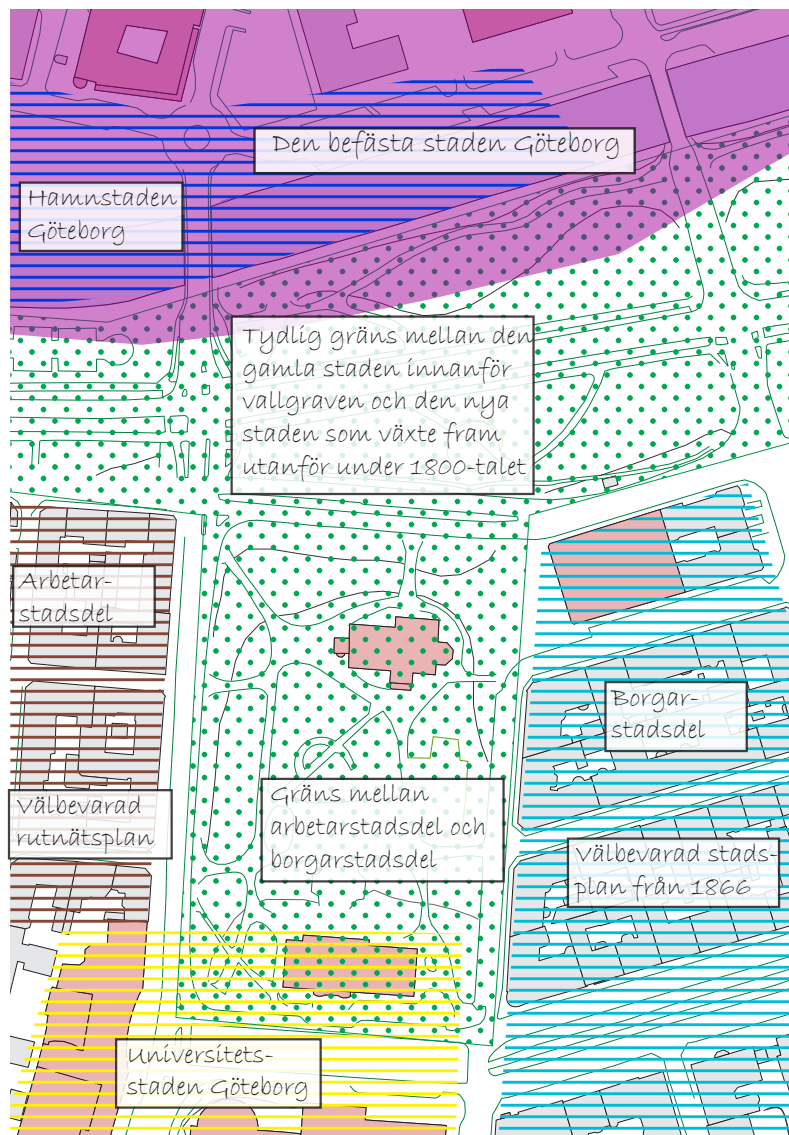
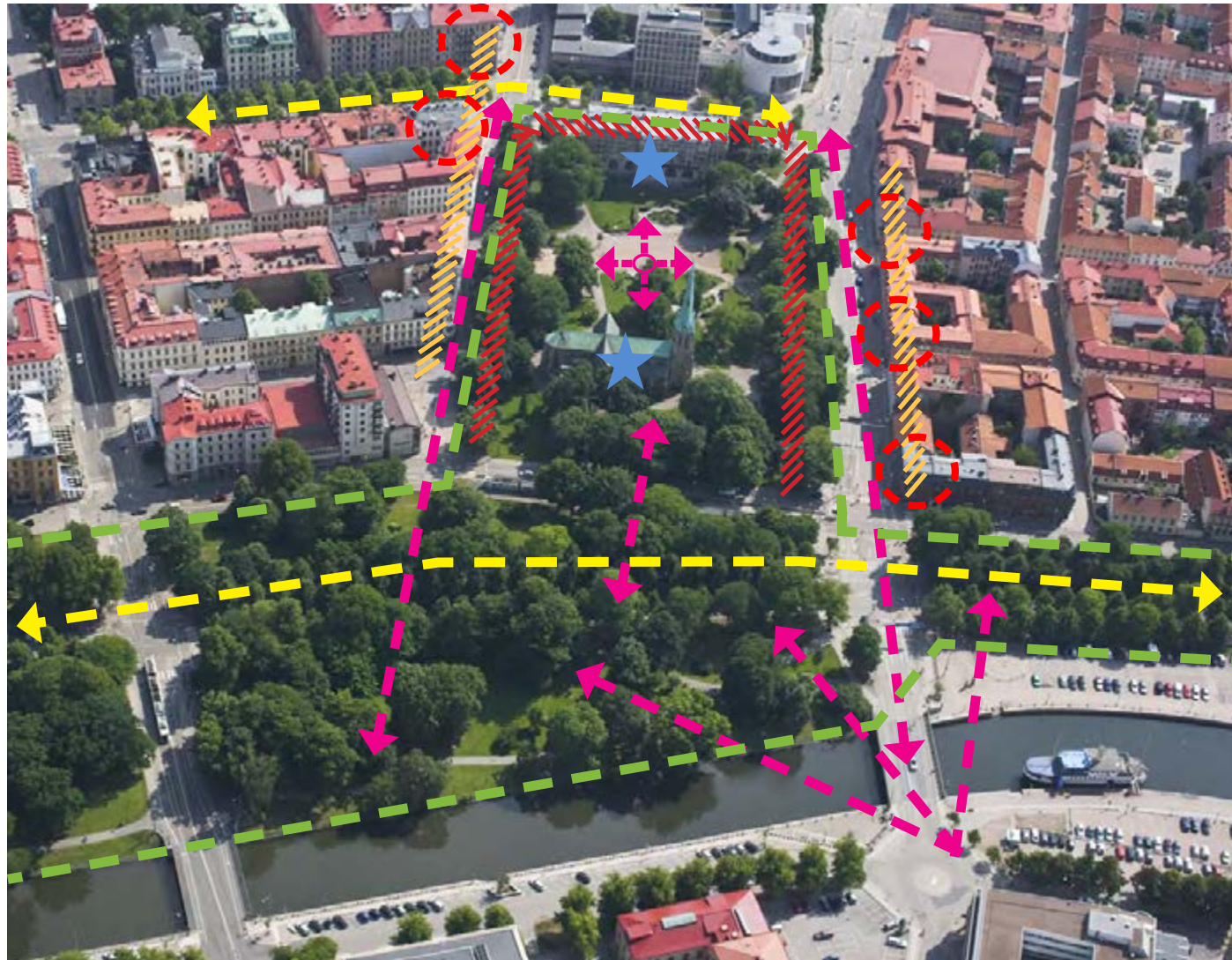

Illustration över områdets berättarinnehåll. Illustration: Antiquum

- En grön kil mellan olika utbyggnadsskeden samt mellan bostadsområden för olika sociala skikt.
- Arbetsstadens del Haga med välbevarad stadsplan och tidstypiska landshövdingehus och äldre trähus.
- Det mondäna Vasastaden med välbevarad stadsplan från 1866 och pampiga bostadshus för de välbärgade.
- Sammanhållet universitetsområde med byggnader från skilda tider som illustrerar universitetsstadens framväxt och utveckling.
- Kajanläggningar och bro som minner om tiden då kanalerna var en viktig del i hamnstaden Göteborg.
- Den befästa staden representeras genom det fd befästningsstråket med lämningar efter bl a bastionen Kristina Regina och fältvallen.

KULTURMILJÖVÄRDEN

Miljön som helhet är mycket värdefull och känslig. Dessutom innehåller den flera i sig själva kulturhistoriskt mycket värdefulla byggnader.

- Grön kil och sammanhållen parkmiljö med flera gamla och imponerande träd
- Skarp kontrast till den täta stadsbebyggelsen
- Viktigt alléstråk med obruten siktlinje
- Viktiga siktlinjer och visuella samband med sammankopplande funktion
- Öppna siktält som ger tillgång till stora delar av Göteborgs historia
- Monumentalbyggnader med starkt karaktärgivande egenskaper
- Viktig fondverkan
- Särskilt viktig hörnbyggnad

Illustration över områdets mest centrala kulturhistoriska värden.
Illustration: Antiquum

KULTURMILJÖVÄRDEN

A. Unik grön kil som åskådliggör historien

Den gröna kil som Kungsparken och kyrkoplanen utgör är unik i Göteborg och utgör en kulturhistoriskt synnerligen värdefull miljö som bär på flera viktiga berättelser om staden och har stora rekreations- och upplevelsevärden.

Den gröna kilen har en *viktig funktion som markör mellan stadens olika utbyggnadsfaser* (den gamla staden innanför vallgraven och den nya staden utanför) *samt mellan två skilda sociala livsrum* (arbetarstadsdelen Haga och det borgerliga Vasastaden). Karaktären av en grön kil kan lätt spolieras av ny bebyggelse i parken så att kontrasten mot de omgivande kvarteren försvagas.

Haga Kyrkoplan är särskilt intressant som *den enda plats i staden där vallgravens grönska drogs in i den täta kvartersstaden*. Kopplingen och det visuella sambandet mellan Kungsparken och kyrkoplanen är därför oerhört viktigt att uppmärksamma. Centralt i sammanhanget är de långa siktlinjerna längs Sprängkullsgatan och Haga Kyrkogata samt de stora träden.

B. Intakt stadsplan med inspiration från kontinenten

Större delen av utredningsområdet präglas än idag av *1866 års stadsplan, inspirerad av det parisiska esplanadsystemet, vilken är i det närmaste oförändrad*. Den tydliga rutnätsplanen med slutna kvarter samt den boulevardliknande Vasagatan är därför mycket känslig för förändringar.

Haga Kyrkoplan, Vasagatan med sin allé och Kungsparken ingår i det rutnät av gröna stråk som utgjorde *en fundamental del i 1800-talets stadsplaneideal och ansluter till samtida ideal så som de tillämpades i andra storstäder på kontinenten*. Det är väsentligt att Vasagatans trädgrönska fortsatt upplevs stå i förbindelse med kyrkoplanens vegetation.

C. Park- och trädgårdshistoriskt värdefull miljö

Nya Allén och Kungsparken är en sammanhållen park och *ett av de mest framträdande dragen i Göteborgs stadsmiljö*. Parkmiljön är mycket känslig för ytterligare ingrepp eller störningar.

Flera av *de stora och imponerande träden* i Kungsparken och på kyrkoplanen är ursprungliga från tiden då området iordningställdes och representerar ett stort historiskt värde samt bidrar till att ge parkerna en karaktär av ålderdomlighet. De är därför viktiga att bevara.

Haga Kyrkoplan har en tydlig karaktär av *"park med infogade solitärbyggnader"* med en skarp gräns mot intilliggande bostadskvarter. Eftersom kyrkoplanen är förhållandevis liten riskerar ytterligare bebyggelse att förskjuta karaktären till *"bebyggt område med omgivande grönska"*. Kyrkoplanen är därmed *mycket sårbar för ytterligare förminskning* och gränsen mellan parken och stadsbebyggelsen bör vara så skarp som möjligt och inte suddas ut genom byggnader eller andra element.

Solitärbyggnaderna och de intilliggande fasaderna samt de höga träden och platsens relativa höjdläge skapar en tydlig rumskänsla. *Kyrkoplanen är därmed mycket känslig för uppförande av ytterligare bebyggelse*.

Kungsparken anlades på de fyra yttre befästningar tillhörande fästningen Göteborg. Detta innebär att *den äldre fältvallen och parken är ofrånkomligt historiskt länkade till varandra*.

D. Ett viktigt historiskt rum präglat av 1800-talets ideal

Platsen domineras av bebyggelse från 1800-talets andra hälft med tidstypisk gestaltning som illustrerar tidens ideal för såväl enkla arbetarbostäder i Haga som pampiga borgarbostäder i Vasastaden och monumentala institutionsbyggnader i kyrkoparken. *Detta historiska rum*

är i princip ostört av senare tidars tillägg. Den är därmed ytterst känslig för ytterligare tillägg.

Bebyggelsen och områdets karaktär med *höga arkitektoniska anspråk, konstnärligt rik utformning och hantverksmässiga detaljer* är mycket viktig att bevara. Material och form är särskilt viktiga komponenter att ta hänsyn till i den känsliga miljön. Platsen omges av byggnader huvudsakligen uppförda i *gedigna material* så som sten, tegel samt trä med *omsorgsfullt utformade detaljer*. Färgskalan bör fortsatt präglas av tidstypiska, *dämpade kulörer* i huvudsakligen jordfärger som beige och bruna toner.

De välbevarade husen utmed Sprängkullsgatan och Haga Kyrkogata utgör *viktiga fonder som ger Haga Kyrkoplan en historisk inramning*. Bebyggelsen är därför känslig för förändringar och moderna tillägg som förtar stråkens fondverkan. *Hörnhusen är särskilt känsliga* eftersom dessa på ett tydligt sätt länkar samman kvarteren och skapar entréer in i området.

Rosenlundskanalen med kajer, gamla belysningsstolpar, Rosenlundsbron och Feskekôrkan ger området en stark prägel av 1800-tal.

Värdefulla vyer

Idag har man från Haga Kyrkoplan fri sikt mot Haga med Skansen Kronan i fjärran, Hagakyrkan, Vasastaden och Rosenlundskanalen och Kungshöjd i fjärran. *Därmed kan man i ett slag uppleva en stor del av Göteborgs historia*. De öppna siktfälten är viktiga för såväl den historiska upplevelsen av platsen som för de visuella sambanden och är därmed känsliga för förändringar.

Det visuella sambandet mellan Haga Kyrkoplan och Kungsparken och *dess karaktär av en grön kil upplevs särskilt starkt från Rosenlundskanalens kajkant*. Detta visuella samband är viktigt att vidmakthålla.

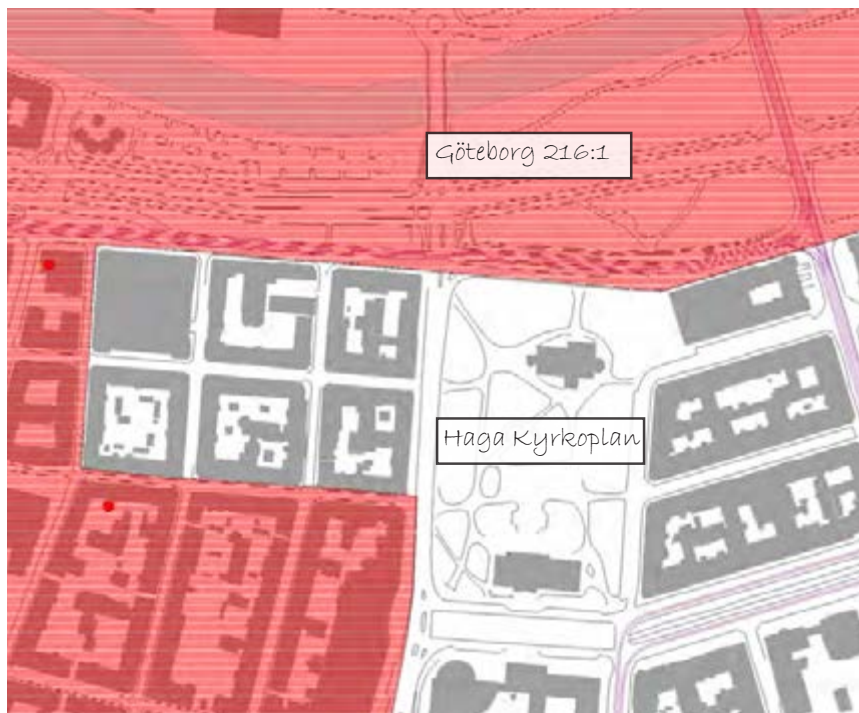
Haga Kyrkoplan markeras, och ramas in, av de långa siktlinjerna längs Sprängkullsgatan, Haga Kyrkogata och den pampiga Vasagatan. Dessa siktlinjer *utgör en viktig del av kyrkoplanens inramning och de kopplar även samman Haga Kyrkoplan med Kungsparken, Nya Allén och Vasagatan*. Siktlinjerna är mycket känsliga för förändringar.

F. Den befästa staden

Den norradelen av undersökningsområdet ingår i det fd befästningsstråket och är en del av fornlämningen Göteborg 216:1 med ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Här finns lämningar efter bastionen Kristina Regina som tillsammans med Hållgårdsbastionen och Regeringen utgjorde en del av den lägre befästningslinjen. Mellan Bastionerna Regeringen och Kristina Regina fanns en kaponjärgrav, en skyttegrav och förbindelselänk med Skansen Kronan. När befästningarna delvis revs i början av 1800-talet ändrades vallgravens vinklade form och rätades ut för att övergå i Rosenlundskanalen. Här kan dock finnas lämningar av vallgravens tidigare sträckning och yttre vallar.

Även det som idag utgör Kungsparken är en del av fd befästningsstråket. Fältvallen (sk glacis) fungerade som en yttre befästning, dvs en lågt sluttande jordvall framför vallgraven eller den betäckta vägen i en fästning. Vallen var uppbyggd av jord- och lermassor och hölls på plats mot vallgraven med vertikalt ställda pålar utmed kanten mot vattenspegeln. I konstruktionen ingår även murade partier, det så kallade banketetet.

KULTURMILJÖVÄRDEN

Fornlämningar inom utredningsområdet, röda ytor utgör fornlämningen Göteborg 216:1. Illustration: Antiquum

Befästningsmurarna är markerade i lila med en ungefärlig utbredning. Bastion Christina Regina fortsätter ut i dagens vallgrav.

G) Handelshögskolan

Handelshögskolan i Göteborg består av åtta olika byggnadskroppar tillkomna åren 1951, 1994 och 2009. De äldre byggnaderna, ett höghus mot Vasagatan samt en tegellänga längs Vasagatan/Hagakyrkogata, uppfördes efter ritningar av den välkände arkitekten Carl Nyrén och är resultatet av en omfattande arkitekttävling.

Högekvalitativ 50-talsfunktis

Genom sin tidstypiska utformning i högkvalitativ 1950-talsfunktionalism med gedigna material, enkla byggnadsvolymer och avskalat formspråk besitter Handelshögskolans äldre delar ett högt arkitekturhistoriskt värde. Detta förstärks av det faktum att Handelshögskolan var inledningen till den unge Carl Nyréns strålande karriär och starten för hans egen verksamhet. Nyrén var en ledstjärna i svensk arkitektur under flera decennier under sin långa karriär. I Handelshögskolan speglas tydligt ett av Nyréns ledord: enkelhet. Här kommer också Nyréns lek med skalförskjutningar tydligt till uttryck genom kombinationen av ett höghus och ett låghus. Likaså illustrerar byggnaden ljusets betydelse i Nyréns arkitektur – något som kom att bli hans tydligaste kännetecken. Tegellängornas gårdsfasader med glasade gallerigångar ger uttryck för att ljuset var mer än en praktikalitet för Carl Nyrén, det var en egenskap att gestalta. Även interiört uppvisar byggnaderna höga arkitektoniska ambitioner med exklusiva material så som den marmorklädda vestibulen i höghuset, marmorgolv, smäckra räcken och delvis bevarad inredning så som bänkar med kalkstenssitsar mm.

Universitetsstaden

Handelshögskolan bär sammantaget även ett samhällshistoriskt värde då komplexet är en del i berättelsen om universitetsstadens framväxt och utveckling. Detta förstärks ytterligare av intilliggande byggnader med koppling till universitetet så som Kurs- och tidningsbiblioteket och Campus Haga.

H) Samhällsvetenskapliga biblioteket (fd KTB)

Samhällsvetenskapliga biblioteket, fd stadsbiblioteket, uppfördes efter ritningar av arkitekt Hans Hedlund och invigdes i oktober 1900. Ursprungligen var byggnaden symmetrisk till sin form, men byggdes år 1926 ut åt öster.

Högekvalitativ arkitektur

Byggnaden följer samtidens internationella retarderade stilideal och utgör således ett intressant arkitektoniskt tidsdokument. Den höga ambitionen kommer till uttryck genom fasadens omsorgsfulla komposition och genomarbetade arkitektoniska motiv. Biblioteket är ett av Hedlunds mest välkända byggnadsverk och dess exponerade placering i stadsrummet bekräftar dess kontextuella betydelse.

Ett incitament till universitetsstaden

Biblioteket bär ett samhällshistoriskt värde då byggnaden är en del i berättelsen om universitetsstadens framväxt och utveckling. Byggnaden utgör idag ett incitament för vår samtida universitetsstad, och är en viktig representant för det sena 1800-talets utbildningsambitioner.

Socialhistoriskt och miljöskapande tidsdokument

Byggnaden står friställd, och dess monumentala karaktär bekräftar platsen framför biblioteket som sluter rummet mot Vasagatan. Samtidigt bildar byggnaden en fond som definierar Haga kyrkoplan mot söder.

Kyrkoplanen har sedan mitten av 1800-talet utgjort ett gemensamt gränsland mellan 1600-talets arbetarförstad Haga och det sena 1800-talets borgarstadsdel Vasastaden. Bebyggelsen som omger parken berättar om stadens olika exploateringsfaser och kulturella och sociala utveckling.

KULTURMILJÖVÄRDEN

I) Hagakyrkan

Hagakyrkan invigdes år 1859 och uppfördes efter ritningar av arkitekt Adolf Wilhelm Edelswärd.

Arkitektoniskt tidsdokument

Kyrkobyggnaden är en av de första nygotiska kyrkorna uppförda i Sverige och har stått förebild för flera efterkommande byggnadsverk i landet, och utgör därmed ett mycket värdefullt arkitekturhistoriskt tidsdokument. Kyrkobyggnaden är också en intressant representant för arkitekt A W Edelswärds arbete.

Starkt identitetsskapande kyrkomiljö

Kyrkan står friställd i kyrkoplanets norra ände som här reser sig något från gatunivån i Nya Allén och Sprängkullsgatan. Miljön kring kyrkobyggnaden domineras av ett flertal äldre träd som bidrar till platsens historiska dignitet. Den omsorgsfullt utformade och associationsrika kyrkobyggnaden har tillsammans med sin omslutande parkmiljö en starkt identitetsbildande funktion i stadslandskapet. Kyrkobyggnaden och de omgivande träden bildar en symbiotisk enhet i starkt beroende av varandra såväl upplevelsemässigt som med hänsyn till förståelsen av den ursprungliga arkitektoniska idén. Sambandet mellan kyrkobyggnaden och kyrkotomtens grönska blir därmed unikt.

Stadsplaneideal och stadsbyggnadshistorik

Hagakyrkan, som med sin kyrkotomt i norra delen av kyrkoplan ingår som en platsbildning i 1866 års plan, bidrar också till berättelsen om 1800-talets stadsplaneideal och stadens olika utbyggnadsfaser. Kyrkoplanen utgör en markör mellan 1600-talets arbetarstadsdel, och det mer påkostade sena 1800-talets stenstad.

H) Rosenlundsbron

Industrisamhällets nya möjligheter

Broöverbyggnadens konstruktion och material återspeglar det framväxande industrisamhällets nya möjligheter till att kunna bygga längre, starkare och lättare brospann, en utveckling där Göteborg tidigt intog en ledande position.

Detta gör att såväl konstruktion som material i sig har ett stort kulturhistoriskt värde, förhållanden som förstärks av det välexponerade läget.

Anpassning till omgivningen

Brons utformning passar väl in i de relativt intima och småskaliga omgivningarna. Detta kommer till uttryck både i brons färg och i dess form. Brons gröna kulör smälter ihop med det omgivande stadslandskapet.

Som ett värdefullt andrum från den hetsiga och larmande trafiken har det vid Rosenlundsbrons norra landfäste anordnats en nedsänkt mindre platsbildning. Den är vackert stensatt och försedd med ett flertal vilobänkar och mot vattnet en skyddande kedja på pollare. Det här är en kvalitet som man kan önska sig vid fler av Göteborgs stadsbroar.

Svängbarhet med symbolvärde

Brons svängbarhet står som en viktig symbol för Göteborgs tidigare behov av inre sjöfart. Brons svängbarhet åskådliggörs idag av dess konstruktion. Även om vridmekaniken nu är tagen ur drift sedan länge har man vid senaste ombyggnaden medvetet sett till att en framtida öppningsbarhet är möjlig.

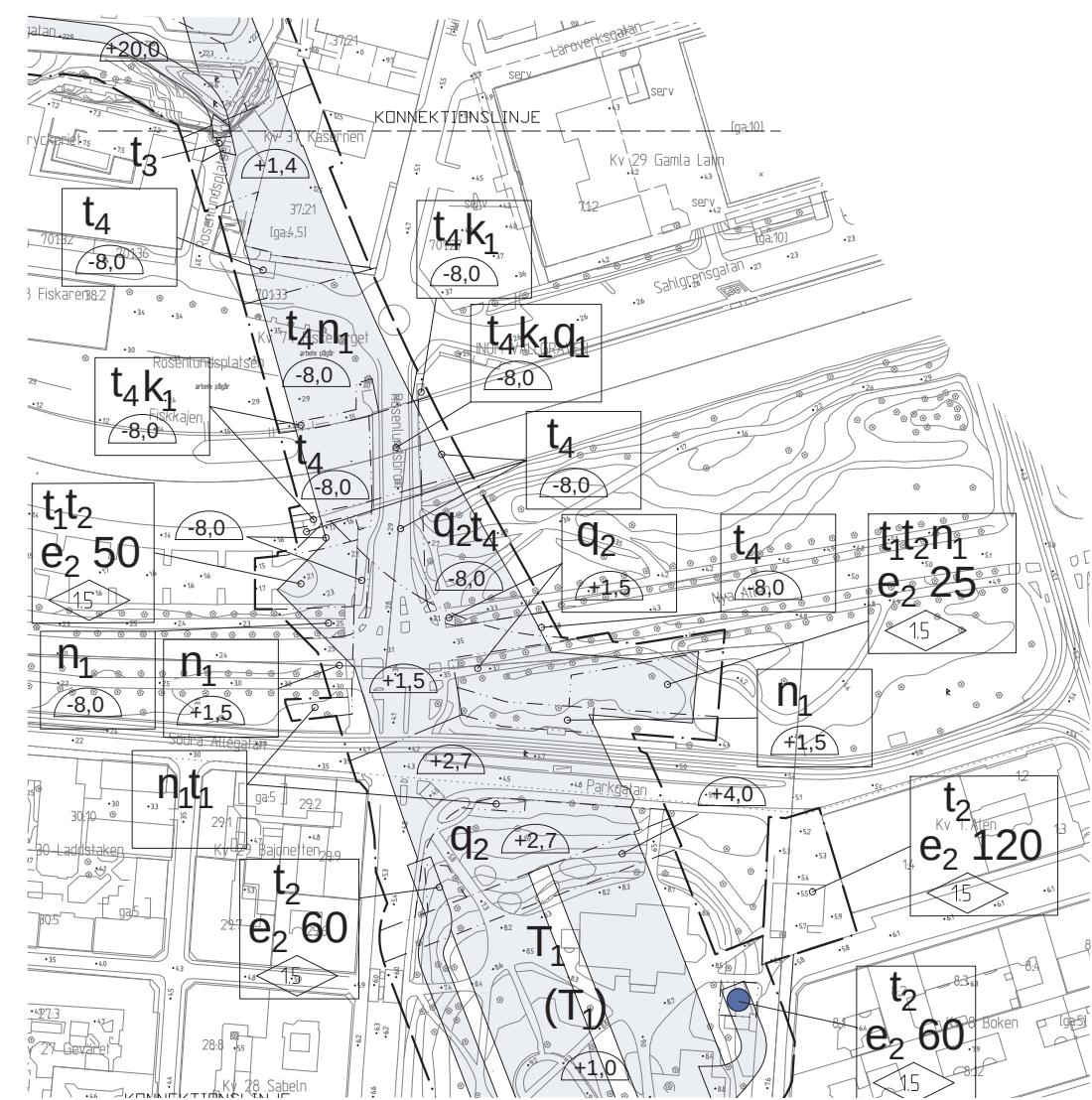
Detaljrikedom

Brons bevarade uttryck med genomarbetade detaljer i granit, gjutjärn och smiden har ett tydligt estetiskt värde. Som exempel i helheten kan nämnas att de påhängda gamla fackverksbalkarna fungerar som antikens

spolier i den italienska renässansarkitekturen. Det måste vidare anses som innovativt att omvandla en konstruktiv del till ett dekorativt element. Eleganta och tidlösa belysningskolonner är placerade som entréposter vid brons på- och avfarter och nitarnas textur är ett konstverk i sig.

Brons kvaliteter förstärks av att omgivningen är så beskaffad att bron kan betraktas av gångtrafikanter snett nerifrån från tre olika håll. Vid det norra landfästet har denna kvalitet förstärkts genom att en nedsänkt stensatt platsbildning skapats som försetts med vilobänkar.

AKTUELLT PLANFÖRSLAG

Utsnitt ur ändrad detaljplan för Järnvägstunnel Västlänken; tunnelmynningar, schakt mm. SBK november 2014

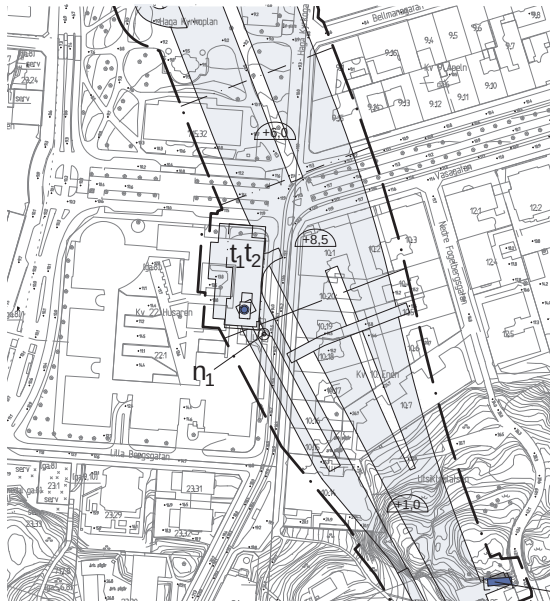
BETECKNINGAR PÅ PLANKARTA 2 --- Gräns för område där tillägg till planbestämmelser ska gälla --- Egenskapsgräns ■ Illustrerad järnvägstunnel ■ Illustrerade tekniska anläggningar ovan mark	5. PLACERING; UTFORMNING; UTFÖRANDE ◊ +0.0 Högsta totalhöjd i meter över stadens nollplan för ventilationsanläggning eller serviceschakt ◊ +0.0 Lägsta nivå i meter över stadens nollplan för schaktning, spottning, pålning, borming eller andra ingrepp i undergrunden. Nivån får underskidas vid byggande av järnvägstunnel
TILLÄGG TILL PLANBESTÄMMELSER Följande gäller inom det särskilt avgränsade området. Där beteckning saknas gäller bestämmelsen inom hela planområdet. Underliggande detaljplaner gäller jämsides. Dessa (150 stycken) förtecknas i tillägg till planbeskrivning. 1. ANVÄNDNING AV ALLMÄN PLATS Järnvägstrafik i tunnel får anläggas under allmän plats upp till den nivå som anges i halvcirkel. 2. ANVÄNDNING AV KVARTERSMARK T₁ Järnvägstrafik i tunnel får anläggas upp till den nivå som anges i halvcirkel (T₁) Järnvägstrafik i tunnel får anläggas under allmän plats upp till den nivå som anges i halvcirkel 3. UTNYTTJANDEGRAD e₂ 000 Största byggnadsarea i kvadratmeter för ventilationsanläggning e₃ 000 Största byggnadsarea i kvadratmeter för utrymningsväg 4. BEGRÄNSNINGAR AV MARKENS BEBYGGANDE g Marken ska vara tillgänglig för gemensamhetsanläggning för väg t₁ Marken ska vara tillgänglig för uppgång från järnvägstunnel t₂ Marken ska vara tillgänglig för ventilationsanläggning för järnvägstunnel t₃ Marken ska vara tillgänglig för service och utrymning för järnvägstunnel t₄ Stödkonstruktion får placeras upp till 1,7 m under markytan	6. SKYDD q₁ Särskilt värdefull bro som inte får rivas efter återuppbyggnad. q₂ Särskilt värdefull parkmiljö. Parkmiljön inklusive trädbestånd ska så långt tekniskt möjligt bevaras. Där ingrepp inte kan undvikas ska återställning och återplantering ske. Parkmiljön inklusive trädbestånd ska efter återplantering bevaras och vårdas så att parkens kulturhistoriska kvaliteter, upplevelsemässiga egenart och betydelse i stadsrummet inte försvänks. k₁ Vid underhåll och ändring av bro, brofästen samt kaj ska detta ske med material och metoder som är anpassade till brons tekniska, historiska och estetiska egenskaper, så att dess kulturhistoriska värde inte försvänks. n₁ Träd som berörs av markarbeten ska flyttas eller ersättas. Byggnader ska grundläggas och utföras så att stomljud i böningsrum inte överstiger ljudnivån 30dBA (slow) vid järnvägstrafik. Byggnader ska grundläggas och utföras så att vibrationsnivån i bostäder underskrider 0.3 mm/s 7. UPPHÄVDA BESTÄMMELSER Genom detta tillägg upphävs bestämmelsen i detaljplan F2980 §2: Nybyggnad får företas endast under förutsättning att bebyggelsen å fastigheten i dess helhet bringas i överensstämmelse med stadsplanen Genom detta tillägg upphävs, inom område markerat med t₃, bestämmelsen i detaljplan F4790:

AKTUELLT PLANFÖRSLAG

Förtydliganden och antaganden

För området kring Haga Kyrkoplan har en ändring av detaljplan tagits fram. Under Rosenlundskanalen och under Haga kyrkoplan byggs station Haga. Under Allén/Kungsparken och Parkgatan byggs tunneln i lera, vilket innebär öppet schakt. Station Haga planeras som en tvåspårsstation men planen möjliggör en utbyggnad till fyra spår. Tänkt uppgång planeras i stationens norra och södra ändar.

Arbetet med utformningen av stationsområdet när det gäller stationsbyggnader, uppgångar, allmänna ytor, angöring och trafik kommer att fortsätta med de särskilda stationsplanerna under hösten 2014.

Utsnitt ur ändrad detaljplan för Järnvägstunnel Västlänken; tunnelmynningar, schakt mm. SBK november 2014

BETECKNINGAR PÅ PLANKARTA 3 --- Gräns för område där tillägg till planbestämmelser ska gälla --- Egenskapsgräns ■ Illustrerad järnvägstunnel ■ Illustrerade tekniska anläggningar ovan mark	6. PLACERING; UTFORMNING; UTFÖRANDE ◇ +0.0 Högsta totalhöjd i meter över stadens nollplan för ventilationsanläggning eller serviceschakt ◇ +0.0 Lägsta nivå i meter över stadens nollplan för schaktning, spornring, påhaling, borming eller andra ingrepp i undergrunden. Nivån får underskridas vid byggande av järnvägstunnel
TILLÄGG TILL PLANBESTÄMMELSER Följande gäller inom det särskilt avgränsade området. Där beteckning saknas gäller bestämmelsen inom hela planområdet. Underliggande detaljplaner gäller jämsides. Dessa (150 stycken) förtecknas i tillägg till planbeskrivning. 1. ANVÄNDNING AV ALLMÄN PLATS Järnvägstrafik i tunnel får anläggas under allmän plats upp till den nivå som anges i halvcirkel.	7. ADMINISTRATIVA BESTÄMMELSER Genomförandetiden för detta tillägg är 5 år från den dag planen vinner laga kraft. Tomtindelningar och fastighetsplaner upphävs inom planområdet under den nivå som anges i halvcirkel. Dessa förtecknas i bilaga 3 till planbeskrivning. Marklov krävs för trådfällning inom område markerat med n₁.
2. ANVÄNDNING AV KVARTERSMARK T₁ Järnvägstrafik i tunnel får anläggas upp till den nivå som anges i halvcirkel (T₁) Järnvägstrafik i tunnel får anläggas under allmän plats upp till den nivå som anges i halvcirkel	UPPLYSNING Tunnelanläggningar utformas så att skadlig grundvattenpåverkan inte uppstår. Specifika krav och villkor för omgivningspåverkan fastställs i miljöprövningsprocess enligt MB 11 kap.
3. UTFORMNING AV ALLMÄNNA PLATSER n₁ Träd som berörs av markarbeten ska flyttas eller ersättas.	
4. UTNYTTJANDEGRAD e₂ 000 Största byggnadsarea i kvadratmeter för ventilationsanläggning	
5. BEGRÄNSNINGAR AV MARKENS BEBYGGANDE t₁ Marken ska vara tillgänglig för uppgång från järnvägstunnel t₂ Marken ska vara tillgänglig för ventilationsanläggning för järnvägstunnel	

SAMLAD KONSEKVENSBEDÖMNING

Matrisen nedan visar att flera av åtgärderna riskerar att få mycket stora respektive stora negativa konsekvenser på kulturmiljön. Schaktningen kommer i alla avseende att innebära en betydande miljöpåverkan på

kulturmiljön. Sammantaget medför alla planerade huvuduppgångar i området en betydande miljöpåverkan. Även de planerade tekniska anläggningarna medför en betydande miljöpåverkan.

	A) Unik grön kil som åskådlig- gör historien	B) Intakt stads- plan med inspiration från konti- nenten	C) Parkhistoriskt värdefull miljö	D) Historiskt stadsrum präglad av 1800-talet (Arkitektur & karaktär)	E) Viktiga visu- ella sam- band och siktlinjer	F) Den befästa staden (Fornlämn- ingar)	G) Handels- högskolan (Fysisk och/ eller visuell påverkan)	H) Samhälls- vetens- kapliga biblioteket (Fysisk och/eller visuell påverkan)	I) Hagakyrkan (Fysisk och/eller visuell påver- kan)	J) Rosenlunds- bron
Tunneldragning & öppna schakt	Mycket stor	Stor	Mycket stor	Stor	Ingen	Mycket stor	Ingen	Ingen	Stor - Mycket stor	Måttlig
Stationsuppgån- gar vid Södra Allégatan inkl tekniska anläggningar	Mycket stor	Mycket stor	Mycket stor	Stor	Mycket stor	Mycket stor	Ingen	Marginell	Stor	Ingen
Tekniska anläggningar Haga kyrkoplan	Mycket stor	Mycket stor	Mycket stor	Stor	Mycket stor	Mycket stor	Ingen	Marginell	Stor	Ingen
Tekniska anläggningar på torget framför Smyrnakyrkan	Ingen	Ingen	Ingen	Stor	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen
Stationsupp- gång i Handels inkl tekniska anläggningar	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Marginell Beroende på utformning	Ingen	Mycket stor	Marginell	Ingen	Ingen

I matrisen ovan redovisas de planerade åtgärdernas konsekvenser för platsens kulturhistoriska värden. Temana A-F, markerade i röd ram, utgör värden direkt kopplade till riksintresset. Även byggnadsverken Samhällsvetenskapliga biblioteket (H) och Hagakyrkan (I) ingår som viktiga delar i riksintresset.

KONSEKVENSBEDÖMNING

Tunneldragning & öppna schakt

Aktuellt planförslag

Perrongen under Haga utgörs av en cirka 250 meter lång plattform som sträcker sig från Parkgatan i norr till Vasagatan och kvarteret Enen i söder. Plattformarna kommer att ligga cirka 20-28 meter under Parkgatan/Nya Allén respektive Vasagatan. Under Nya Allén/Kungsparken kommer Västlänken att byggas i öppet schakt i lera från ungefär Rosenlundsgatan till strax norr om Hagakyrkan. Under Haga Kyrkoplan och vidare mot Korsvägen sprängs stationen och tågtunneln i berg. Övergången mellan lera och berg sker någonstans i norra änden av Haga Kyrkoplan vid Parkgatan och utgör en mycket känslig och tekniskt komplicerad punkt.

Haga kyrkoplans nordvästra hörn har i planen tilldelats en skyddsbestämmelse med lydelsen " q4 Särskilt värdefull parkmiljö. Parkmiljön inklusive trädbestånd ska så långt tekniskt möjligt bevaras. Där ingrepp inte kan undvikas ska återställning och återplantering ske. Parkmiljön inklusive trädbestånd ska efter återplantering bevaras och vårdas så att parkens kulturhistoriska kvaliteter, upplevelsemässiga egenart och betydelse i stadsrummet inte förvanskas.", vilket betyder att planen pekar ut en ambition att klara så många träd som möjligt i detta område.

Vallgraven och Rosenlundsbron har försetts med en varsamhetsbestämmelse med lydelsen "k1 Vid underhåll och ändring av bro, brofästen samt kaj ska detta ske med material och metoder som är anpassade till brons tekniska, historiska och estetiska egenskaper, så att dess kulturhistoriska egenskaper inte förvanskas", vilket betyder att planen pekar ut en ambition att klara bevara miljöns kulturhistoriska värden.

Den framtida bron har försetts med skyddsbestämmelse q1 Särskilt värdefull bro som inte får rivas efter återuppbyggnad.

Effekt

Schaktbredden kommer att variera mellan 50-80 meter och vara som bredast genom Kungsparken, Nya Allén och kyrkoplanens sluttning mot norr.

Schaktningen för Västlänken byggd i öppet schakt i lera har bedömts få följande effekter:

En stor och direkt effekt på det befintliga trädbeståndet och parkmiljön. Inom norra delen av Haga Kyrkoplan och i Nya Allén måste ett stort antal äldre och värdefulla träd tas ner. Schaktets placering och bergets vertikalprofil innebär även att värdefulla träd längre in på Haga Kyrkoplan komma att påverkas och behöva tas ner.

En stor och permanent effekt på lämningar efter fd befästningsstråket då schaktning för tunneln innebär ingrepp i fornlämningen Göteborg 216:1 genom borttagande av lämningar efter bastionen Kristina Regina, vallgravens tidigare sträckning och yttre vallar.

En stor och direkt effekt för området kring Rosenlundskanalen är att kanalkanter, kajer och trappor av huggen natursten samt Rosenlundsbron måste demonteras.

Konsekvenser

Schaktningen för Västlänken i öppet schakt i lera har bedömts få följande konsekvenser för kulturmiljön:

Schaktningen kommer att innebära en *mycket stor negativ konsekvens för områdets kulturhistoriska innehåll med avseende på den gröna kil som markerar gränsen mellan den gamla staden och den nya samt mellan två skilda sociala livsrum (Tema A)*. Detta då kopplingen och det visuella sambandet mellan Kungsparken och Haga kyrkoplan är starkt beroende av de stora träd som i och med schaktningen kommer behöva tas ner.

KONSEKVENSBEDÖMNING

Schaktningen kommer att innebära en mycket stor negativ konsekvens för områdets park- och trädgårdshistoriska värde (Tema C) då äldre och stora träd som tas ned är en viktig del i platsens karaktär och historiska innehåll.

Trädens höjd och volym ger platsen dess karaktär. Även om nya planteras i deras ställe kommer den högvuxna och ålderdomliga karaktären att drabbas för lång tid. Även schaktning av gräsytor och gångvägar får en stor negativ konsekvens för det park- och trädgårdshistoriska värdet. Schaktningen kommer att innebära en stor negativ konsekvens för områdets stadsbyggnadshistoriska värde (Tema B) då Kungsparken, som utgjorde en viktig del i 1800-talets stadsplaneideal, grävs upp och träd tas ner.

Schaktningen kommer att innebära en mycket stor negativ konsekvens för en mycket värdefull del av fornlämningen Göteborg 216:1 och lämningarna efter befästningsstråket (Tema F). Under mark i den norra delen av schaktningsområdet finns rester av de tidigare försvarsanläggningarna Kristina Regina samt vallgraven och fältvallen. Borttagande av dessa får en mycket stor och irreversibel negativ konsekvens för fornlämningsmiljön och platsens kulturhistoriska berättarinnehåll.

Schaktningen kommer att innebära en måttlig negativ konsekvens för den starka prägel av 1800-tal (Tema D) som skapas av Rosenlundskanalen med kajer, äldre belysningsstolpar och Rosenlundsbron förutsatt varsamt återställande efter demontering, i enlighet med varsamhetsbestämmelse k1.

Schaktningen kommer att innebära en stor till mycket stor negativ konsekvens för Hagakyrkan (Tema I), beroende på hur många av träden som ansluter mot kyrkans norra långsida tas bort, ett trädbestånd av strategisk betydelse för kyrkomiljöns karaktär.

Sammantaget innebär schaktningen i alla avseende en betydande miljöpåverkan på kulturmiljön i området.

Stationsuppgångar

Aktuellt planförslag

Inom Stationsområdet Haga är tre uppgångar planerade. Två uppgångar mellan Södra Allégatan och södra kajkanten till Vallgraven (Området avgränsas i sidled av Sprängkullsgatan och Haga Kyrkogata) och en uppgång i läget för Handelshögskolans lågdel. Utformning är inte definierad utöver höjd och area. I kommande stationsplaner integreras uppgångarna med stationsbyggnaderna.

Effekt

Det planerade läget för nya stationsuppgångar mellan Södra Allégatan och södra kajkanten till Vallgraven har bedömts få följande effekter:

En stor och direkt effekt genom uppförandet av nya byggnader i Kungsparken/Nya Allén där gräsytor bebyggs. Ett flertal äldre och stora solitärträd kommer att behöva tas ner. Vidare minskas parkytan och det viktiga sambandet mellan Kungsparken och Haga Kyrkoplan avskärmas, samtidigt som det sammanhängande grönstråket längs vallgraven bryts.

En stor och irreversibel effekt på fornlämningen "Göteborg 216:1" genom anläggande stationsuppgångar på den fd fältvallen.

En indirekt effekt på flera viktiga siktlinjer och visuella samband längs Sprängkullsgatan samt på det visuella sambandet mellan Haga Kyrkoplan och Kungsparken sett från såväl Rosenlund som från Haga Kyrkoplan.

Det planerade läget för ny stationsuppgång i Handelshögskolan har bedömts få följande effekter:

KONSEKVENSBEDÖMNING

En stor och permanent effekt då Handelshögskolans lågdel kan komma att rivas, alternativt göras stora ingrepp i.

Konsekvens

Det planerade läget för nya stationsuppgångar mellan Södra Allégatan och södra kajkanten till Vallgraven bedöms få följande konsekvenser för kulturmiljön:

En mycket stor negativ konsekvens för områdets kulturhistoriska innehåll med avseende på den gröna kil som markerar gränsen mellan den gamla staden och den nya samt mellan två skilda sociala livsrum (Tema A). Nya byggnader, inklusive hårdgjorda angöringsytor, kommer att väsentligt påverka Kungsparkens karaktär och funktion som markör mellan stadens olika utbyggnadsskeenden då kontrasten mot de omgivande kvarteren försvagas. Därmed påverkas en viktig betydelsebärande vilket avsevärt minskar möjligheten att avläsa Göteborgs historia i den fysiska miljön. Det visuella sambandet från Rosenlundskanalen mot Haga Kyrkoplan riskerar att blockeras. Detta kan få den negativa konsekvensen att upplevelsen av att Kungsparkens parkmiljö som en grön kil mellan två olika sociala livsrum avsevärt minskar.

En mycket stor negativ konsekvens för områdets stadsbyggnadshistoriska värde (Tema B). Kungsparken ingår i det rutnät av gröna stråk som utgjorde en fundamental del i 1800-talets stadsplaneideal och ingrepp i parkmiljön med ny byggnad, minskad parkyta och att det sammanhängande grönstråket längs vallgraven skärs av innebär att stadsplaneidealen blir svårare att läsa av i den fysiska miljön.

Uppgångarna medför ett ingrepp i en planerad och välbevarad parkmiljö från 1800-talets början med en mycket stor negativ konsekvens för områdets park- och trädgårdshistoriska värde (Tema C) genom att gränsen mellan parken och stadsbebyggelsen inte blir lika skarp. Dessutom innebär åtgärden sannolikt nedtagning av flera äldre och stora

träd. Dessa representerar ett stort historiskt värde och bidrar till att ge parken en karaktär av ålderdomlighet. Även om nya planteras i deras ställe kommer den högvuxna och ålderdomliga karaktären att drabbas för lång tid. Dessutom kan nya hårdgjorda ytor för angöring osv. innebära att återplantering inte är möjlig. En station i det föreslagna läget kan även förändra Haga Kyrkoplans traditionella roll som stadsdelspark för de omgivande bostadsområdena och som plats för rekreation och lek, vilket är negativt från kulturhistorisk synpunkt.

En mycket stor negativ konsekvens för viktiga visuella samband och siktlinjer (Tema E). Det visuella sambandet mellan Haga Kyrkoplan och Kungsparken, som är viktigt för upplevelsen av området som en grön kil i den i övrigt täta kvartersstaden, kommer att brytas. Även den viktiga siktlinjen längs Sprängkullsgatan riskerar att blockeras vilket får stora negativa konsekvenser för den visuella kopplingen mellan Haga Kyrkoplan, Kungsparken, Nya Allén och Vasagatan.

En mycket stor negativ konsekvens för fornlämningsmiljön (Tema F) som bär på viktigt kulturhistoriskt innehåll om den befästa 1600-talsstaden Göteborg. Under mark i det aktuella läget finns rester av det tidigare befästningsstråket i form av fältvallen. Ingrepp i denna samt uppförandet av en byggnad på den obebyggda fältvallen får en mycket stor negativ konsekvens för fornlämningsmiljön och platsens kulturhistoriska innehåll. Det blir svårare att förstå dess funktion som en lågt sluttande jordvall framför vallgraven.

Beroende på hur uppgångarna utformas kan den även komma att få en stor negativ konsekvens på det i princip ostörda historiska rummet präglad av omsorgsfullt utformad bebyggelse enligt 1800-talets ideal (Tema D). En måttligt negativ konsekvens för Rosenlundsbron förutsatt ett återställande av kanalkanter, trappor, etc samt bron.

En mycket stor negativ konsekvens för Hagakyrkan (Tema I) då ny

KONSEKVENSBEDÖMNING

stationsuppgång vid Södra Allégatan visuellt kommer att påverka den kulturhistoriskt värdefulla byggnadens arkitektoniska och symboliska integritet.

Det planerade läget för ny stationsuppgång i nordöstra delen av Handelshögskolan bedöms få följande konsekvenser för kulturmiljön:

En mycket stor negativ konsekvens för Handelshögskolans arkitekturhistoriska värde (Tema G), då den nya uppgången innebär rivning av den låga tegeldelen från 1951 ritad av Carl Nyrén. Byggnaden har tillmätts ett högt arkitektur- och kulturhistoriskt värde.

Sammantaget innebär alla planerade uppgångar i området en stor respektive mycket stor negativ konsekvens för kulturmiljön och medför en betydande miljöpåverkan. En uppgång vid Södra Allégatan skulle påverka Rosenlundsbron samt Samhällsvetenskapliga biblioteket marginellt.

Tekniska anläggningar

Aktuellt planförslag

Inom Stationsområdet Haga är fem st tekniska anläggningar planerade varav tre st integreras med uppgångar. Dessa är planerade till följande lägen:

Två anläggningar med totalt två ventilationsschakt och ett tryckutjämningsschakt i Kungsparken. Integrerade med uppgångar Södra Allégatan och Pustervik. Ventilationsschakten har en yta på 10 m² och maximal höjd 1,5 m. Tryckutjämningsschaktet har en yta på 20 m² och maximal höjd 1,5 m.

En anläggning med två ventilationsschakt integrerade med uppgång Handels med en yta på 10 m² och maximal höjd 1,5 m.

Två brandgasschakt i varsin ände av Haga Kyrkoplan med byggrätter om

som mest 60 m² sammanlagd area vardera med högsta höjd på 1,5 meter. En alternativ plats för brandgasschakt omfattande max 120 m² på Smyrna torg.

Tillkommande tekniska anläggningar som behöver finnas skall så långt möjligt samordnas med uppgångarna. I vilken utsträckning detta är möjligt är i dagsläget inte känt.

Åtgärd och effekt

Byggrätten i Nya alléns parkstråk är stor i sitt sammanhang. Detta innebär att en större anläggning eller flertalet mindre, låga anläggningar kan uppföras inom Nya alléns parkstråk.

Byggrätterna på Haga kyrkoplan, innebär ett nytt inslag i form av två teknikanläggningar i en säregen och väl sammansatta miljö.

Anläggningen i uppgång handels ingår i bedömningen av uppgången.

Brandgasschaktet på Smyrna torg skulle innebära att en öppen plats i det historiska stadsrummet invid Hagakyrkan förses med en teknikanläggning.

Konsekvenser

De negativa konsekvenserna för kulturmiljön av de tekniska anläggningarna bedöms som måttliga till mycket stora.

De två anläggningarna i Kungsparken innebär att parkytan minskar och splittras, uppvuxna träd huggs ner samt att del av allén och parken försvinner och platsen omvandlas till en kommunikationsyta med tekniska anläggningar. Byggrätten innebär även påverkan på fornlämning. Mycket stor negativ konsekvens för tema A, C och F.

Byggrätternas placering på Haga kyrkoplan, riskerar att sätta miljöns säregna, väl sammansatta karaktär ur balans. Haga kyrkoplan är idag ett öppet stadsrum med Hagakyrkan och samhällsvetenskapliga biblioteket som solitärbyggnader i var sin del. Ett tillskott av teknisk anläggning på kyrkoplan kommer att påverka upplevelsen av dessa två solitärbyggnader och riskerar att påverka parkmark, gångstråk och siktlinjer. Måttlig negativ konsekvens för byggnaderna (Tema H och I). Stor negativ konsekvens för parkmark.

Det alternativa brandgasschaktet på smyrna torg skulle innebära en stor konsekvens för det historiska stadsrummet präglad av 1800-talet (Tema B) genom att en till ytan stor teknikanläggning tillförs på en öppen plats i kvartersstaden. Påverkan innebär en stor negativ konsekvens.

KUMULATIVA EFFEKTER

Detaljplan för Haga station

Spårvägshållplatser inklusive väderskydd ovan mark i Nya Allén kan antas innebära en mycket stor negativ konsekvens för områdets karaktär av en grön kil då dessa innebär en ytterligare negativ påverkan på den viktiga kopplingen mellan Kungsparken och kyrkoplanen (Tema A). Kulturhistoriska samband försvinner när nya anläggningar skär igenom befintliga kulturmiljöer. De kommer dessutom att innebära ytterligare minskad parkyta och att det sammanhängande grönstråket skärs av vilket gör de stadsplaneideal som format området svårare att läsa av i den fysiska miljön (Tema B och C).

Nya byggnader/väderskydd ovan mark i alléstråket (uppgångar, resenärsservice mm) kommer att innebära en ytterligare försvagning av Kungsparkens funktion som markör mellan stadens olika utbyggnadsskeden (Tema A) och av den viktiga kopplingen mellan Kungsparken och kyrkoplanen då kontrasten mot de omgivande kvarteren och kulturhistoriska samband försvagas när nya anläggningar skär igenom befintlig kulturmiljö. Nya byggnader för även med sig kumulativa effekter i form av hårdgjorda ytor vilka tar ytterligare parkyta i anspråk samt kräver fällning av ytterligare träd och omöjliggör återplantering. Beroende på hur ny byggnad utformas och gestaltas kan de även komma att få mycket stora negativa konsekvenser på kulturmiljöns välbevarade karaktär präglad av det sena 1800-talets ideal (Tema D).

Nya hårdgjorda ytor för angöring osv i anslutning till Kungsparken kan komma att innebära att återplantering inte är möjligt vilket får stora negativa konsekvenser för Allén och Kungsparkens parkhistoriska värde och dess karaktär.

Schaktbredd och även angränsande arbetsområden för tillgänglighet till schakten kan komma att innebära ytterligare nedtagning av träd samt ingrepp i parkmiljön.

Fornlämningar

Schaktningen kan komma att föra med sig kumulativa effekter på träkonstruktioner tillhörande fornlämningar som inte berörs direkt, men som riskerar att torka ut på grund av förändrade vattennivåer under byggskedet. Vid sprängning, pålning, schaktning och borrhning kan vibrationer och jordrörelser uppstå som är skadliga för fornlämningar.

Kulturhistoriskt värdefulla byggnader

Det går inte att utesluta att byggnader i anslutning till schaktområdet och järnvägstunneln i samband med såväl byggskedet som driften av Västlänken kan komma att beröras av vibrationer. Även äldre rustbäddar och grundläggning kan komma att påverkas genom förändrade grundvattennivåer. Inom plangränsen kan exempelvis särskilt kulturhistoriskt värdefulla byggnader så som Haga Kyrkan, Samhällsvetenskapliga biblioteket, bostadsbebyggelse i kvarteren Enen, Apeln, Boken, Dragonen, Sabeln och Bajonetten samt Handelshögskolans äldre delar komma att påverkas. Det förutsätts att dessa risker utreds separat. Skador till följd av vibrationer på Arsenalen (Lilla Otterhällan) samt Bastionsspetsen vid Hvitfeldtsplatsen kan inte uteslutas.

Äldre och värdefulla träd

Schaktningen kan komma att föra med sig kumulativa effekter på träd som inte berörs direkt då marken torkar ut på grund av förändrade vattennivåer under byggskedet.

ÅTGÄRDSFÖRSLAG FÖR MINSKADE NEGATIVA KONSEKVENSER

Justering av läget för öppna schakt

Detaljplanen möjliggör ett oåterkalleligt borttagande av fornlämningar som inte kan mildras. Påverkan ska minimeras, vilket förutsätter att läget för öppna schakt justeras så att största möjliga hänsyn tas till de kulturhistoriska värdena. Nödvändiga åtgärder ska genomföras med metoder anpassade till kulturmiljön. För att spara så mycket som möjligt av bastion Kristina Regina förutsätts att schaktets bredd hålls till ett minimum.

Säkerställande av träkonstruktioner

Man ska säkerställa att lämningarnas träkonstruktioner (till exempel rustbäddar), som inte direkt påverkas vid schaktning, inte torkar ut på grund av förändrade grundvattennivåer som kan uppstå under arbetet med Västlänken.

Program för återställande

Det förutsätts att program för återställande upprättas för områden där schaktning sker.

Beaktning av kompaktering av jordlager

Vid sprängning, pålning, schaktning och borrarbete kan vibrationer och jordrörelser uppstå som är skadliga för fornlämningar. En risk som måste beaktas genom lämpliga åtgärder är kompaktering av kulturlager som pressas samman vid till exempel tung trafik vid byggarbetsfasen.

Avtal med Trafikverket om aktsamhet om träd och återställande

Stora och gamla träd bevaras på plats så långt som tekniskt möjligt. Här föreslås att speciella åtgärder vidtas för att klara träden. Detta ska

regleras genom ett avtal med Trafikverket. Upprättande av trädplan över vilka äldre träd som berörs.

Återplantering av uppschaktade gräsytor och återställande av gångstråk förutsätts regleras genom ett avtal med Trafikverket.

Återställande av Rosenlunds kanalens kajer (inklusive trappor, belysningsstolpar, pollare, kättingar osv.) och Rosenlundsbron lika befintligt utseende med originalmaterialet. Detta ska regleras genom ett avtal med Trafikverket.

Prövning av alternativa placeringar för stationerna

En uppgång i Kungsparken/Allén innebär en permanent skada för såväl fornlämningsmiljön, parkmiljön, det historiska rummet och det kulturhistoriska innehållet. Då de negativa konsekvenserna för kulturmiljön blir så omfattande av de föreslagna uppgångarna föreslås att alternativa placeringar utanför Västlänkens korridor prövas. Stationsuppgångarna styrs till punkter där tåligheten för förändringar är större. Detta ska regleras i detaljplan samt genom ett avtal med Trafikverket.

Om uppförandet av stationsuppgång innebär bortschaktning av grönytor eller träd ska dessa återplanteras. Om återplantering inte är möjlig bör annat läge prövas. Detta ska regleras i detaljplan genom planbestämelse samt ett avtal med Trafikverket. Det bör dock påpekas att även om nya träd planteras så kommer den ålderdomliga karaktären att drabbas för lång tid.

Inga uppgångar eller tekniska anläggningar placeras på Haga Kyrkoplan.

ÅTGÄRDSFÖRSLAG FÖR MINSKAD NEGATIV KONSEKVEN

Tekniska anläggningar

De tekniska anläggningarna bör samordnas med uppgångarna för att minska den betydande miljöpåverkan som dessa innebär och minska risken för accelererande konsekvenser för kulturmiljön. Detta ska regleras i detaljplan genom planbestämmelser.

Inga uppgångar eller tekniska anläggningar ska placeras på Haga Kyrkoplan.

En till kulturmiljön anpassad utformning bör säkerställas i stationsplanen genom planbestämmelser samt i gestaltungsprogram via genomförandeavtal.

Rekommandationer inför fortsatt planarbete

Arbetet med utformningen av stationsområdet när det gäller stationsbyggnader, uppgångar, allmänna ytor, angöring och trafik kommer att fortsätta med de särskilda stationsplanerna under hösten 2014. I det planarbetet bör man arbeta vidare med följande punkter:

- Att ett gestaltungsprogram tas fram med utgångspunkt från platsens kulturhistoriska karaktär. Det historiska rummet ska vara vägledande vid utformning av ny arkitektur vad gäller skala, volym, materialbehandling och färgskala. Ny bebyggelse, såväl stationsuppgångar som tekniska anläggningar, ska anpassas till platsens karaktär präglad av hög materialkvalitet, lågmäld färgskala och stor omsorg om detaljerna.
- Att en trädplan tas fram för att säkerställa äldre och värdefulla träd.
- Att det säkras i detaljplanen att ingen bebyggelse eller tekniska anläggningar uppförs på Haga Kyrkoplan.
- För att långsiktigt säkerställa kulturhistoriskt särskilt betydelsefull bebyggelse inom området ska rivningsförbud och skyddsbestämmelser tas fram i det fortsatta detaljplanarbetet för de byggnader/

byggnadsverk som idag saknar adekvat skydd. Detta gäller till exempel Samhällsvetenskapliga biblioteket och Handelshögskolans äldre byggnader samt värdefulla byggnader i Haga och Vasastaden som saknar skydd.

Övriga rekommendationer

Den historiska information om stadens befästningsanläggningar som framkommer under genomförandet ska framhållas vid planeringen av det uppskaktade områdets nygestaltning.

KORSVÄGEN MED OMGIVNING

SAMMANFATTNING - HISTORIK OCH NULÄGE

Lång tradition som infartsled och knutpunkt

Området ingick i Göteborg sedan staden grundades. Det var ett utkantsområde som arrenderades ut till landerier fram till 1800-talet. Södra Vägen fungerade som infartsled redan på 1600-talet. Platsen blev på 1700-talet en korsväg då Örgrytevägen drogs fram. Såväl vägsträckningarna som spårvagnssträckningarna är desamma idag som de var ursprungligen vilket gör Korsvägen kommunikationshistoriskt intressant med en lång tradition som korsväg och knutpunkt.

Historiskt parkstråk

Där sekelskiftets stenstad slutade vidtog landerierna med odlingsmark och trädgrönska. En del av denna grönska finns kvar i form av ett parkstråk från "Himlabacken" nedanför Hvitfeldtska gymnasiet, via Lorensbergs villastad, Renströmsparken och Johannebergs landeri till Lisebergs nöjespark. Trots 1900-talets bebyggelse i detta stråk är det fortfarande möjligt att uppleva detta som ett huvudsakligen grönt bälte. Genom den gröna förbindelsegången Fågelsången knyts även Götaplatsen till detta parkstråk.

Påminnelse om landerierna

Området rymmer mycket av Göteborgs historia. Johannebergs landeri från 1700-talet utgör en påminnelse om de landerier som på 1700- och 1800-talen omgav staden innanför vallarna. Detta är områdets äldsta byggnad och som träbyggnad skiljer den ut sig i den storskaliga omgivningen. Trädgårdsterrassen och grönskan ner mot Korsvägen ger besökaren en möjlighet att föreställa sig hur den lantliga miljön här kunde gestaltat sig för 200 år sedan. Johannebergs landeri är på grund av de bevarade trädgårdsanläggningarna (fornlämning) och sitt exponerade läge mot Korsvägen en unik lämning från landeritiden.

Möte mellan olika epokers planideal

I undersökningsområdet möter 1800-talets rutnätsstad med pampiga och påkostade bostadshus och institutionsbyggnader det tidiga 1900-talets terränganpassade stadsplan med sin sammanhållna tegelarkitektur. Dessa skilda planideal är väl avläsbara på platsen.

Bebyggelse från olika epoker illustrerar stadens framväxt

Bebyggelsen inom utredningsområdet illustrerar olika utbyggnadsfaser och ger en tydlig bild över hur staden expanderat och vuxit fram. Här står byggnader från 1700-talet sida vid sida med byggnader från 2000-talet. Västra delen av utredningsområdet domineras av bebyggelse från 1900-1935 medan den östra delen av området är mer heterogen i tillkomsttid – dock med betoning på bebyggelse uppförd 1970-2000-tal. Bebyggelsen bär därmed på flera olika berättelser – landeriet som minner om när platsen fortfarande nyttjades för odlingsmark, den högborgerliga stenstaden särskilt utformad för de välbärgade, det monumentala stadsbyggnadsprojektet Götaplatsen, 1920-talets storgårdskvarter med sina sociala ambitioner och evenemangsstråkets utveckling från 1923 fram till idag mm.

Rik arkitekturhistorisk palett

Inom området finns många fina exempel på arkitekturstilarna under 1900-talets första årtionden, t ex nationalromantiken i Lorensbergs villastad, det sena 1800-talets rikt dekorerade stenstadsbebyggelse och 1920-talsklassicism och 2000-talets glasade rymdfackverk. Göteborgsutställningen 1923 har lämnat många spår i området, i form av t ex Götaplatsen, Renströmsparken och Lisebergs nöjespark. Många av områdets landmärken är från senare delen av 1900-talet och från 2000-talets första år, t ex Hotell Gothia Towers, Humanistiska fakultetens byggnader, Universitetsbibliotekets tillbyggnad, Universeum och Världskulturmuseet.

SAMMANFATTNING - HISTORIK OCH NULÄGE

Vid Korsvägen möts tre stadsdelar – Johanneberg, Heden och Lorensberg. Stora delar av utredningsområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården samt inom bevarandeområde i stadens kulturmiljöprogram. Därutöver innehåller utredningsområdet flera enskilda byggnader av högt kulturhistoriskt värde.

Korsvägen är idag en intensivt utnyttjad plats med flera historiska lager. Platsen har bevarat sin funktion som korsväg samt sin triangulära form.

Korsvägen i början av 1930-talet med kvarteret Turmalinen i fonden. Korsvägens mitt är ännu obebyggt och den kullerstensbelagda platsen omgavs av landeriparkens och Getebergsängs grönska samt stenstadens monumentalarkitektur. Vykort.

Götaplatsen år 1923 med Konstmuseet i fonden omgivet av tillfälliga paviljonger. Platsbildningen utgjorde entrén till Jubileumsutställningen. (Källa: Göteborgs stadsmuseum)

Akvarell över Johannebergs landeri, ca 1850-tal. Här syns tydligt att byggnaderna har ett utseende likt idag med den karaktäristiska verandan. (Källa: Göteborgs stadsmuseum)

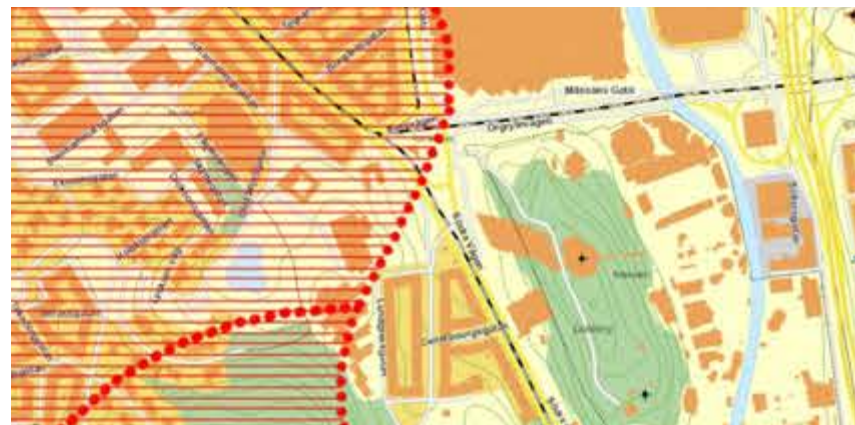
BEFINTLIGT SKYDD

Riksintresse

Delar av utredningsområdet Korsvägen med omgivning ligger inom riksintresse för kulturmiljövården (Miljöbalken 3 kap.) Göteborgs innerstad O 2:1-5, Vasastaden med omnejd. Riksintresset omfattar kvarteret Turmalinen i stenstaden, kvarteren Drottningholm och Skokloster inom Liljebergs stadsplan samt Johannebergs landeri och gatunätet.

Uttryck för riksintresset (citrat från riksintressebeskrivningen)

"(...) Det sena 1800-talets storstadsomdaning och -utbyggnad med anläggningar, områden och bebyggelse som visar på ny samfärdsel teknik, spridningen av olika verksamheter och skilda sociala gruppers levnadsförhållanden. Cityomvandlingen med handelns om- och nybyggnader i storstadsmässig skala, hamnens och järnvägarnas tullpackhus och stationsmiljöer samt de plana kanalbroarna av järn. Kommunaltekniska anläggningar som vattentorn och spårvägarna. De stora utvidgningsområdena med planmönster, tät stenstadsbebyggelse, gator av olika bredd och karaktär, bestämda hushöjder, parker och trädplanteringar. Det mondäna Vasastaden - Lorensberg - Heden, med breda, trädplanterade huvudgator som Kungsportsavenyn och Vasagatan, de palatslika "parkkvarteren" och den storstadsmässiga, slutna kvartersbebyggelsen med institutioner insprängda bland hyreshusen. (...) 1900-talets stadsbyggande och fortsatta utvidgning av staden, med de inledande decenniernas terränganpassade, orgelbundna planmönster, men även fullföljande av rutnätsstaden. Bostadsbebyggelse för olika samhällsskikt och som uttryck för olika stilepoker, och anläggningar för idrott, rekreation och nöjesliv. Övre Vasastaden-Lorensberg med institutionskomplex i parkmiljö och stenstadskvarter med inslag av landshövdingehus. Götaplatsen med omgivande kulturinstitutioner. Lorensbergs villastad och Nedre Johannebergs slutna hyreshuskvarter."

Delar av utredningsområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården - Vasastaden med omnejd. (Länsstyrelsens informationskarta)

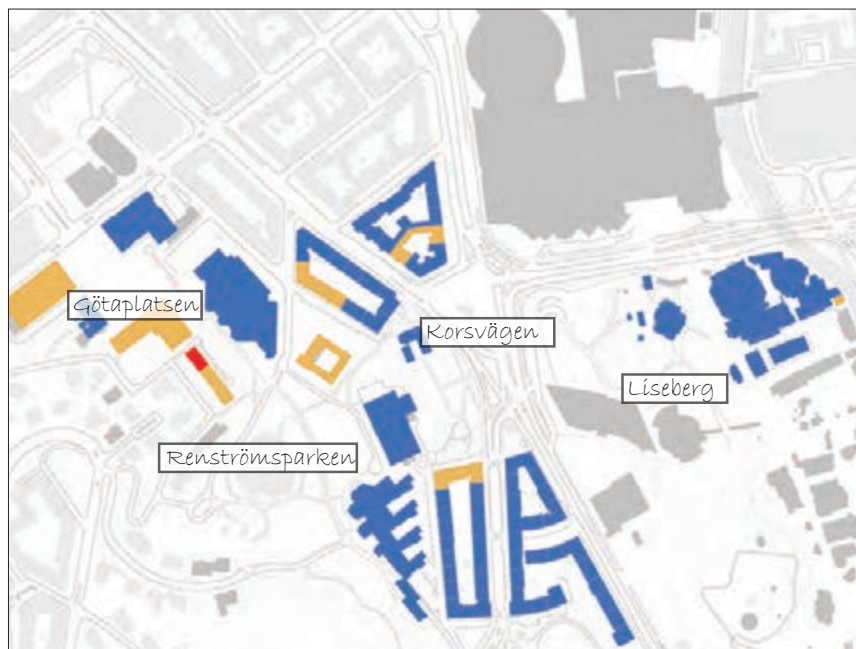
Skyddad bebyggelse

Inom utredningsområdet finns flera byggnader med högt kulturhistoriskt värde och större delen av området ingår i Göteborgs bevarandeprogram. Endast ett fåtal byggnader är försedda med skydd i gällande detaljplaner. Vilka byggnader som omfattas av bevarandeprogrammet eller är skyddade i detaljplan redovisas på följande sida.

Fornlämningar

Inom utredningsområdet finns tre arkeologiska lämningar registrerade i FMIS (Riksantikvarieämbetets fornsök); Göteborg 262:1, Göteborg 4:1 och Göteborg 300:1. Den antikvariska bedömningen anger hur man enligt Kulturminneslaget (KML) bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. De aktuella lämningarna vid Korsvägen har bedömts som "övriga kulturhistoriska lämningar", vilket

BEFINTLIGT SKYDD

■ Byggnadsminne ■ Skydd i Dp ■ Ingår i bevarandeprogrammet

Ovan kartor över skyddad bebyggelse och fornlämningar inom utredningsområdet (markerade med rosa cirklar). Illustration: Antiquum

används för kulturhistoriska lämningar som enligt rådande praxis vid registreringstillfället inte utgör fast fornlämning men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Utöver de lämningar som finns registrerade i FMIS finns fornlämningen Johannebergs landeris park- och trädgårdsanläggning inom utredningsområdet.

Utöver dessa fornlämningar kan även Lisebergs landeri komma att betecknas som en fornlämning i samband med eventuella större ingrepp enligt KML 2 kap. Inför schaktning kan tillstånd och ev. antikvarisk förundersökning krävas hos länsstyrelsen som beslutar om arkeologiska undersökningar.

Johannebergs landeris park- och trädgårdsanläggning

(fornlämningarnas nr väntas från Riksantikvarieämbetet, Forsnök)

Fornlämningen utgörs av trädgården och parken tillhörande Johannebergs landeri. Av kartuppgifter från 1800-talets början framgår att landeriet då hade mycket trädgårds- och ängsmark. Arkeologiska undersökningar våren 2014 har också visat att sluttningarna och terrasserna mot Korsvägen bland annat har odlingslämningar och trädgårdsanläggningar bevarade under mark. Fynd i jordlagren daterar lämningarna från 1600-talet och framåt. Johannebergs landeri är på grund av de bevarade trädgårdsanläggningarna och sitt exponerade läge mot Korsvägen en unik lämning från landeritiden. Som representant för en viktig del av Göteborgs historia har landeriemiljön inte bara ett mycket högt kulturhistoriskt värde utan även ett högt upplevelsevärde och ett pedagogiskt värde. De arkeologiska undersökningarna har dessutom påvisat att en stor kunskapsbank finns bevarad i trädgården/parken vilket gör den vetenskapligt mycket värdefull, speciellt vad gäller hortologihistoria.

KULTURMILJÖVÄRDEN

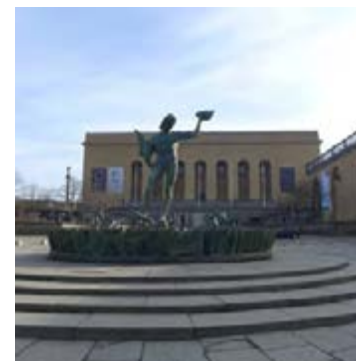
Korsvägen är en plats med lång historia som bär på många olika berättelser och kulturmiljövärden. På följande sidor redogörs för utredningsområdets centrala kulturhistoriska värden.

Värdeteman

Områdets kulturmiljövärden har delats in i olika teman:

- A) Kommunikationshistoriskt viktig plats med lång tradition
- B) Viktiga rester från landeriepoken
- C) Stadsbyggnadshistoriskt viktigt område
- D) Viktiga spår av Sveriges största utställning genom tiderna
- E) Byggnads- och arkitekturhistoriskt viktigt monument
- F) Visuella samband och siktlinjer
- G) Renströmska parken
- H) Värdefull fornlämningsmiljö

Av dessa utgör temana A-E samt G konkretisering av riksintresset för kulturmiljövård.

KULTURMILJÖVÄRDEN

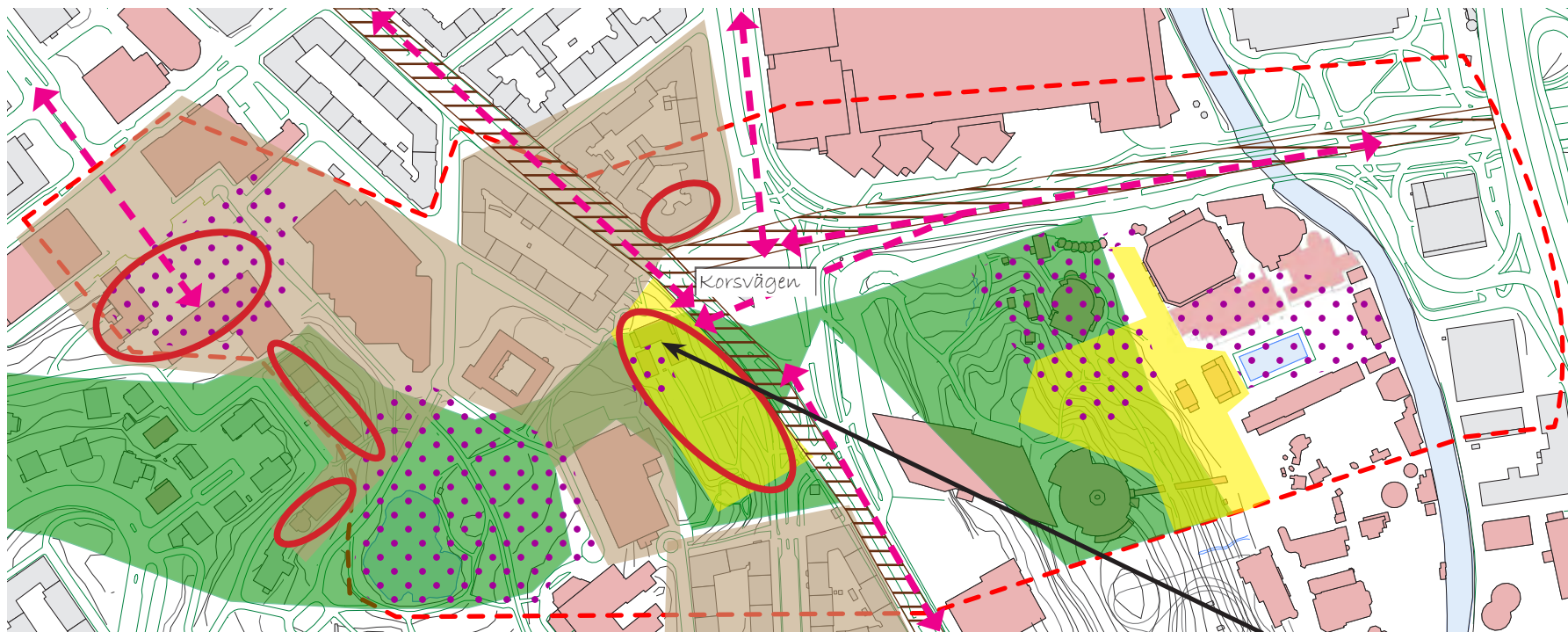

Illustration över områdets mest centrala värden. Miljön som helhet är mycket värdefull. Dessutom innehåller den flera i sig själva kulturhistoriskt mycket värdefulla byggnader. Illustration: Antiquum

Äldre vägsträckningar, känsliga för förändringar.

Viktiga spår från landeriepoken, känsliga för förändringar.

Viktiga spår från Jubileumsutställningen 1923.

Bebyggelse präglad av höga arkitektoniska anspråk och hög materialkvalitet.

Viktigt grönt samband

Viktiga siktlinjer

Särskilt viktiga fondmotiv

Avgränsning av undersökningsområdet

KULTURMILJÖVÄRDEN

A. Kommunikationshistoriskt viktig plats med lång tradition

Örgrytevägen och Södra Vägen har fungerat som viktiga landsvägar in till staden sedan 1600-talet. De gör stadens utveckling avläsbar i den fysiska miljön och är därför känsliga för ev förtätning och omdragning.

Gatu- och spårvagnsnätet skapar *en triangulär platsbildning* på Korsvägen vars form har en lång tradition och bör bevaras.

B. Viktiga rester från landeriepoken

Johanneberg och Lisebergs landerier har ett mycket stort kulturhistoriskt värde och vittnar om hur stadens marker nyttjades under äldre tider. Det finns endast ett fåtal bevarade manbyggnader kvar i staden från denna epok.

Johannebergs landeri utgör i sammanhanget en unik rest från landeriepoken eftersom det är det enda landeri som ligger så välexponerat i Göteborgs stadslandskap.

Landeriparken samt det gröna stråket mellan Renströmsparken och Liseberg gör det möjligt att föreställa sig hur Johannebergs landeri en gång låg i en betydligt lantligare miljö. Parken, som tidigare var mycket större, har redan reducerats till sin yta och är därför särskilt känslig för ytterligare intrång och förminskning.

C. Stadsbyggnadshistoriskt viktigt område

Korsvägen har ett stort stadsbyggnadshistoriskt värde genom att platsen med sina skilda stadsplaneideal och olika arkitektoniska stilideal ger en tydlig bild över hur staden har expanderat och vuxit fram.

Mötet mellan 1800-talets rutnätsplan i norr och

1900-talets terränganpassade stadsplan i söder är särskilt intressant. Oregelbundenheter i terrängen, trappor och terrasser är viktiga för förståelsen av Lilienbergs stadsplan.

D. Viktiga spår av Jubileumsutställningen

Utredningsområdet innehåller flera spår som berättar om Jubileumsutställningen 1923, Sveriges största utställning genom tiderna. Götaplatsen, Johannebergs landeri, delar av Liseberg och Renströmsparken med Näckrosdammen är spår från utställningen som är av central betydelse för förståelsen för utställningens historia.

E. Byggnads- och arkitekturhistoriskt viktiga monument

Det finns en tydlig och påtaglig uppdelning i karaktär och upplevelse mellan den östra och västra delen av Korsvägen. Mot väst finns de äldre och lägre delarna, präglad av bebyggelse med höga arkitektoniska anspråk i gedigna material, huvudsakligen rödbrunt tegel, med omsorgsfullt utformade detaljer. Här framträder samtidigt Johannebergs landeri fram i miljön från en ännu äldre epok. Dessa äldre delar kontrasterar med den östra sidan som domineras av evenemangsstråkets publika institutioner med en modern och storskalig karaktär.

Kv. Turmalinens hörnhus samt Götaplatsens byggnader och Lorensbergs villastad bestitter samtliga ett mycket högt arkitekturhistoriskt värde och utgör särskilt viktiga fonder.

Johannebergs landeri med sina välbevarade trähus med tillhörande parkmiljö utgör ett synnerligen viktigt fondmotiv vid Korsvägen som bidrar med historisk tyngd. Från Korsvägens mitt skapar den öppna platsen fri sikt åt alla väderstreck och de olika historiska lagren kring Korsvägen.

F. Viktiga visuella samband och siktlinjer

Korsvägen domineras och får sin form av de fyra huvudgatorna som strålar ut från platsen. Siktlinjerna är en viktig del i både den historiska förståelsen för platsen som upplevelsen av densamma.

Där sekelskiftets stenstad slutade vidtog landerierna med odlingsmark och trädgrönska. En del av denna grönska finns kvar i form av ett grönt bälte. Grönstråket vid Landeriet som kopplas samman med det gröna vid Universeum utgör ett betydande sammanhang.

H. Värdefull fornlämningsmiljö

Utöver de tre fornlämningar som finns registrerade i FMIS finns den särskilt värdefulla fornlämningen Johannebergs landeris park- och trädgårdssanläggning inom utredningsområdet.

G. Renströmska parken

Renströmsparken som formades av markområden tillhörande landeriet Lyckan var en central del av Göteborgsutställning 1923 och parken i sig är mycket välbevarad från utställningstiden. Renströmsparken ingår i ett sammanhängande grönområde som har sina rötter i den odlingsmark och grönska som tillhört de landerier som omgav staden. Förutom parken i sig finns en del rester i terrängen av utställningens installationer, t ex fundamenten till den linbana som gick härifrån till Lisebergsområdet. Näckrosdammen är också ett viktigt spår av utställningen. Parken har i sig ett parkhistoriskt värde som en fritt formad stadspark i en romantisk, naturefterhärmande tradition. Inom och i anslutning till parken finns flera enskilda byggnader av högt kulturhistoriskt värde; Artisten, Universitetsbiblioteket, Hovrätten, radhus vid Dicksonsgatan i Lorensbergs villaområde samt Konstmuseet. Området har visuella kopplingar till Konstmuseet och Götaplatsen, Södra vägens stenstadskvarter, Näckrosdammen och Humanisten.

H. Övrig stadsbildskvalitet

I början av 2000-talet uoofördes monumentalbyggnaderna Universeum och Världskulturmuseet vid Korsvägen. Universeum, ritat av Wingårdh Arkitektkontor samt vinnare av 2004 års Träpris och Världskulturmuseet, ritat av Brisac Gonzalez Architects, Kasper Salinpristagare 2004, är två av landets främsta byggnader från tidigt 2000-tal på grund av sin högklassiga arkitektoniska gestaltning. Båda byggnaderna uppvisar en genomtänkt integration med sin kontext; den utpräglad stadsmässiga bebyggelsen i väster och den skogsbevuxna bergslänten i öster.

Korsvägen är en utpräglad stadsmässig plats i den stora skalan. En viktig knutpunkt för trafiken samt ett rum i staden av officiell karaktär. De enstaka inslagen av natur ger kontrastverkan och blir därmed iögonfallande. Ikonbyggnader av nationellt intresse; Universeum och Världskulturmuseet, har båda förhållandet till berget som en del i sin arkitektoniska idé.

AKTUELLT PLANFÖRSLAG

Förtydliganden och antaganden

För området kring Korsvägen har en ändring av detaljplan tagits fram. Station Korsvägen byggs både i berg och under jord. Stationen planeras i ett sydligt läge under Renströmska parken, Korsvägen och Liseberg. Tunneln dras under norra delen av Liseberg för att ansluta till Västkustbanan och Kust till kustbanan i Kallebäck. Tänkt uppgång är planerade i mitten av stationen och i dess östra ände.

BETECKNINGAR PÅ PLANKARTA 4 av 5 — · — Gräns för område där tillägg till planbestämmelser ska gälla — · — Egenskapsgräns Illustrerad järnvägstunnel Illustrerade tekniska anläggningar ovan mark	1. ANVÄNDNING AV ALLMÄN PLATS Järnvägstrafik i tunnel får anläggas under allmän plats upp till den nivå som anges i halvcirkel. 2. ANVÄNDNING AV KVARTERSMARK Järnvägstrafik i tunnel får anläggas upp till den nivå som anges i halvcirkel Järnvägstrafik i tunnel får anläggas under allmän plats upp till den nivå som anges i halvcirkel	4. UTNYTTJANDEGRAD Största byggnadsarea i kvadratmeter för ventilationsanläggning för angivna ytor sammanlagt 5. BEGRÄNSNINGAR AV MARKENS BEBYGGANDE Marken ska vara tillgänglig för uppgång från järnvägstunnel Marken ska vara tillgänglig för ventilationsanläggning för järnvägstunnel Marken ska vara tillgänglig för service och utrymning för järnvägstunnel Stödkonstruktion får placeras upp till 1,7 m under markytan	6. PLACERING; UTFORMNING; UTFÖRANDE Högsta byggnadshöjd i meter för ventilationsanläggning eller serviceschakt Högsta totalhöjd i meter för ventilationsanläggning eller serviceschakt Lägsta nivå i meter över stadens nollplan för schaktning, spontning, pålning, borming eller andra ingrepp i undergrunden. Nivån får underskridas vid byggande av järnvägstunnel	7. ADMINISTRATIVA BESTÄMMELSER Genomförandetiden för detta tillägg är 5 år från den dag planen vinner laga kraft. Tomtindelningar och fastighetsplaner upphävs inom planområdet under den nivå som anges i halvcirkel. Dessa förtecknas i bilaga 3 till planbeskrivning. Marklov krävs för trädfällning inom område markerat med n₁.
TILLÄGG TILL PLANBESTÄMMELSER Följande gäller inom det särskilt avgränsade området. Där beteckning saknas gäller bestämmelsen inom hela planområdet. Underliggande detaljplaner gäller jämsides. Dessa (150 stycken) förtecknas i tillägg till planbeskrivning.	3. UTFORMNING AV ALLMÄNNA PLATSER Träd som berörs av markarbeten ska flyttas eller ersättas.			UPPLYSNING Tunnelanläggningar utformas så att skadlig grundvattenpåverkan inte uppstår. Specifika krav och villkor för omgivningspåverkan fastställs i miljöprövningsprocess enligt MB 11 kap.

SAMLAD KONSEKVENSBEDÖMNING

Matrisen nedan visar att vissa åtgärder riskerar att få mycket stora negativa konsekvenser på kulturmiljön. Schaktningen kommer medföra en betydande miljöpåverkan om den innebär att kulturhistoriskt värdefulla byggnader vid Liseberg och Johannebergs landeri rivs eller att tillhörande parkområden samt Renströmsparken påverkas i större utsträckning. Tekniska anläggningar i Renströmsparken och Lisebergsparken innebär

Mycket stora och stora negativa konsekvenser på kulturmiljön. En uppgång som ytterligare minskar parken tillhörande Johannebergs landeri bedöms medföra en betydande miljöpåverkan.

	A) Kommunikations- historiskt viktig plats med lång tradition	B) Viktiga rester från landeri- epoken	C) Stadsbyggnads- historiskt viktigt område	D) Viktiga spår av Jubileums- utställningen	E) Byggnads- och arkitekturhistoriskt viktiga monument	F) Viktiga visuella samband	G) Renströms- parken	H) Värdefull forn- lämningsmiljö	I) Övrig stadsbild
Tunneldragning & öppna schakt	Ingen	Mycket stor	Måttlig	Mycket stor	Ingen	Ingen	Mycket stor	Mycket stor	Ingen
Stationsuppgång vid Korsvägens mitt (förutsatt låg byggnad)	Marginell	Ingen	Ingen	Ingen	Marginell	Marginell	Ingen	Ingen	Ingen
Stationsuppgång vid Liseberg	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen
Stationsuppgång i Renströmsparken	Ingen	Ingen	Ingen	Marginell	Måttlig	Ingen	Stor	Ingen	Ingen
Tekniska anlägg- ningar i Renströms- parken	Ingen	Ingen	Ingen	Marginell	Ingen	Ingen	Mycket stor	Ingen	Ingen
Tekniska anlägg- ningar i Lisebergs- parken	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Stor

I matrisen ovan redovisas de planerade åtgärdernas konsekvenser för platsens kulturhistoriska värden. Temana A-E samt G, markerade i röd ram, utgör värden direkt kopplade till riksintresset.

KONSEKVENSBEDÖMNING

Tunneldragning & öppna schakt

Aktuellt planförslag

Station Korsvägen planeras i detaljplan för två plattformar och fyra spår. Stationen är planerad för att byggas under mark, delvis i berg och delvis i jord. En del av stationen kommer att ligga under Renströmsparken och den andra delen under Korsvägen. Stationsområdet samt trappor till marken väster om Korsvägen och Johannebergs landeri kommer att byggas i berg. Östra delen av stationen, i betongtunnel under Korsvägen, kommer att byggas i jord och lera. Öster om Korsvägen och fram till Lisebergs huvudentré kommer stationen att ligga i berg. Genom Lisebergs nöjespark går tunneln i lera.

Utmed södra delen av spårtunneln och fram till näckrosdammen byggs en separat tunnel för service och underhåll. Utsträckningen av detta område är stort men tunneln bedöms kunna gå i berg och medför därför ingen påverkan på kulturmiljön.

Åtgärd och effekt

Planområdet varierar mellan 20-100 meter och är som bredast vid Korsvägen. Där tunneln byggs i öppna schakt utgår konsekvensbeskrivningen från att schakten kan placeras var som helst inom de med T1 och (T2) betecknade områdena. Beroende på tågtunnelns djupläge och bergets kvalitet kommer även marken vid Johannebergs landeri att påverkas av schakten. Eftersom det av detaljplanen och planhandlingen inte framgår om tunneln kommer att gå i berg eller i betongtunnel under Johannebergs landeri har vi antagit att såväl landeriparken med äldre värdefulla träd som landeribyggnader i värsta fall kommer att behöva rivas eller flyttas vid schaktning. Schaktningen för Västlänken byggd i öppet schakt i lera bedöms då få följande effekt på kulturmiljön:

Mycket stor effekt på Johannebergs landeri då schaktning för tunneln kan innebära att stor del av parken med träd samt landeribyggnader tas bort/

rivs. Fornlämningen grävs därmed bort.

En måttlig effekt på historiskt intressant befintlig stadsplan då schaktning för tunneln kan innebära ingrepp i terrasser och trappor. Stor effekt på det gröna stråket mellan Renströmsparken och Liseberg då delar av grönytan öster om Korsvägen schaktas bort och sambandet bryts ytterligare.

Stor effekt på Lisebergs nöjespark då schaktning för tunneln kan innebära att delar av huvudrestaurangen och det nordöstra tornet rivs, samtliga från jubileumsutställningen 1923. Även senare uppförda byggnader så som Lisebergshallen och Rondo ligger inom schaktområdet. Dessutom kommer ca 10 äldre träd (50-100 år) att behöva avverkas.

Konsekvenser

Den planerade schaktgränsen har bedömts få följande konsekvenser för kulturmiljön:

Schaktningen kommer att innebära en mycket stor negativ konsekvens för viktiga rester från Landeriepoken (Tema B, G och H) då Johannebergs landeri, med avseende på landeripark (fornlämning) kommer att väsentligt påverkas av schaktningarna. Landerimiljön bär ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Ingrepp och schaktning av Johannebergs landeripark samt grönytan öster om Korsvägen minskar avsevärt möjligheten att avläsa hur stadens marker nyttjades under äldre tider och förståelsen för hur landeriet en gång låg i en betydligt lantligare miljö.

I det fall värdefulla byggnader inte återuppförs kommer schaktningen att innebära en mycket stor negativ konsekvens för Lisebergs kulturhistoriska innehåll då, de på Liseberg, delar av spåren från Jubileumsutställningen 1923 (Tema D) kommer att rivas – däribland huvudrestaurangen och ett äldre torn. Äldre träd kommer att avverkas.

KONSEKVENSBEDÖMNING

Schaktningen kommer att innebära en måttligt negativ konsekvens för områdets stadsbyggnadshistoriska värde (Tema C) då ojämnheter i terrängen, nivåskillnader, terrasserings och trappanläggningar är en väsentlig del i Lilienbergs stadsplan (vid Eklandagatan) vilka på grund av schaktningen riskerar att påverkas. Ingrepp i terrasser och trappor minskar avsevärt möjligheten att förstå stadsplanens intentioner.

Schaktningen kommer att medföra en betydande miljöpåverkan på kulturmiljön om den exempelvis innebär att kulturhistoriskt värdefulla byggnader vid Liseberg rivs. Områdets stadsbyggnadshistoriska värde bedöms dock endast påverkas måttligt.

Uppgångar

Aktuellt planförslag

Uppgångar från stationsplattformen delas upp i två områden: Ett vid Korsvägen i form av två uppgångar; belägna i Korsvägens mitt och vid gångstråket till Liseberg, och ett i Renströmsparken, intill Artisten.

Åtgärd och effekt

Vad gäller uppgångar vid Korsvägen kommer den ena uppgången placeras i den triangulära platsbildningen vid Korsvägens mitt och den andra någonstans vid befintlig hårdgjord yta sydöst om korsningen Örgrytevägen/Södra vägen (Lisebergs gångstråk).

De planerade lägena för nya stationsuppgångar har bedömts få följande effekt på kulturmiljön:

En liten effekt på Korsvägens mitt. Graden av effekt för Korsvägens mitt är dock beroende på en ny stationsbyggnads höjd och utbredning.

En liten effekt på Lisebergs gångstråk.

En stor effekt på Renströmsparken.

Konsekvenser

De planerade lägena för nya stationsuppgångar har bedömts innebära följande konsekvenser för kulturmiljön (OBS! endast uppgångarnas läge):

En placering av en stationsuppgång i Korsvägens mitt bedöms endast få en marginellt negativ konsekvens för platsens kulturhistoriska värden (Tema A). Under förutsättning att byggnadshöjden och utbredningen hålls nere och inte skymmer intilliggande historiska fonder (Tema E och F) kan en uppgång i detta läge innebära att Korsvägens traditionella roll som knutpunkt förstärks.

En placering av en stationsuppgång vid Lisebergs gångstråk bedöms inte få några negativa konsekvenser för kulturmiljön, under förutsättning att inte parkytor påverkas.

En placering av en stationsuppgång i Renströmsparken bedöms få en stor negativ konsekvens för miljöns parkhistoriska och upplevelsemässiga värde (Tema G) då dess funktion som lugn och avskärmad stadspark förändras samt måttlig eller stor negativ konsekvens för Lorensbergs villastads fondverkan mot platsen (Tema E) beroende på hur stor en ev stationsbyggnad skulle bli. Placeringen bedöms få en måttligt negativ konsekvens dess kulturhistoriska innehåll med avseende på Jubileumsutställningen 1923 (Tema D).

Uppgångarna enligt planförslaget bedöms påverka kulturmiljön i olika grad. En uppgång mitt på Korsvägen bedöms inte få några större konsekvenser för kulturmiljön under förutsättning att stationsbyggnaden hålls nere i utbredning och höjd. En byggnad som exempelvis skymmer viktiga fondbyggnader kan innebära betydande miljöpåverkan. En uppgång i Renströmsparken bedöms få en stor negativ konsekvens på kulturmiljön beroende på utformning.

KONSEKVENSBEDÖMNING

Tekniska anläggningar

Aktuellt planförslag

Inom stationsområdet Korsvägen planeras anläggningar för tekniska installationer (framförallt ventilationsanläggningar) enligt följande:

En anläggning i Renströmsparken, öster om Artisten. I Renströmsparken har flera typer av ventilationsanläggningar samlats; ett brandgasschakt på 160 m² ligger i marknivå. Max 100 m² anläggning får placeras i slutningen med en höjd på 2,5 m. En ytterligare anläggning på 50 m² är högre, 7 m och ska samordnas med en kommande uppgång.

En anläggning i Lisebergsparken, i grönområdet norr om Universum. Dess största byggnadsarea är satt till 50 m² med högsta byggnadshöjd 7 meter.

Åtgärd och effekt

Det planerade läget för tekniska anläggningar i Renströmsparken bedöms få följande effekt:

Ett stort värdefullt parkområde med samverkande landskaps- och byggnadsarkitektur förvanskas genom tillkomsten av byggda volymer med den här storleken. Det stråk som går från Humanistens huvudentré, genom Renströmsparken och Fågelgången, till Götaplatsen kommer att brytas av ventilationsschakten.

Det planerade läget för tekniska anläggningar i Lisebergsparken bedöms få följande effekt:

I grönskan på berget mellan Liseberg, Universeum och Världskulturmuseet kommer byggnader med takfotshöjder på sju meter att placeras intill nöjesparksattraktioner och genomarbetade ikonbyggnader. Anläggningen kommer att påverka både attraktionernas exponering

samt upplevelsen av hur de intilliggande byggnadernas förhållersig till berget samt grönskan.

Konsekvenser

Det planerade läget för tekniska anläggningar öster om Artisten i Renströmsparken:

Den negativa konsekvensen för kulturmiljön bedöms som mycket stor. Ett värdefullt parkområde med samverkande landskaps- och byggnadsarkitektur förvanskas genom tillkomsten av byggda volymer i den här storleken.

Det planerade läget för tekniska anläggningar i Lisebergsparken bedöms få följande konsekvenser för kulturmiljön:

Den negativa konsekvensen av påverkan av kulturmiljön bedöms som stor.

Sammantaget innebär planerade tekniska anläggningar inom området få stor eller mycket stor negativ konsekvens för kulturmiljön.

KUMULATIVA EFFEKTER

Stationsuppgång i Korsvägens mitt

Stationsbyggnadernas höjd, utformning och gestaltning behandlas ej i detaljplanen. Det ska dock påpekas att eventuell stationsbyggnads höjd och utbredning utgör en kritisk punkt. En låg och ytmässigt mindre byggnad i Korsvägens mitt bedöms få en liten negativ konsekvens för platsens kulturhistoriska värden, medan en högre och/eller ytmässigt större byggnad bedöms få en mycket stor negativ konsekvens då sikten mot landeriet därmed skulle skymmas och stenstadens fondverkan bryts. Byggnadsskala och höjd är därför det som huvudsakligen skulle kunna skada kulturmiljöns värden.

Det kan antas att en uppgång på Korsvägens mitt kommer att medföra kumulativa effekter i form av ombyggnader av platsen för angöringsytor vilket kan förändra platsens triangulära form, med lång tradition, som är av strategisk betydelse för kulturmiljön och platsens historia.

Stationsuppgång vid Näckrosdammen

En stationsuppgång vid Näckrosdammen riskerar att ge kumulativa effekter i form av nya hårdgjorda ytor som tar parkmark i anspråk. Dessutom skulle en hög byggnad på platsen förta Lorensbergs villastads monumentala fondverkan mot platsen. Ny byggnads höjd och skala utgör en kritisk punkt.

Johannebergs landeri

Bergets kvalitet kan få påverkan för Johannebergs landeri. Negativt i det fall bergets kvalitet medför utökat schaktområde.

Schaktbredd och även angränsande arbetsområden för tillgänglighet till schakten kan komma att påverka vilka byggnader på Liseberg som måste rivas.

Vägtunnel under Korsvägen

Det går inte att utesluta att byggnader i anslutning till schaktområdet och järnvägstunneln i samband med såväl byggskedet som driften av Västlänken kan komma att beröras av vibrationer. Även äldre rustbäddar och grundläggning kan komma att påverkas genom förändrade grundvattennivåer.

Campus Näckrosen

Det pågår arbete med att ta fram detaljplaneprogram för Campus Näckrosen samt detaljplan för bostäder vid Carlandersplatsen och nya lokaler för Humanisten (ca 500 lgh +10-12000 m2). Detta kan antas få kumulativa effekter för kulturmiljön i området.

ÅTGÄRDSFÖRSLAG FÖR MINSKAD NEGATIV KONSEKVENNS

Återhållsam skala på stationsbyggnad

För att minimera negativ påverkan på kulturmiljön bör så väl höjd som utbredning hållas nere på stationsuppgång i Korsvägens mitt. Förslagsvis en mindre och lägre byggnad som inte överskrider kvarteret Turmalinens sockelvåning. På så vis bevarar platsen sin öppna karaktär med fria siktlinjer åt alla väderstreck.

Bevarande och återställande av Johannebergs landeri; byggnad och park

Lösningar ska sökas för att Johannebergs landeri, avseende både landeribyggnader och landeripark, bevaras intakt på befintlig plats. Om detta inte är möjligt, ska byggnaderna nedmonteras och återuppföras och träd återplanteras efter projektets genomförande. Det krävs fortsatta studier i detaljplanearbetet samt åtgärdsförslag. Åtgärderna bör dessutom regleras med planbestämmelser samt även i avtal med Trafikverket. Ett återställande av parkmarken till landeriträdgård ökar den historiska läsbarheten och förståelsen för det kulturhistoriska värdet.

Bevarande av Lisebergs landeribyggnader

Då Lisebergs landeribyggnader samt de byggnader som uppfördes för Jubileumsutställningen är av högt kulturhistoriskt värde och tillhör ett av fåtal bevarade rester från utställningen ska tekniska lösningar tas fram för att dessa i första hand bevaras på plats. Först i andra hand bör man undersöka möjligheten att demontera och återuppbygga dem på befintlig plats. Det krävs fortsatta studier i detaljplanearbetet, planbestämmelser samt en åtgärdsplan och avtal med Trafikverket som reglerar detta.

Anpassad utformning av tekniska anläggningar

Gällande tekniska anläggningar bör en till kulturmiljön anpassad utformning säkerställas i stationsplanen genom planbestämmelser samt i gestaltungsprogram via genomförandavtal.

Rekommendationer inför fortsatt detaljplanearbete

Arbetet med utformningen av stationsområdet när det gäller stationsbyggnader, uppgångar, allmänna ytor, angöring och trafik kommer att fortsätta med de särskilda stationsplanerna under hösten 2014. I det fortsatta planarbetet bör man arbeta vidare med följande:

Fortsatta studier av antal uppgångar och utformning av byggnader ovanpå stationen, vilket är en central fråga för kulturmiljön.

Att ett gestaltungsprogram tas fram där stationsbyggnadernas höjd och utbredning utreds för att exempelvis säkerställa att Korsvägens öppna karaktär bevaras och att inte viktiga fonder (Lorensbergs villastad, Götaplatsens byggnader osv) skymms.

Fortsatt arbete för att minimera påverkan på Johannebergs landeri respektive kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna på Liseberg. Detta kan innebära att läget för öppna schakt behöver justeras. En antikvarisk förundersökning kommer att krävas om byggnaderna eller marken kring/ under byggnaderna påverkas. Program för återställande skall upprättas.

För att minska de negativa konsekvenserna av den tekniska anläggningen i Lisebergsparken bör bygggrätten anpassas till den kuperade terrängen och ges en utformning så att anläggningen smälter in i grönskan och berget.

TEKNISKA ANLÄGGNINGAR OCH SCHAKT UTANFÖR STATIONSOMRÅDENA

INLEDNING OCH FÖRUTSÄTTNINGAR

En del av de tekniska anläggningar som föreslås mellan de olika stationslägena ligger inom eller i anslutning till utpekade kulturmiljöer. Antingen bevarandeområde i stadens kulturmiljöprogram, område av riksintresse för kulturmiljövården eller fornlämning.

Berörda kulturmiljöer

Bedömningarna tar sin utgångspunkt i kulturmiljöpåverkan i den omedelbara närmiljön och de värden som beskrivs i kulturmiljöprogrammet för Göteborg samt i arkeologisk förundersökning. De lokala kulturmiljöer som berörs av nya tekniska anläggningar utgörs av:

- Hamnstråket vid Smedjegatans norra ände
- Sankt Eriksgatan
- Lorensberg vid Fogelbergsparken
- Lorensberg på berg ovanför Föreningsgatans villaområde
- Linnéplatsen
- Johanneberg med Carlanderska Sjukhemmet
- Skår (Fornlämning 69:1)

Den lokala kulturmiljö, mellan stationslägena, som kommer att beröras av öppna schakt är:

- Området mellan Operan och Packhuset längs hamnstråket

Tekniska anläggningar

De tekniska anläggningar som förekommer är allmänventilation, serviceschakt och servicetunnlar.

Allmänventilation

Allmänventilation är uteluftsintag för att tillföra friskluft vid stationerna. I anläggningen ingår schakt för frånluft (ett schakt mellan varje station). Schakten (eller snarare tornen) behöver vara 7 meter höga för att minimera påverkan på luften i närområdet.

Serviceschakt

Vid utrymning ska tunneln vara nåbar för brand- och räddningsinsatser genom serviceschakt. Dessa placeras mellan stationerna med ett avstånd av cirka 300 meter. Inom stationerna innehåller serviceschakten endast tekniska anläggningar eftersom uppgångarna används som utrymning. Serviceschakten som inkluderar utrymning har en trappa och hiss som mynnar i en byggnad ovan mark. Byggnaden är cirka 50 m² stor och 3 meter hög. I anslutning till byggnaden ska det finnas en uppställningsyta.

Servicetunnlar

En parallell tunnel, servicetunnel, finns på vissa sträckor i stället för utrymning via serviceschakt. Här ska brandbilar kunna köra i dubbelriktad trafik. Utanför porten till tunneln ska det finnas en uppställningsyta på ca 500 m².

Kumulativa effekter

Ytterligare påverkan i form av kumulativa effekter på grund av t ex angoringsytor, uppställningsytor och liknande hanteras inte i avsnittet som berör områden mellan stationerna.

SAMLAD KONSEKVENSBEDÖMNING

Den övre matrisen visar att 4 av de 7 planerade tekniska anläggningarna får stor eller mycket stor negativ konsekvens på kulturmiljön medan övriga får måttlig eller liten konsekvens. För att undvika/minimera betydande miljöpåverkan måste ventilationsschaktets utformning och materialval anpassas till platsens karaktär.

Den nedre matrisen visar att de öppna schakt som grävs utanför stationsområdena får stor konsekvens för kulturvärdena. Schaktet mellan Operan och Packhusen kan komma att innebära betydande miljöpåverkan.

Sammanställning tekniska anläggningar mellan stationsområdena

	Hamnstråket vid Smedjegatans norra ände	Sankt Eriksgatan	Lorensberg vid Fogelbergs-parken	Lorensberg på berg ovanför Föreningsgatans villaområde	Linnéplatsen	Johanneberg med Carlanderska Sjukhemmet	Skår
Ny teknisk anläggning	Stor	Mycket stor	Stor	Stor	Liten	Måttlig	Stor

I matrisen ovan redovisas de planerade åtgärdernas konsekvenser för platsens kulturhistoriska värden.

Sammanställning öppna schakt mellan stationsområdena

	1) Området mellan Operan och Packhuset
Öppet schakt	Stor

I matrisen ovan redovisas de planerade åtgärdernas konsekvenser för platsens kulturhistoriska värden.

VID SMEDJEGATANS NORRA ÄNDE, HAMNSTRÅKET

Historik och kulturmiljövärden

Hamnstråket sträcker sig från Rosenlund via Stora Bommen till Lilla Bommens hamnbassäng. Stråkets historiska tyngdpunkt ovan mark ligger i området kring Stora Bommen–Packhusplatsen–Skeppsbroplatsen som ursprungligen var huvudentré till staden från älvsidan. Trots den idag genomkorsande trafikleden har området en relativt sammanhållen miljö som omfattar flera byggnader med anknytning till sjöfarten; Ute på Packhuskajen ligger Tull- och Packhuset som utgör ett viktigt blickfång både från älven och från landsidan. Kvartersraden längs Packhusplatsens östra sida tillhör stadskärnans centrala del, men de tre huvudbyggnadernas monumentala fasader som vänder sig mot älven utgör ett mycket karaktäristiskt inslag i hamnstråket. Detsamma gäller f d Navigationsskolans byggnad på Kvarnberget, där byggnadens monumentala placering på en bergsklippa gör ett starkt intryck utmed Sankt Eriksgatan, vilket också underbyggs av klippans konsekventa förmedling med kraftfulla och otuktade murpartier hela vägen ner mot Smedjegatan i nära samspel med bevarade inslag av trädvegetation. Detta kraftfulla uttryck tas även upp i Hertziahusets sockelvåning med dess rustika naturstensmur, vilket sammantaget skapar ett gaturum med massiv naturstensverkan.

Aktuellt planförslag

Ett ventilationsschakt för avluft som mynnar ut i en något avsmalnande byggnad omfattande max ca 40 m² byggyta och max 3 meter takfotshöjd i Smedjegatans norra ände exponerad mot Sankt Eriksgatan.

Åtgärd och effekt

En byggnad med denna omfattning i detta exponerade läge kommer att få stor indirekt effekt på kulturmiljöns visuella sammanhang och arkitektoniska kvaliteter, dels genom den nära lokaliseringen till Hertziahusets genomarbetade stilarkitektur och dels genom att

Röd ring visar ungefärlig lokalisering av planerad teknisk anläggning.

upplevelsen av klippans konsekventa förmedling med kraftfulla och otuktade murpartier delvis kommer att skymmas och distraheras betraktad från Sankt Eriksgatan.

Konsekvenser

Ett genomförande av planförslaget skulle innebära en stor negativ konsekvens för den lokala kulturmiljöns visuella kvaliteter genom tillförandet av en ny byggnad i en miljö i övrigt präglad av 1800-talet med genomarbetad arkitektur och hög materialkvalitet.

Förslag till åtgärder för minskad negativ konsekvens

För att minska den visuella påverkan på kulturmiljön, måste byggnadens utformning och materialval anpassas till platsens karaktär. Alternativt flytta serviceschaktet till en öppning i berget, vid befintlig portöppning i berget.

Historik och kulturmiljövärden

Utredningsområdet utgörs av Kvarnbergets västra del vid Sankt Eriksgatan och ingår i riksintresset "Staden inom vallgraven med parkbältet" och ligger inom före detta befästningsstråket. Förutom de värdefulla miljöerna ovan mark berör planändringen även fornlämningen Göteborg 216:1 som är en del av riksintresset. Öster och väster om utredningsområdet finns kurtinmurar och rustverk.

Byggnaderna på Kvarnberget vänder fasaderna mot Göta Älv, 1800-talets kajstråk och den parallella kommunikationsleden Västra Sjöfarten. Detta är stadens framsida och entré. Fasadorienteringen är därför avsiktlig och konsekvent från 1800-talet genom decenniernas varierande arkitektoniska tillägg fram till vår tid. Bebyggelsen på Kvarnberget och byggnaderna vid den norra sidan om detta har medvetet placerats för att hålla den linje Kvarnbergets bergssida, Västra Sjöfarten, kajkanterna och älven bildar. Effekten är ett gaturum med långsträckta utblickar mot Operan och Läppstiftet respektive Masthuggsberget.

Berget utgör ett viktigt element i stadsbilden. Bebyggelsen på Kvarnberget förhåller sig till bergets form. Påverkansområdet är del i stadens front mot Älven, del i vy mot Operan och Läppstiftet innan vägen kröker sig samt del i infarten mot staden vid Västra Sjöfarten. Miljö med berg, trappor och bebyggelse

Aktuellt planförslag

Ett service-/utrymningsschakt med en byggrätt som är uppdelad i två tillåtna höjder, där den högsta höjden sticker upp 4,5 m ovanför Sankt Eriksgatans nivå och anges som en totalhöjd på plus 12,5 m och en area på 110 kvadratmeter. Den lägre höjden har en totalhöjd på plus 8 m och en area på 230.

Åtgärd och effekt

för suterrängbyggnad, om 230 m² och 12 meter byggnadshöjd, placerad mellan Kvarnbergets bergssida med byggnader på krönet och leden Västra Sjöfarten. Planändringen kan påverka delar av befästningslämningen och medför då ytterligare ingrepp i denna. En suterrängbyggnad i detta läge innebär en stor påverkan på stadsbilden. Placeringen och höjden innebär framför allt att vyer mot Operan och Läppstiftet skymms. En långsträckt hög byggnad på Kvarnbergets sida innebär att bergssidan skymms.

Konsekvenser

Konsekvensen av påverkan på kulturmiljön har bedömts som mycket stor.

SANKT ERIKSGATAN

Förslag till åtgärder för minskad negativ konsekvens

För att minska negativ miljöpåverkan är det viktigt att byggrätten anpassas till, fornlämningens eventuella utbredning och till terrängen samt utformas så att dess påverkan på siktlinjer och på stadens siluett mot älven begränsas.

Ytterligare arkeologisk förundersökning för att fastställa förekomsten av befästningslämningen i området.

LORENSBERG VID FOGELBERGSPARKEN

Historik och kulturmiljövärden

Detta starkt kuperade område fanns med i utkanten av 1866 års plan. Där var bergsknallen som nu kallas "Utsiktsplatsen" utlagd som ett grönområde omgivet av enstaka villor ner mot Vasagatan. I 1872 års stadsplan lades "Utsiktsplatsen" ut som allmän plats och förbands genom vägar och trappor mot söder med en ny gata kallad Trädgårdsgränd (från 1882 Föreningsgatan). "Utsiktsplatsen", som inkluderar en kuperad parkmiljö och ett litet vattentorn/utsiktstorn, är förbunden med Föreningsgatan via en svängd gångbana som mot söder övergår i Övre Fågelbergsgatan.

Aktuellt planförslag

Ett fristående tryckutjämningschakt i Fogelbergsparkens södra ände med en byggrätt med max 50 m² och maxhöjd 1,5 meter. Schaktet är rektangulärt och passas in på befintlig plattå.

Åtgärd och effekt

Tryckutjämningschaktet kommer att påverka terrängen i parkområdet, byggrätten ligger i utkanten av parkområdet mot bebyggelsen och kommer att vara synligt från gångvägen i parken södra kant.

Konsekvenser

Den negativa konsekvensen för den lokal kulturmiljöns visuella kvaliteter bedöms som stor.

Förslag till åtgärder för minskad negativ konsekvens

För att minska den negativa konsekvensen av miljöpåverkan är det angeläget att anpassa byggrätten till den kuperade terrängen. Byggrätten bör ges en utformning så att anläggningen smälter in i bergsprofilerna.

Röd ring visar ungefärlig lokalisering av planerad teknisk anläggning.

OVANFÖR FÖRENINGSGATANS VILLAOMRÅDE

Historik och kulturmiljövärden

Miljön omfattar ett gatustråk utmed Föreningsgatan med villor, ett par något större friliggande bostadshus. Denna "Tjänstemannastadens" villor vid Föreningsgatan är ett av Göteborgs äldsta villaområden. Helhetsmiljön inklusive trädgårdarna med höga träd och omsorgsfullt byggda terrasser och murar är delvis välbevarade.

Omkring 1872 utarbetades en stadsplan för en tätare villabebyggelse. En ny gata kallad Trädgårdsgränd (från 1882 Föreningsgatan) drogs fram i söder. Planen fastställdes 1877 och året därpå inköpte "Göteborgs Tjänstemanna Byggnadsförening" större delen av tomterna söder om "Utsiktsplatsen". Villaområdet byggdes ut relativt snabbt. Byggnadslov gavs för de flesta av villorna i slutet av 1878 och omkring 1880 stod området klart med drygt 20 villor. De flesta av villorna uppfördes efter ritningar som signerats av arkitekterna H Hedlund och C Fahlström.

Aktuellt planförslag

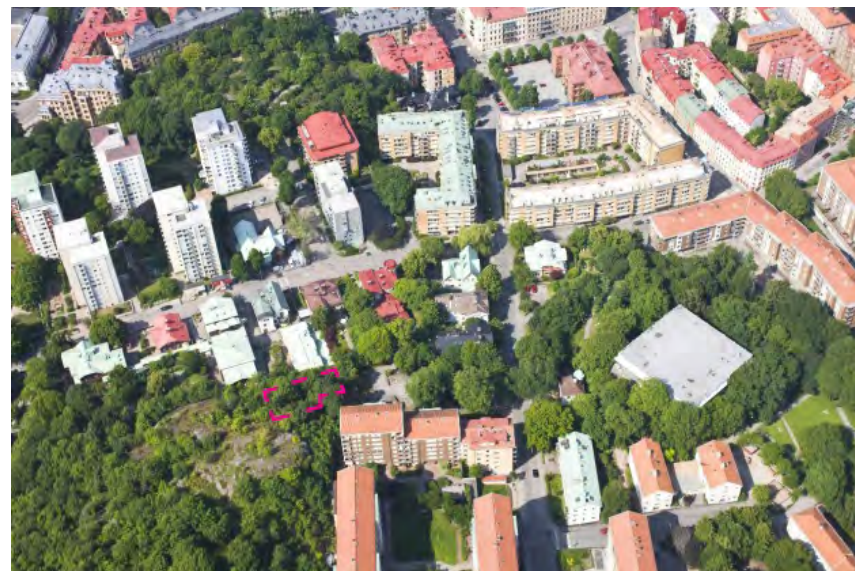
Ett fristående ventilationsschakt på berg söder om Föreningsgatan och väster om Södra Viktoriagatan med en byggrätt på max 35 m² och högsta byggnadshöjd 7 meter.

Åtgärd och effekt

Ett ventilationsschakt kommer att få en måttlig till stor effekt på upplevelsen av det bakomliggande bergspartiet från Föreningsgatan i form av en uppstickande volym ovan trädkronorna.

Konsekvenser

Den negativa konsekvensen av påverkan på kulturmiljön bedöms som stor.

Röd markering visar ungefärlig lokalisering av planerad teknisk anläggning.

Förslag till åtgärder för minskad negativ konsekvens

För att minska den negativa konsekvensen av miljöpåverkan från anläggningen bör byggrätten anpassas till den kuperade terrängen. Byggrätten bör ges en utformning så att anläggningen smälter in i grönskan i trädgårdar och på berget samt förhåller sig till de mörka tegelfasaderna vid Övre Besvärsgränd.

Historik och kulturmiljövärden

Utredningsområdet utgörs av parkeringsområdet mellan Psykologiska institutionen och kontorshuset söder om institutionen, det så kallade BASF-huset, samt Haraldsgatan, som förbinder byggnaderna med Konstepidemins väg i norr. Byggnaderna vid platsen är uppförda 1995 med parkeringsområdet i två nivåer mellan sig. De ligger tätt in på Medicinareberget som här är relativt brant och delvis skogsbeväxt med kraftiga lövträd. Dag Hammarsköldsledens sträckning präglas i den här delen av dess läge mellan Slottskogens grönområden och Medicinarebergets grönområden som höjer sig på var sida om leden.

Aktuellt planförslag

Tunnelmynning för arbets- och servicetunnel med öppning i betongtråg.

Åtgärd och effekt

Tunnelmynningen kommer att ligga längst in på den lägre av de två parkeringsnivåerna, mellan de två byggnaderna men närmast BASF-huset.

Konsekvenser

Den negativa konsekvensen av påverkan på kulturmiljön bedöms som liten.

Förslag till åtgärder för minskad negativ konsekvens

Då tunnelmynningen anläggs bör stor omsorg läggas på vilka träd som måste tas ned för att undvika att påverka stadsrummets samverkan med Slottskogen och fonden grönområdena skapar för Dag Hammarsköldsleden. Vilka träd som måste tas ned bör väljas med stor omsorg.

Röd ring visar ungefärlig lokalisering av planerad teknisk anläggning.

JOHANNEBERG MED CARLANDERSKA SJUKHEMMET

Historik och kulturmiljövärden

Carlanderska Sjukhemmet, Carlandersplatsen och anslutande bostadshus utgör med sin påkostade och omsorgsfullt utformade bebyggelse en värdefull miljö. Carlanderska Sjukhemmet med tillhörande park har ett särskilt högt värde, ett viktigt verk av arkitekten A Bjerke som här kombinerat nationalromantiska ideal med inslag av 1920-talsklassicism, väl-exponerat med stark monumental verkan uppe på berget utmed Södra vägen. Utmed Södra Vägen frontar också ett tegelhuskvarter från 1927-35, bl a ritat av arkitekterna E Holmdal och R O Swenson.

Aktuellt planförslag

En servicetunnel som mynnar ut i berg mot Södra Vägen genom port, max 6 meter bred.

Åtgärd och effekt

Då servicetunneln mynnar i ett mot Södra Vägen exponerat läge med en öppning på upp till 6 meters bredd kommer detta att dels innebära en direkt effekt med bortssprängning av delar av berget, inklusive trädvegetation och dels en måttlig indirekt effekt på upplevelsen av det gröna bälte som binder samman Carlanderska sjukhuset på bergshöjden med de röda tegelhuskvarteret utmed Södra Vägen.

Konsekvenser

Den negativa konsekvensen av påverkan på kulturmiljön bedöms som måttlig.

Förslag till åtgärder för minskad negativ konsekvens

-

Röd markering visar ungefärlig lokalisering av planerad teknisk anläggning.

Historik och kulturmiljövärden

Utredningsområdet ligger i det grönområde som är beläget mellan Sankt Sigfridsgatan och Kallebäcksmotet. Fornlämning 69:1, en stenåldersboplatz, ligger intill utredningsområdet och omfattas av kulturmiljölagen. Inom området finns kulturväxter och gärdesgårdar, dessa avgränsar miljön mot Sankt Sigfridsgatan och bebyggelsen mot vägen.

Kulturmiljöunderlag saknas.

Aktuellt planförslag

Servicetunneln med uppgång kantad av betongtråg. Användningen anges som natur och järnvägsändamål samt parkering som ej får bebyggas och som ska vara tillgänglig för gemensamhetsanläggning. Vidare ryms användningen handel, denna användning saknar byggrätt men ska vara tillgänglig för gemensamhetsanläggning.

Åtgärd och effekt

Servicetunnel med uppgång som påverkar närmiljön runt fornlämningen och avläsbarheten av det kulturhistoriska och förhistoriska landskapet. Uppgång i hävdad naturmark, lövskogsbevuxna backar med inslag av hassel och andra kulturväxter. Iordningställda gångstråk finns inom utredningsområdet. Åtgärden innebär ett schakt in i de lövskogsbeklädda backarna genom gärdesgårdar och gångstråk.

Konsekvenser

Anläggningen innebär ett intrång i en naturmiljö med kulturhistoriska inslag. Anläggningen påverkar stenåldersboplatsens närmiljö och avläsbarheten av det förhistoriska landskapet. Bedömningen är att konsekvensen av påverkan på kulturmiljön blir stor.

Röd markering visar ungefärlig lokalisering av planerad teknisk anläggning.

Förslag till åtgärder för minskad negativ konsekvens

Omlokalisering till läge mot söder, utanför fornlämningsområdet, mot bebyggelse och ianspråktagen mark. Omsorgsfull gestaltning av anläggningen och mötet mellan anläggning och natur samt fornlämningsens närområde.

ÖPPET SCHAKT MELLAN OPERAN OCH PACKHUSET

Historik och kulturmiljövärden

Hela området ingår i fd befästningsstråket som är en del i fornlämningen 216:1. Här finns troligen lämningar efter befästningsanläggningarna mot älven, bl a sammanbindande murar (sk kurtinmurar) och sänkverk från 1620-1643. Fornlämningen utgör en värdefull helhet med ett mycket högt värde och den ingår som en väsentlig del i en kulturmiljö av riksintresse.

Aktuellt planförslag

På sträckan mellan Operan och Packhuset byggs tunneln i öppet schakt och går in i berget under Länsresidenset.

Åtgärd och effekt

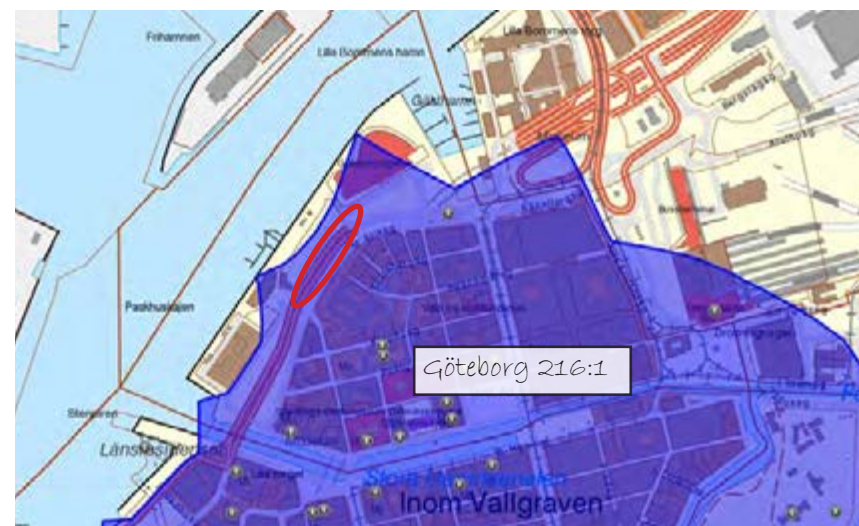
Planförslaget innebär sannolikt att befästningslämningar helt eller delvis kommer att schaktas bort.

Konsekvenser

Borttagande av lämningarna får en stor och irreversibel konsekvens för en värdefull del av fornlämningen Göteborg 216:1 och lämningarna efter befästningsstråket.

Förslag till åtgärder för minskad negativ konsekvens

Detaljplanen möjliggör ett oåterkalleligt borttagande av fornlämningar som inte är möjligt att mildra beroende på schaktets läge. Arkeologisk förundersökning och kartläggning av fornlämningsmiljön för att säkra den information som fornlämningarna bär på om den befästa staden Göteborg genomförs med stöd av Kulturminneslagen. Det förutsätts att påverkan minimeras och öppna schakt justeras så att största möjliga hänsyn tas till lämningarna.

Röd ring visar ungefärlig lokalisering av öppet schakt. Blått fält anger fornlämningen Göteborg 216:1. Illustration: Antiquum

Litteratur

Kulturmiljöer av riksintresse. (2008) Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län

Lönnroth, Gudrun (red.) (1999) *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg: ett program för bevarande. D. 1.* Göteborg: Stadsbyggnadskontoret

Kulturmiljöunderlag och PM

Antiquum AB (2013), Tyréns (2014) *Kulturmiljöunderlag för detaljplaner inför Västlänken. Fördjupad kulturmiljöbeskrivning för Centralen med hamnstråket*

Antiquum AB (2013), Tyréns (2014) *Kulturmiljöunderlag för detaljplaner inför Västlänken. Fördjupad kulturmiljöbeskrivning för Skansen Lejonet*

Antiquum AB (2013), Tyréns (2014) *Kulturmiljöunderlag för detaljplaner inför Västlänken. Fördjupad kulturmiljöbeskrivning för Haga Kyrkoplan med omgivning*

Antiquum AB (2013), Tyréns (2014) *Kulturmiljöunderlag för detaljplaner inför Västlänken. Fördjupad kulturmiljöbeskrivning för Korsvägen med omgivning*

Trafikverket (2012) *PM F8 - 001, Förutsättningar - Kulturmiljö arkeologi PM K8-001a 2012-12-12*

Stadsbyggnadskontoret (2014) *Skansen Lejonet.* Diarienummer 11/0635

Arkeologiska förundersökningar

UV Rapport 2014:52. *Gullberget och Skansen Lejonet.* C Bramstång Plura
UV Rapport 2014:73. *Johannebergs landeris park- och trädgårdsanläggning.* C Bramstång Plura

UV Rapport 2014:98. *Johannebergs landeri, Göteborg.* Pia Svensson, m fl.

UV Rapport 2014:99. *Kurtinmur, Stora Bommens bastion och Masthamnen på Packhusplatsen.* C Bramstång Plura, m fl.

UV Rapport 2014:100. *Gullbergs vallar.* C Bramstång Plura, m fl
Göteborgs stadsmuseum *FU Haga / Rosendal.* Tom Wennberg

Detaljplanehandlingar och kartor (SBK)

Planhandling. Ändring av detaljplaner för järnvägstunneln Västlänken mellan gullbergsvass och Almedal. Detaljplan för järnvägstunneln Västlänken; tunnelmynningar, schakt mm. Augusti 2013

Detaljplanekartor: Detaljplan för Detaljplan för järnvägstunneln Västlänken; tunnelmynningar, schakt mm. Plankarta 1-3. Augusti 2013

Detaljplanekartor: Ändring av detaljplaner för för järnvägstunneln Västlänken mellan gullbergsvass och Almedal. Plankarta 1-5. Augusti 2013